

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Nikola Viktorinová

Homosexualita a LGBT diskurz v 90. letech v ČR

Diskurzivní analýza časopisu Promluv

Diplomová práce

Praha 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 10. ledna 2020

Nikola Viktorinová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Věře Sokolové, Ph.D. za její cenné a odborné rady, a hlavně přátelský a vlídný přístup. Dále děkuji redaktorkám časopisu Promluv, které mi poskytly informace týkající se struktury časopisu.

V neposlední řadě bych také chtěla poděkovat mým nejbližším za to, že mě po celou dobu studia podporovali a zejména v posledních měsících respektovali mou zaneprázdněnost a studijní vytížení související s napsáním této práce.

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na téma homosexuality a LGBT diskurzu v 90. letech v ČR prostřednictvím analýzy časopisu Promluv. V teoretické části jsou představeny stěžejní koncepty a teoretická východiska, která při zkoumání konceptu homosexuality obecně není možné z genderového hlediska opomenout. Dále je téma zasazeno do historického kontextu. Empirická část zahrnuje kromě popisu metodologie také diskurzivní analýzu časopisu Promluv. Cílem práce je zjistit, zda a jak se časopis Promluv vymezoval převládajícím diskurzům týkajících se politiky identit, sexuality a feminismu. Analytická část je rozdělena do pěti oblastí výzkumu.

Klíčová slova: homosexualita, diskurz, gender, identita, sexualita, heteronormativita

ABSTRACT

The diploma thesis is focused on the topic of homosexuality and the LGBT discourse in the Czech Republic during the 1990s through the analysis of Promluv the magazine. The theoretical part introduces the fundamental concepts and theoretical basis which cannot be left out when analysing the concept of homosexuality from the gender view-point. Apart from the description of methodology, the empirical part of the thesis includes the discursive analysis of the magazine. The aim of the thesis is to determine whether and how the magazine opposed the predominant discourses concerning the politics of identities, sexuality, and feminism. The analytic part is divided into five fields of research.

Key words: homosexuality, discourse, gender, identity, sexuality, heteronormativity.

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	TEORETICKÁ ČÁST	3
2.1	Paradigma.....	3
2.2	Klíčové koncepty a teoretická východiska.....	4
2.2.1	Gender.....	4
2.2.2	Sexualita.....	6
2.2.3	Heterosexualita vs. Homosexualita.....	8
2.2.4	Identita.....	11
2.2.5	Komunita.....	14
2.3	Historický kontext.....	17
2.3.1	Situace před rokem 1989.....	18
2.3.2	Situace po roce 1989.....	24
2.3.3	Časopis Promluv.....	28
3	EMPIRICKÁ ČÁST	31
3.1	Metodologie.....	31
3.1.1	Výzkumná otázka a témata.....	31
3.1.1.1	Využívaná terminologie.....	32
3.1.1.2	Konstrukce vlastní identity.....	32
3.1.1.3	Feminismus.....	33
3.1.1.4	Registrované partnerství.....	33
3.1.1.5	Mateřství, lesbická rodina a péče o děti.....	34
3.1.2	Feministický výzkum.....	34
3.1.3	Analýza existujících materiálů.....	35
3.1.4	Analýza diskurzu.....	35
3.1.5	Vlastní pozicionalita.....	36
3.1.6	Výběr vzorku.....	37
3.2	Analýza.....	38
3.2.1	Struktura a kontext časopisu.....	38
3.2.1.1	Financování časopisu.....	39
3.2.1.2	Redakce časopisu.....	40
3.2.1.3	Struktura, účel a obsah časopisu.....	42
3.2.2	Využívaná terminologie.....	46
3.2.2.1	Homosexuálové a homosexuálky.....	46
3.2.2.2	Absence sebepojmenování.....	48

3.2.2.3	My vs oni	49
3.2.2.4	Lesby a lesbičky	49
3.2.3	Konstrukce vlastní identity	53
3.2.3.1	Podstata ženství	54
3.2.3.2	Podstata a původ (homo)sexuality	56
3.2.3.3	Genderové role	58
3.2.3.4	Téma transsexuality	61
3.2.4	Feminismus	63
3.2.5	Registrované partnerství	67
3.2.6	Mateřství, lesbická rodina a péče o děti	70
4	ZÁVĚR	78
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	81

1 ÚVOD

Pokud se rozhodneme zabývat historií homosexuality na našem území, s největší pravděpodobností nejprve narazíme na odborné publikace věnující se převážně mužské homosexualitě. Tento fakt mě již během bakalářských studií podnítil ke snahám pátrat po historii a aktivitách neheterosexuálních žen, které bývají v dominantním historickém diskurzu často upozadřovány či opomíjeny. Zatímco ve své bakalářské práci jsem se prostřednictvím metody orální historie věnovala neheterosexuálním ženám v období normalizace, v předkládané diplomové práci jsem se v historii posunula do období bližšího přítomnosti, tedy 90. let. Tento posun mi mimo jiné umožnil i změnu metody výzkumu z rozhovorů na analýzu existujících materiálů, kterých je v tomto období podstatně více, než v období normalizace.

První zmínku o časopise Promluv jsem zaregistrovala v komplexní odborné studii Jana Seidla “Od žaláře k oltáři” (2012), věnující se emancipaci homosexuality v českých zemích, kde je Promluru věnováno několik stran v souvislosti s gay a lesbickým emancipačním úsilím v období základního společenského konsensu devadesátých let. Zatímco pro mnohé k mému překvapení Promluv ve stínu organizace SOHO a časopisu SOHO revue zapadá, Jan Seidl se jako jediný pokusil alespoň o částečnou analýzu obsahové stránky časopisu.

V období komunistického režimu byla homosexualita systematicky vytlačována z veřejného prostoru. Neheterosexuální lidé často neměli prostředky či možnosti k pojmenování vlastních identit a čelili dlouhodobému zneviditelnování. V roce 2019, tedy v době, kdy jsem se věnovala diplomové práci, oslavila Česká republika třicetileté výročí samostatné revoluce a pádu komunistického režimu. Konec socialismu, tedy změna politického a společenského nastavení, pro mnohé znamenal umožnění veřejného nárokování práv a svobod. Lesby a gayové tak mohli začít, se značným zpožděním oproti západním evropským zemím, realizovat své emancipační snahy. Specifické podmínky devadesátých let v České republice, které zapříčil především historický vývoj, však spočívaly jednak v sexismu feministického a genderového diskurzu a zároveň v patriarchálním diskurzu gay a lesbického emancipačního hnutí. Oba diskurzy byly ukotvovány skrze média.

Pro analýzu tohoto časopisu jsem se rozhodla z několika důvodů. Promluv vytvářel snahy o propojování (lesbických a bisexuálních) žen nejen v Praze, ale i napříč všemi

regiony a pro určitou generaci tak mohl plnit formativní funkci. Nejen tím, ale i dalšími aktivitami, které časopis, ale i sdružení Promluv obecně vynakládalo, tak vystupoval proti převládajícím diskurzům. Ať už se jednalo o publikování odborných článků, rozhovory se zahraničními lesbickými a/i feministickými aktivistkami, propojování lesbismu s feminismem či pořádání festivalu lesbické a ženské kultury. Výše uvedené tak dokládá, že Promluv lze nazírat jako jeden z důležitých momentů při formování gay a lesbické komunity na našem území. Přesto však stále nebyl podroben jakékoliv detailnější a komplexnější analýze.

Předkládaná diplomová práce je koncipována do dvou částí - teoretické a empirické. Teoretická část nejprve představuje stěžejní koncepty a teoretická východiska, která jsou následně zasazena do historického kontextu českých zemí. Konkrétně se věnují konceptu genderu, identity, (homo)sexuality a komunity. Pro empirickou část práce jsem se rozhodla využít diskurzivní analýzu časopisu Promluv, který u nás vycházel v letech 1993 až 1999 a byl určen především lesbickým a bisexuálním ženám. Jelikož mě v rámci provedené analýzy mě primárně zajímalo, zda a jak se časopis Promluv vymezoval k převládajícím diskurzům týkajících se politiky identit, sexuality a feminismu, zaměřila celkem na pět oblastí výzkumu – využívaná terminologie, konstrukce vlastní identity, přístup k feminizmu, přístup k institutu registrovaného partnerství a téma mateřství, lesbická rodina a péče o děti. Analytická část diplomové práce se zabývá tím, zda a jak se chápání daných témat proměňovalo v čase, zda v rámci redakce a samotného časopisu převládal konsensuální náhled na dané kategorie a témata a jakým způsobem na články týkající se daných témat reagovaly jednotlivé čtenářky

V předkládané diplomové práci se snažím o doplnění komplexnějšího náhledu na gay a lesbické identity v 90. letech a poukázat na to, že i přes na první pohled jasně patriarchální diskurz emancipačních snah neheterosexuálních žen a mužů, lze na našem území doložit aktivity lesbických a bisexuálních žen, které se přinejmenším snažily vůči těmto diskurzům vymezit.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Paradigma

Guba a Lincoln (1994) definují paradigma jako specifický úhel pohledu spočívající ve výkladu vyjádřeném určitým jazykem. Paradigma je dále charakterizováno jako světonázor, základní víra a určité přesvědčení o principech světa. Právě z toho důvodu, že je paradigma založené na základě určité víry, nelze jednotlivá paradigmatu nadřazovat či podřazovat, stavět je do hierarchického uspořádání a zároveň neexistuje způsob, jak dokázat, že je dané paradigma pravdivé.

Paradigmatu jsou založena na třech předpokladech, respektive vyžadují položení celkem tří otázek. Vymezení výzkumného paradigmatu je klíčové nejen pro výběr metody, ale také z ontologického a epistemologického hlediska. Ontologie odpovídá na formu a povahu reality a co v rámci ní můžeme poznávat. Epistemologie definuje vztah mezi výzkumníkem/výzkumníci a poznávaným.

Základně se paradigmatu dělí na pozitivismus, postpozitivismus, kritické teorie a konstruktivismus. Mnou předkládaná práce vychází z paradigmatu konstruktivistického. Konstruktivistické paradigmatu zkoumání reality posouvá do perspektivy samotného výzkumníka/výzkumnice. Nelze tedy definovat jen jednu plně poznatelnou realitu na základě objektivního poznání. Mnou zvolené paradigmatu rámuje celou práci včetně využitých teorií. (Guba a Lincoln 1994)

Realit je v rámci konstruktivismu mnoho, každý/každá poznává svou vlastní realitu prostřednictvím své vlastní optiky a skrze kulturu, ve které žije. V souvislosti s ontologií je realita poznávána prostřednictvím mentálních konstrukcí. Námi vytvářené konstrukce se neustále vyvíjí a mění. Epistemologie je v rámci konstruktivistického paradigmatu subjektivistická a neumožňuje tedy objektivitu. Poznatky tak nelze považovat za pravdivé či nepravdivé, jelikož poznání jako takové je vytvářeno samotným výzkumníkem/výzkumníci. Cílem výzkumu provedeného v konstruktivistickém paradigmatu je pochopení a rekonstrukce konstrukcí, které jsou obsaženy v lidech. (Lincoln a Guba 1994)

Výběr paradigmatu je pro studium sexuality a genderu naprosto klíčový. Zvolené paradigmatu je zásadní pro to, jak výzkumník/výzkumnice přistupuje k sexualitě, sexuální identitě či genderu a ovlivňuje, k jakým výsledkům lze dojít. Pro předkládanou

diplomovou práci jsem zvolila paradigma konstruktivistické. Konstruktivismus chápe pojmy gender či sexualita jako kategorie, které nejsou výsledkem přirozeného řádu společnosti, naopak na ně nahlíží jako na vykonstruované kategorie vznikající v rámci mocenských systémů. (Knotková-Čapková 2011) Konstruktivismus se tak vymezuje proti dvojpohlavnímu systému, v rámci kterého je na gender, pohlaví a sexualitu nahlíženo v souladu.

2.2 Klíčové koncepty a teoretická východiska

S ohledem na zaměření diplomové práce jsou v teoretické části představeny stěžejní koncepty a teoretická východiska. Vzhledem k tomu, že se předkládaná práce primárně věnuje konstrukcím neheterosexuálních identit, považuji za důležité nejprve představit koncept genderu, sexuality, identity a komunity.

2.2.1 Gender

Kategorie gender vznikla v rámci druhé feministické vlny v 70. letech 20. století, jako nová hlavní analytická kategorie feministické teorie. Kategorie genderu tak reagovala na dosavadní pojmání univerzální kategorie ženy a s ní související kritiku dosavadního pojmání politiky identit. „*Koncept gender, který se zaměřuje ne na ženy a muže samotné, ale především na procesy konstruování ženství a mužství a jejich strukturální a symbolickou podstatu, tak postupně vystřídal „ženu“ jako základní kategorii feministické analýzy*“ (Sokolová in Formánková, Rytířová 2004: 202). Tato nová kategorie umožnila výzkumníkům/výzkumnicih ve svých pracích zkoumat rozdíly mezi biologickým a sociálním pohlavím a dále rozpracovávat témata s nimi související.

Kategorii genderu lze nahlížet v rámci dvou vzájemně protichůdných přístupů, jednak v rámci přístupu esencialistického, a zároveň v rámci konstruktivismu. Přestože ve své práci vycházím z konstruktivistického přístupu, považuji za důležité kategorii gender představit i v souvislosti s přístupem esencialistickým, neboť tyto dva přístupy gender pojmají odlišně a vymezují se proti sobě. Pokud tedy gender nahlížíme z esencialistického či konstruktivistického hlediska, zásadně to ovlivňuje náš výzkumný přístup.

Esencialismus vnímá rozdíly mezi ženami a muži na základě biologického původu, v rámci kterého existuje určitá objektivní podstata mužství a ženství. Podle této ontické

představy muži hrají vždy jen mužskou genderovou roli a ženy vždy jen tu ženskou. Toto binární a dichotomní pojetí společnosti vnímá gender jako neměnnou a bytostnou danost. (Knotková-Čapková 2010) Gender je v rámci esencionalismu chápán pouze deskriptivně. Přestože gender není vrozený, vyplývá z biologie a je závislý na biologickém pohlaví. Pohlaví je esencionalisticky vnímáno jako biologická danost spočívající ve fyziologických rozdílech mezi muži a ženami, které jsou neměnné.

Na základě institucionalizace pohlaví a genderu je ukotvován pohlavně-genderový systém společnosti. Pohlavně genderový systém je ve společnosti ukotvován jako binární systém pomocí určitých „škatulek“. Společnost předpokládá určitý gender, určité pohlaví a určitou sexualitu. Společenské instituce udržuje pohlavně-genderový systém prostřednictvím moci. Společnost má skrze instituce moc odměňovat a trestat, udělovat výsady či omezovat na základě genderových stereotypů. Genderové stereotypy lze chápat jako „*zjednodušující popisy toho, jak má vypadat maskulinní muž či femininní žena*“ (Renzetti, Curran 2003: 20).

Konstruktivistický přístup pracuje s genderem jako s analytickou kategorií, která funguje jako organizační princip společnosti včetně organizace sociálních vztahů a celkového pojetí světa a ovlivňuje tak všechny její členy/členky. Jedná se o kategorii, která je konstruovaná a závislá na sociálních, kulturních a dalších kontextech. (Knotková-Čapková 2010; Havelková, Oates-Indruchová 2015) Tato analytická kategorie je interdisciplinární a dotýká se téměř všech sfér života, od kultury a politiky až k jazyku či historii. (Knotková-Čapková 2011).

Hana Havelková upozorňuje na to, že v českém prostředí je gender často chápán úzce pouze jako pojem označující maskulinitu a femininitu a souhlasí s tím, že koncept genderu je mnohovrstevnatý a jako analytická kategorie „*slouží primárně k analýze kulturních a sociálních systémů, neboť označuje jeden ze základních principů organizace sociálních vztahů a pojetí světa*“ (Havelková, Oates-Indruchová, 2015: 13-14). Zarámování genderu, který „*nemůže být používán jako prostá náhražka pojmů muži a ženy*“ (Havelková, Oates-Indruchová, 2015: 17), je následně doloženo na definicích Joan Wallach Scott a Sandry Harding.

West a Zimmerman (2008) definují gender skrze interakce, tzv. „*dělání genderu zahrnuje soubor sociálně řízených činností v rovině vnímání, interakcí a mikropolitiky, jež*

odrážejí konkrétní zájmy beroucí na sebe podobu maskulinní a femininní přirozenosti“ (West a Zimmerman, 2008: 100).

Konstruktivismus dále zpochybňuje biologickou danost pohlaví. West a Zimmerman (2008) definují pohlaví na základě „*sociálně schválených biologických kritérií klasifikace osob jako žen a mužů*“ (West a Zimmerman 2008: 100). Biologičnost pohlaví kritizuje také Fausto-Sterling (1997), která se proti esencialistickému paradigmatu vymezuje prostřednictvím konstruovanosti pohlaví na příkladu intersexuality. Dichotomie pohlaví je ukotvována skrze medicínský diskurz. Lékařská literatura formuluje mužské jako aktivní, zatímco žena je pasivní. V rámci medicínského diskurzu je definována normalita, skrze kterou se definuje abnormalita. Pokud se tedy neidentifikujeme jako muž či žena, představujeme automaticky abnormalitu, kterou je nutné znormalizovat do jedné z předdefinovaných kategorií. Podle Fausto-Sterling (1997) jsou veškeré argumenty týkající se biologie těla ze své podstaty kulturní interpretací.

Kategorii pohlaví a genderu West a Zimmerman (2008: 111) shrnují následovně:

Pohlavní kategorie a gender jsou řízené rysy chování, které jsou inscenovány s ohledem na skutečnost, že ostatní nás budou soudit a budou se k nám vztahovat různými způsoby. (...) gender určité osoby není čistě záležitostí toho, čím člověk je, ale, což hraje důležitější roli, je něčím, co člověk dělá a co dělá opakovaně, v interakci s jinými.

Zatímco pohlavní kategorie fungují jako hlavní prostředek rozlišení, gender lze v návaznosti na tyto kategorie definovat jako „*prostředek legitimizace jednoho z nejzákladnějších rozdílů přítomného uvnitř společnosti*“ (West a Zimmerman 2008:100). Gender i pohlavní kategorie jsou tedy využívány k obhájení jakékoliv činnosti z pozice ženy nebo muže, následně je pak tato činnost buď legitimizována, anebo diskreditována. (West a Zimmerman 2008)

Tato práce tedy v návaznosti na zvolené paradigma nazírá na gender optikou konstruktivistického paradigmatu jako na kategorii „*konstruovanou, kulturně a historicky proměnlivou, diskurzivně utvářenou a neustále znovu potvrzovanou*“ (Knotková-Čapková, 2011: 14).

2.2.2 *Sexualita*

Sexualita je velmi často chápána pouze v rámci jejího zúženého a zjednodušeného významu jako sexuální orientace, což přímo souvisí s převládajícím nazíráním na sexualitu optikou binárního rozdělení na heterosexuální a homosexuální orientaci, a tedy definování sexuality pouze na základě pohlaví sexuálního objektu (Cameron a Kulick 2003). Sexuální orientace je tak často považována za jedinou důležitou kategorií. Toto zjednodušování však opomíjí komplexnost diskurzu o sexualitě, stejně tak není možné sexualitu zjednodušovat pouze s odkazem na biologickou a reprodukční funkci.

Způsob, jakým nahlížíme na sexualitu a to, jak se sexualitou jako takovou pracujeme, přímo odráží paradigma, ve kterém se pohybujeme. Předkládaná práce s ohledem na zvolené paradigma a kontext feministických teorií nepohlíží na sexualitu, podobně jako na koncept genderu a identity, jako na neměnný prvek lidského chování, který je univerzální v čase a prostoru (Rupp 2001). Sexualita je zde chápána jako mocensky zatížená kategorie, která ovlivňuje fungování společnosti a kategorizuje tak její členy a členky.

V historickém pojetí sexuality definuje Michael Foucault (1999) v souvislosti se sexualitou jako stěžejní období viktoriánské éry, v rámci kterého byla, do té doby rozvolněná sexualita, nahrazena seriózností reprodukční funkce. „*Sexualita byla najednou pečlivě držena pod zámek*” (Foucault 1999: 9) a do popředí se dostala sexualita užitečná a plodná, čímž se ke slovu dostal tzv. diskurz o moderní represi sexuality. Ještě na začátku 19. století byla sexualita nazírána optikou legitimní a přirozené touhy plodit a reprodukovat řádné mužství a ženství (Katz 2012).

David M. Halperin (1993) v návaznosti na Foucaulta definuje sexualitu jako produkt kultury a upozorňuje na to, že dějiny sexuality nemohou na sexualitu pohlížet jako na čistě konceptuální a na čase nezávislou kategorii historické analýzy, nýbrž za objekt historické kontroly jako takové.

Esencialismus, kterému dominuje medicínský diskurz je sexualita zjednodušeně nazírána v binárním pojetí. V důsledku medicínského diskurzu je binární pojetí sexuality promítáno do legislativy a poskytuje členům/členkám společnosti možnost identifikace. V rámci konstruktivistického paradigmatu je sexualita nahlížena jako kulturní produkt a analytický nástroj. Konstruktivismus umožňuje rozbíjení binárního vztahu, který sexualitu dělí na dvě protichůdné kategorie – heterosexuální a homosexuální. Jak již bylo zmíněno, například Rupp (2001) obecně upozorňuje na to, sexualita není neměnným prvkem

lidského chování a nelze na ní pohlížet univerzálně v čase ani prostoru. Pojmy, které se vyskytují v historických pramenech, mohou mít odlišné významy, než které jim přikládáme dnes. Rupp (2001) v souvislosti historickým pojetím sexuality na odlišné nahlížení na ženskou sexualitu, která je spojována s láskou a sexualitu mužskou spojenou se sexem.

2.2.3 *Heterosexualita vs. Homosexualita*

Kategorizace sexuality umožňuje rozlišovat a regulovat naše sexuální chování. Proměny ve vnímání sexuality plně souvisí s termíny heterosexuality a homosexuality a chápáním heterosexuality jako jediné přijatelné orientace ve společnosti. V současné době pracujeme s termíny heterosexualita a homosexualita jako s jasně definovanými kategoriemi, které jsou však našimi konstrukcemi a je tedy potřeba i tyto termíny podrobit kritice. (Rupp 2001; Katz 2012)

Jonathan Katz (2012) ve své esaji vystupuje proti heterosexualitě jako ahistorické, neměnné a univerzální kategorii. Poukazuje na historickou konstrukci heterosexuality a její centrální a nadřazenou pozici v rámci heteronormativního uspořádání společnosti. Katz mluví o tzv. vynálezu heterosexuality, který především skrze studium lékařské literatury datuje do poloviny 19. století v souvislosti s přeměnou vnímání vztahu k tělu, které již nesloužilo pouze jako prostředek k reprodukci, ale zároveň také k potěšení. Termín heterosexuál byl však poprvé lékaři použit jako definice člověka, který má přílišný zájem o opačné pohlaví. „*Teprve postupně se lékaři shodli, že heterosexuál znamená normální „jinopohlavní” eros*” (Katz 2012: 7). Kategorizace homosexuality a heterosexuality vzešlá z lékařského prostředí se stále obecně přijímanou začátkem 20. století. Katz (2012) však dále upozorňuje na to, že ustanovením heterosexuality jako základní normativní předlohové kategorie, došlo autoritářsky k deviaci všech ostatních sexualit.

Leila Rupp (2001) souhlasí s Katzem (2012) v tom, že je heterosexualita brána jako norma, která není vystavena žádným otázkám. To souvisí s tzv. konceptuálním imperialismem, který Katz (2012) definuje jako nekritickou práci s kategoriemi, tedy i kategorií heterosexuality.

Pokud je heterosexualita definována jako normativní a dominantní kategorie, pojí se s ní přímo i předpokládaná heteronormativita, tedy představa heterosexuality jako jediné přijatelné sexuální orientace. Pojem heteronormativita byl poprvé použit Michaelem

Warnerem. Katz (2012) v souvislosti s normativní heterosexuální a heterosexuálním separatismem definoval tzv. erotický apartheid, tedy nadřazenost heterosexuality nad ostatní kategorie. Právě pojmy jako erotický apartheid či povinná heterosexuální definované postupně od 70. let 20. století kritizují nejen ahistoričnost heterosexuality, ale i heteronormativního uspořádání společnosti.

Heteronormativní společnost reguluje naši sexualitu prostřednictvím přímé regulace, s níž se pojí například legislativní rovina, ale i nepřímou regulací, tedy tím, že heterosexuální je chápána jako univerzální sexualita. V rámci této sexuální politiky, vyplývající z medicínského diskurzu, je tedy utvářena univerzalita sexuálního cítění. Společenské instituce tak vytvářejí určitou nabídku sexuálních identit, podle které je definována i následná poptávka. Tyto normativní vzorce a regulace sexuality pak způsobují sexuální stud. Warner (1999) na rozdíl od Goffmana (2003) chápe sexuální stud jako politickou záležitost a tvrdí, že LGBT komunita je prosáklá studem, jelikož identity, které nejsou normativní, automaticky čelí překážkám. Vytváří se tak pocity provinění. Právě pocit studu a stigmatizace fungují jako účinná regulace našeho chování.

Heterosexuální jako institucionálně ustanovenou běžnou kategorií, proti které stojí homosexualita, chápe ve shodě s Katzem (2012) i Sylvia Ondrisová (2002). Ta dále v návaznosti na heteronormativitu rozebírá i pojem heterosexismus, tedy „*system přesvědčení, který ignoruje nebo odsuzuje jakoukoliv jinou než heterosexuální formu chování, identity, vztahu či komunity*“ (Ondrisová 2002: 32).

S normativní heterosexuální, která je automaticky předpokládanou součástí identity, se dále pojí pojem homofobie. Pokud společnost předpokládá a uznává jako běžnou kategorii heterosexuální, lidé, kteří do tohoto předpokladu nezapadají, se mohou cítit být diskriminováni většinou společností. Pojem homofobie byl poprvé použit v roce 1972 jako iracionální strach a odsuzování homosexuálně orientovaných osob. Dnes se však význam homofobie posunul do širšího spektra a zahrnuje celou škálu negativního myšlení a cítění vůči neheterosexuálním osobám. Homofobie se může projevat jak na rovině fyzické, přesněji tedy formou fyzických útoků či projevů násilí, ale i prostřednictvím zesměšňování či odmítání. (Ondrisová 2002)

Ve druhé polovině 20. století začíná být koncept předpokládané heterosexuality především z řad feministických kruhů a gay a lesbických emancipačních hnutí kritizován. Adrienne Rich (2011) pracuje s pojmem „povinná heterosexuální“ a jako jedna z prvních

ve své stejnojmenné eseji předpokládanou heterosexuality kritizuje. Rich (2011) pohlíží na heterosexuality jako politickou instituci, která je konstruována. Heterosexuální ženu vnímá jako oběť falešného vědomí, heterosexuality jako takovou definuje jako preferenci či volbu, která bere ženám moc.

V opozici k povinné heterosexuality Rich definuje pojmy lesbická existence a lesbické kontinuum.

Lesbická existence implikuje jak skutečnost historické lesbické přítomnosti, tak naši trvající tvorbu smyslu této existence. Lesbické kontinuum pak zahrnuje celou škálu ženských zkušeností - napříč životem každé ženy i celými dějinami, v nichž nejde jen o to, že nějaká žena má dobrovolný pohlavní styk s jinou ženou. (Rich 2011: 7).

Tzv. lesbická existence je pro ženy emancipačním prostředkem, protože ženám umožňuje svobodnější projev vlastní sexuality a potenciálně je emancipační pro všechny ženy. Podle Rich (2011) je každá žena tzv. politickou lesbou. Zajímavé je, že zatímco autorka vnímá heterosexuality jako instituci, která je uměle vytvořená a souvisí s projevem mužské moci nad ženami, lesbičtví naopak esencializuje a lesbickou identifikaci chápe jako přímo závislou na biologickém těle ženy. Všechny muže tak autorka homogenizuje do jednoho a znemožňuje tím fluidní gender.

Zatímco heterosexuality se stala společensky nadřazenou kategorií, homosexualita se vedle ní v rámci podřadných sexualit vyprofilovala jako nejvýše postavená. Homosexualita tak byla v rámci esencialistického paradigmatu vnímána, obdobně jako heterosexuality, jako neměnná a vrozená.

Myšlenka homosexuality jako vrozeného, celoživotního neměnného stavu, byla i v našem prostředí v průběhu 90. let často využívána nejen odbornou veřejností, ale i samotnými aktivisty a aktivistkami jako legitimizační potenciál k přijetí homosexuality většinovou společností (Sokolová 2006). Vrozenost homosexuality poskytuje společnosti legitimní řád a stabilitu založenou na existenci dvou binárních kategorií, které jsou vzájemně neprostupné. Znepřístupnění možnosti ovlivnit homosexualitu v kontextu medicínského diskurzu vyvolává potřebu morálního přijetí.

S konceptem homosexuality je potřeba také zmínit odlišné konstruování a nahlížení na ženskou a mužskou homosexualitu, které souvisí historicky podmíněným nazíráním na ženskou homosexualitu skrze „romantická přátelství“. Mužská homosexualita je naopak

spojována se sexuálními aktivitami a ve veřejném prostoru je viditelnější. Rupp (2001) tato specifika připisuje, podobně jako u sexuality obecně, historickým pramenům:

(...) historické prameny většinou prezentují vazby žen k jiným ženám jako emocionální. To ovšem neznámá, že by spolu ženy nikdy nespaly a muži nikdy nemilovali jeden druhého. Znamená to jen, že materiály, které se nám dochovaly, jsou zkreslené. Informací o pohlavních aktech mezi muži máme k dispozici daleko více. Často se z nich ale nedozvíme nic o tom, co toto chování prozrazuje o mužské lásce či touze. Až příliš mnoho informací o mužské sexualitě totiž pochází ze soudních spisů a z dokumentace o kriminálních případech, což vede k jednostranné interpretaci historických událostí. (Rupp 2001: 12-13)

Sokolová v kontextu české sexuologie a její interpretace ženského a mužského (homo)sexuálního chování, ale i rozdílné historické konstrukci obou sexualit upozorňuje na předurčenost interpretačních postupů:

Vzhledem k tomu, že informace o „homosexuálních mužích“ se v archivech (policejních, soudních, lékařských) vyskytují daleko více než o „homosexuálních ženách“, mužská sexualita je následně interpretovaná jako daleko aktivnější, veřejnější, početnější, a tudíž i historicky důležitější než sexualita ženská. (Sokolová 2012: 34)

2.2.4 Identita

Identita je obecně definována jako „zřetelné rysy charakteru jisté osoby nebo skupiny, které se vztahují k tomu, čím tato osoba či skupina je a co pro ni má význam. Mezi hlavní zdroje identity patří například gender, sexuální orientace, státní příslušnost či národnost nebo sociální třída“ (Giddens 2013: 982).

Obdobně jako u již zmíněných konceptů genderu a sexuality, je i chápání konceptu identit přímo závislé na paradigmatu. Zatímco esencialismus obecně na identitu nahlíží jako na vrozenou a neměnnou, konstruktivistický přístup již pracuje s identitami fluidně, jako s konstrukty, které jsou vytvářeny prostřednictvím sociálních norem v rámci společnosti a kultury. Koncept identit je zároveň na konceptech sexuality a genderu přímo závislý, respektive z nich vychází, jelikož jsou identity konstruovány v rámci pohlavně-genderového řádu.

Michael Foucault (1999) upozorňuje na to, že identita je diskurzivní kategorie, která se ustavuje v diskurzivním řádu a není tedy neproblematicky dána. Jedinec/jedinka zároveň nemusí být nositelem/nositelkou pouze jedné identity. V identitě zároveň nelze hledat “esenciální podstatu”, jelikož ji neustále vytváříme a potvrzujeme (Barker 2001).

Jak již bylo zmíněno u konceptu genderu, pohlavně genderový systém/řád je udržován společenskými institucemi prostřednictvím moci. Pokud tedy společnost funguje na základě binárního rozdělení na muže a ženy, zajišťuje tato binarita členům/členkám společnosti morální jistotu, díky které se mohou ukotvovat v jednoznačné kategorii. Pokud naše identita do stanovených binarit nezapadá, jsme ze společenských struktur, které fungují na principu jednoduchého binárního rozdělování a ukotvování, segregování a čelíme stigmatizaci a stereotypům.

Pohlavní i genderová identita je z konstruktivistického hlediska nahlížena jako utvářená na základě určitých sociálních kritérií (West a Zimmerman 2008). Společenské instituce nám nabízejí dvě role, které “hrajeme” a ukotvujeme tak gender a vlastní identitu prostřednictvím performace. Gerlinda Šmausová (2002) v návaznosti na kategorii genderu kritizuje českou sociologii za to, že s genderem pracuje jako s přirozeným jevem a ten se tedy po pohlaví stává druhou přirozeností. Pokud jsou genderové role pojímány jako přirozené, jsme tak nuceni/nucené vlastní identity definovat na základě ustanovených stereotypních “přirozeností”, které udržují homogenní genderové identity.

Koncept identity lze nahlížet jako kategorii individuální nebo kolektivní. Charles Taylor (2001) na otázku identity pohlíží jako na skupinovou záležitost – identita je podle něj vytvářena dialogicky a skupinové zájmy a práva vnímá jako nadřazené nad zájmy a práva individuální. Právě v návaznosti na důležitost skupinové identity klade důraz na uznání nejen sebou samým, ale především ostatními. Uznání autor chápe jako základní lidskou potřebu, naopak zneuznání považuje za formu diskriminace. Taylor (2001) však skupiny homogenizuje a přehlíží případné nerovnosti v rámci jednotlivých skupin. Habermas (2001) s ním nesouhlasí a v rámci definování identity vyzdvihuje práva jedince. Prostřednictvím tzv. diskurzivního modelu demokracie dochází k neustálému vyjednávání a hledání konsensu mezi individuálními svobodami a kolektivními právy. Habermas (2001) však ve své teorii nereflektuje otázku moci a skutečnost, že pokud je někdo společností diskriminován, například v návaznosti na svou sexuální identitu, jeho zdroje či nástroje k artikulaci vlastních potřeb či práv jsou logicky omezené. Na oba autory navazuje

Nancy Fraser (2004), která tvrdí, že k uznání sexuální difference je nutné změnit celou statusovou hierarchii sexualit.

Definici a obsah asimilační a emancipační politiky v rámci utváření identit sexuálních menšin sleduje skrze utváření skupinové identity v gay a lesbickém hnutí v 70. a 80. letech ve Spojených státech amerických Annamaria Jagose (2004). V souvislosti s tímto hnutím lze hovořit o tzv. emancipačním a etnickém modelu. Zatímco v rámci prvního modelu byla uplatňována emancipační politika sexuálních menšin, model etnický již uplatňoval politiku asimilační. Emancipační i etnický model lze srovnávat především na rovině paradigmatické. Oba modely totiž nahlízejí na sexualitu jako na výsledek společenských tlaků a sexualitu jako takovou chápou jako společensky podmíněnou. (Jagose 2004)

Emancipačního modelu, který se váže k 60. letům 20. století, dominovala snaha o zrušení pohlavně-genderové řádu. Emancipační model cílil na všechny jedince/jedinky společnosti, zrušením pohlavně-genderového řádu by byl každý osvobozen stereotypizace a tlaků heteronormativního řádu, jehož jsou oběťmi. Jednalo se tedy o poměrně radikální model, který na rozdíl od etnického modelu neumožňoval změnu právního systému.

Etnický model, který postupně na přelomu 70. a 80. let nahradil model emancipační, byl zaměřený na vytvoření skupinové identity a snažil se o změnu prostřednictvím právních úprav. Gayové a lesby tedy vytvářejí novou identitu, aby mohli bojovat za určitá práva. Utvářením a podporováním argumentů o svébytnosti této identity byla možnost identifikace umožněna pouze těm, kteří byli byly s danými argumenty v souladu. V tomto modelu již nejde, na rozdíl od modelu emancipačního, o zrušení kategorií, nýbrž o jejich zrovnoprávnění. (Jagose 2004)

Problematika etnického modelu spočívala především v definování identity na základě sexuální orientace, homogenizace gayů a leseb a v návaznosti na to také na základě vytváření mocenské pozice v rámci gay a lesbické identity.

Etnický model tak patologizoval nenormativní sexuální identity, pokud někdo nezapadal do vybraných kategorií, byl považován za „zrádce“. Etnický model tak dokládá funkčnost erotického apartheidu definovaného Jonathanem Katzem (2013). V rámci gay a lesbického aktivismu byly vytvořeny exkluzivní identity, založené na stejné dominanci a exkluzi jako heteronormativní systém.

Nereflexe diverzity neheterosexuálních lidí a politika integrace do zavedeného systému jsou v návaznosti na tento model hodné kritiky. Gayové a lesby sami sebe stigmatizují výměnou za přijetí, čímž normalizační systém a podporují. (Kollárik 2007) Stigmatizace za účelem přijetí do onoho normalizačního systému společnosti zároveň podporuje stereotypy a dualitu identit a sexuality (Kollárik 2007, Christina 1995). Eike Stedfeldt (1998) dále popisuje asimilaci gay kultury do většinové společnosti jako tzv. heterosexualizaci homosexuálů, kterou prezentuje na příkladu registrovaného partnerství, jehož myšlenka slouží ke „*znormování gayů podle tradičních vzorů*” (Stedfeldt 1998: 3). Autor podporuje radikální myšlenku vlastního bytí v rámci gay kultury. Zároveň však i on gaye homogenizuje a v rámci menšinové identity naprosto přehlíží lesbické ženy.

Warner (1999) k problematice sexuální identity dodává, že vlastní sexuální identitu si nerozhodujeme sami. Prostředí, ve kterém se socializujeme, není neutrální, například v rámci rodiny je běžně automaticky naše sexualita předpokládána jako heterosexuální. Pokud někdo tento předpoklad nespĺňuje, musí se proti většinové společnosti vymezit.

Jak již bylo uvedeno v části věnující se konceptu sexuality, společenské normativní vzorce a regulace lidské sexuality způsobují sexuální stud. Normativní vzorce jsou ve společnosti hluboce zakořeněné, nemusí se tak jednat o explicitní nátlak heterosexuální identity na neheterosexuální identity - stačí pouze nemyslitelnost některých tužeb, abychom si připadali “nenormální”. Důsledkem normativní kultury a heteronormativní společnosti je nahlížení pocitů provinění jako samotných důsledků identity, nikoliv přebírání zodpovědnosti ze strany kultury a společnosti. Formu nápravy vidí Warner (1999) v tzv. sexuální autonomii, která nespočívá jednoduše ve svobodě volby, ale i ve zpřístupnění informací tak, aby se některé tužby staly představitelnými a myslitelnými.

2.2.5 Komunita

Koncept komunity jako kategorie a nástroje k artikulování vlastních požadavků a potřeb je potřeba nejprve zasadit do kulturních studií subkultur. Marta Kolářová (2012) uvádí, že „*výzkum subkultur představuje jednu z hlavních oblastí bádání chicagské sociologické školy a zároveň tvoří jeden ze základních kamenů kulturních studií birminghamské školy*” (Kolářová 2012: 13). Přístup k subkulturám a komunitám je v různých teoretických směrech přímo závislý na konkrétní skupině a jejím „*ukotvením k jiným sociálním faktům a kategoriím jako je společnost, třída, věk apod.*” (Kolářová 2012: 14). Subkultury jsou

rámovány jako podkategorie kultury, které „*se podílejí na utváření identity, přičemž kladou důraz na autenticitu, kterou definují v protikladu k hlavnímu proudu (..) a k procesu (...)*” (Kolářová 2012: 17).

V rámci konstruktivistického paradigmatu lze komunitu charakterizovat jako určitý nástroj k naplňování určitých představ a cílů souvisejících s konstruováním vlastní identity. Podobně jako u konceptu subkultur (Kolářová 2012), ani v komunitách není vnitřně nic politického, politickou se komunita stává ve chvíli, kdy vykročí ze svého vlastního prostoru směrem ven do většinové společnosti, vůči které artikuluje své potřeby. K artikulaci těchto potřeb je potřeba vizibilita. Hlas je komunitě ve veřejném prostoru poskytován prostřednictvím médií a mediálního diskurzu, které tak umožňují komunitám “bojovat” o institucionální zarámování.

Pokud se zaměříme konkrétně na neheterosexuální identity, tak Rupp (2001) datuje vznik lesbických a gay komunit do první poloviny 20. století. Komunitu definuje prostřednictvím prostoru, a především přístupu do společenského prostoru. Klade přitom důraz na genderové rozdíly v rámci jednotlivých komunit. Právě gender spojený se vzhledem a chováním byl pro vznik různých komunit stěžejní, protože lesbické a gay komunity umožňovaly překračování genderových norem a narušování stereotypů. Ženy na rozdíl od mužů měly v rámci historie omezený přístup do veřejného společenského života.

Goffman (2003) definuje identifikaci k určité komunitě v návaznosti na pojem stigma a potřeby kontaktu stigmatizovaných. Mezi stigmatizované osoby přiřazuje i homosexuály. Ve své práci však vychází z pozitivistického přístupu, stigma, které rozděluje na vnitřní a vnější, vymezuje v rámci normativních kategorií.

Sloboda (2009) v souvislosti s gay a lesbickou komunitou vyzdvihuje proces tzv. coming outu, který definuje jako „celoživotní proces vyjednávání své homosexuální identity v prostředí, v němž dominuje heterosexuality“ (Sloboda 2009: 68). V rámci definování pojmu komunita upozorňuje na její politickou dimenzi, která je v historickém kontextu České republiky často opomíjena. Vychází z Marka Blasiuse, který při definování komunity upozorňuje na její političnost. V návaznosti na Jeffreyho Weekse a Marka Blasiuse upozorňuje na rozmanité charakteristiky gay a lesbické komunity, které překračují zjednodušené chápání komunity založené na sdílení sexuality. Mimo výše zmíněný přístup do prostoru, lze s komunitou spojit také se sdílením hodnot, překračování soukromé sféry do veřejného prostoru, aktivismem a institucionalizací.

Konceptualizace gay a lesbických identit v kontextu České republiky je blíže popsána v kapitole věnující se historickému kontextu, nicméně lze říci, že v 90. letech skrze dominanci patriarchálního diskurzu souvisejícího s gay a lesbickou komunitou a zároveň stále převládající lékařský diskurz, které byly ukotvovány skrze mediální diskurz, byla přímo ovlivňována i definice lesbické a gay komunity směrem k veřejnosti. Například publikace „Homosexualita, společnost a AIDS v ČR“ vydaná v polovině 90. let se zabývá definicí pouze gay komunity prostřednictvím vazeb mezi gayi, komunitu definuje za účelem prevence AIDS a v souvislosti se sexuálním chováním a předpokládanou znalostí týkající se HIV a AIDS (Hromada, Stehlíková 1995).

Specificky lesbická komunita byla na našem území vytvářena prostřednictvím časopisu Promluv, který narušoval patriarchální a antifeministický diskurz. Důležitý faktor při vytváření komunity hrála kultura a umělecká tvorba, propojování lesbické identity s feminismem a inspirace zahraničím. (Seidl 2012)

Nedbálková (2003) se zabývala gay a lesbickou komunitou v souvislosti s proměnou institucí veřejného prostoru v České republice. V rámci etnografického výzkumu zkoumala celkem tři typy institucí, a to sice studentské sdružení, gay diskotéku a veřejné záchody. Nedbálková chápe subkulturu jako „*soubor specifických norem, hodnot, vzorů chování a životních stylů charakterizujících určitou skupinu v rámci dominantní kultury*“ (Nedbálková 2003: 73) a v daném výzkumu používá pojem subkultura jako synonymní k pojmu komunita.

Na rozdíl od Sokolové (2005) nebo Seidla (2012) Nedbálková nezpochybňuje existenci gay a lesbické komunity na našem území, ale i ona poukazuje na diverzitu mezi lesbickými ženami a gay muži. Lesbickou komunitou/subkulturu až do roku 2002 vnímá jako „*tichého společníka gay subkultury*“ soustředícího se spíše do soukromého prostoru, která se postupně stala „*svébytnou autonomní skupinou*“ (Nedbálková 2003: 84). Vzhledem k tomu, že debaty o “údajné” (ne)existenci gay a lesbické komunity probíhaly/probíhají i v rámci komunity samotné (Sokolová in Hašková, Křížková, Linková 2006), nelze na základě některých vybraných institucí veřejného prostoru a v návaznosti na zpochybňování jiných autorů a autorek existenci gay a lesbické subkultury či komunity rámovat jako obecně platnou.

2.3 Historický kontext

Následující kapitola se věnuje historického kontextu v souvislosti s konceptem genderu a sexuality, neboť ten je v návaznosti na vybrané koncepty a teoretická východiska klíčový. Specifické podmínky v České republice v 90. letech byly zapříčiněny především historickým vývojem, který se v návaznosti na komunistický režim značně odlišoval od západních evropských zemí. V období socialismu na našem území nefigurovalo organické feministické hnutí a neheterosexuálním lidem nebylo umožněno otevřené žití jejich identit (Sokolová in Hašková, Křížková, Linková 2006). Po roce 1989 se jak feministické hnutí, tak emancipační snahy neheterosexuálních aktivistů a aktivistek rozvíjely, na rozdíl od západních zemí, odděleně a ve vzájemném rozporu, což bylo mimo jiné způsobeno i tím, jak česká média přistupovala k debatám týkajících se (homo)sexuality a feminismu (Sokolová 2005).

Není však pravdou, že by v období socialismu nevznikaly odborné práce věnující se genderové problematice. Publikace v období socialismu se zaměřovaly především na postavení žen v souvislosti s jejich postavením na trhu práce, v rodině či v souvislosti se vzděláváním. Publikace *Vyvlastněný hlas* (Havelková, Oates-Indruchová, 2015) mapuje proměny genderové kultury české společnosti v letech 1948 až 1989 a vyvrací nepravdy o tom, že v tomto období nevznikaly relevantní výzkumy k dané problematice, zároveň vyvrací mýtus nucené emancipace shora či importu feministického a genderového přístupu ze Západu. V návaznosti na gender jako symbolickou kategorii uvádí, že „(...) lze doložit jistou tradici jak feministického myšlení, tak genderově zaměřenou práci s reprezentacemi v českém prostředí po celé 20. století. (...) Feministická tradice u nás sahá až do první poloviny 19. století (...)” (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 24).

Vyvlastněný hlas (2015) dále na konkrétních autorech/autorkách a publikacích, ale i v rámci jednotlivých kapitol, přítomnost feministické tradice a genderového přístupu dokládá. Proměnlivá politická situace 20. století však měla na oba aspekty přímý vliv. Zatímco v 60. letech došlo ke značnému uvolnění poměrů a obnově veřejných debat, rok 1969 a následné období tzv. normalizace tyto debaty opět přerušily. Ženská emancipace v období komunismu se skrze veřejné diskuze a výzkumy zaměřovala především na rovnost v právní rovině a rovnost na pracovním trhu. Zatímco v západní Evropě, Spojených státech amerických a Kanadě byly v rámci druhé feministické vlny veřejně adresovány i další aspekty, jako například otázky sexuality, genderové identity či sexuální orientace, u nás byly takové diskuze odmítány (Fojtová in Jusová, Šiklová 2016).

Badatelské práce v polistopadovém období na našem území tak nenavázaly na předchozí feministickou tradici, ale čerpaly ze západních teorií, které byly jako jediné k dispozici. Přestože feminismus byl na začátku 90. let veřejností i médií do značné míry odmítán (Fojtová in Jusová, Šiklová 2016), „*domácí akademický feminismus se velice rychle zařadil do hlavních proudů mezinárodních teoretických diskuzí a české autorky úspěšně publikovaly v předních vědeckých časopisech v oboru a ve světových nakladatelstvích již v polovině 90. let*” (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 31).

Období komunistického režimu v Československu nelze jednoduše nazírat jako období ticha a nelze jej ani zjednodušeně charakterizovat jako binární systém, v rámci kterého má veškerou moc v rukách utlačující státní aparát, proti kterému stojí utlačovaná společnost (Pullmann 2011). Jak ukazuje následující kapitola, i v rámci autoritativního diskurzu, nebo spíše seskupení několika mocenských diskurzů, mohly mít státem zřízené instituce duální charakter (Sokolová 2012).

2.3.1 *Situace před rokem 1989*

Odborná literatura věnující se homosexualitě na našem území před rokem 1989 bývá velmi často zaměřena především na mužskou homosexualitu. Zdrojů věnujících se neheterosexuálním ženám, či specifické lesbické sociální praxi je nepoměrně méně. (Seidl 2012) Není tedy překvapivé, že odborná česká literatura k tématu homosexuality na našem území například v období komunismu je ve většině případů zaměřena výlučně na muže. (Fanel 2000; Himl, Seidl, Schindler 2013; Putna 2011)

Nejobsáhlejší odbornou publikací věnující se emancipačním procesům na našem území spojených s homosexualitou je kolektivní monografie “Od žaláře k oltáři” historika Jana Seidla, která se věnuje emancipaci homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti. V rámci kontextu českých zemí o konceptu homosexuality právě před rokem 1867 nejsou v současném stavu bádání historické prameny, které by umožňovaly koncepčnější zkoumání. Avšak jak uvádí i samotný autor Jan Seidl, neznamená to, že před daným rokem neexistovaly žádné aktivity. S ohledem na výše uvedené však definuje tato práce historický kontext nejprve od druhé poloviny 19. století do roku 1989, a následně po roce 1989, tedy v období, kdy vycházel časopis Promluv.

Monografie historika Seidla (2012) je rozdělena do několika kapitol od období Rakouska-Uherska, přes první republiku a komunistický režim, až po současnost. Zatímco

období do roku 1945 je obsaženo na celkem 250 stranách, období věnující se komunistickému režimu je shrnuto pouze na 50 stranách. I tento fakt svědčí o tom, že v daném období jednoduše neprobíhaly odborné diskuze na takové úrovni, aby bylo možné vztahovat je k dostatečnému množství pramenů. Období po roce 1989 je v monografii opět věnován velký prostor.

V první části se monografie věnuje mechanismům a míře perzekuce homosexuality ze strany veřejné moci v návaznosti na paragraf 129 b) trestního zákona, který platil v českých zemích od roku 1852 do poloviny 20. století.

V souvislosti s emancipačními snahami v období první republiky rozděluje Seidl (2012) aktéry a aktérky do dvou skupin v návaznosti na prostředí, ze kterého pocházeli a z toho vycházející motivaci. První skupinou byli odborníci, kteří sledovali především profesní zájem, druhou skupinou pak byly samotní homosexuálové, které pojil zájem osobní. Seidl právě v existenci dvou skupin s odlišnými motivy konstatuje, že na rozdíl od období před vznikem republiky „*nejsme odkázáni pouze na sledování elitních diskurzů o homosexualitě - lze naopak říci, že za první republiky vytvořili větší objem textů o homosexualitě, které jsou dodnes dostupné jako prameny historického poznání, homosexuálové sami*” (Seidl, 2012: 105). Historik Seidl se ve své monografii konkrétně věnuje i životopisným medailonkům několika lidí aktivních právě v období první republiky. Žena je však mezi nimi pouze jedna, Jana Mattuschová.

Československo se při ustavování sexuálního reformního hnutí a hnutí sexuálních menšin v mnohém inspirovalo ekvivalentním hnutím v Německu. První snahy o vybudování homosexuální organizace v první polovině dvacátých let v Československu jsou přisuzovány Františkovi Čeřovskému a Františkovi Jelínkovi.

Tyto snahy měly za první republiky primárně podobu úsilí o založení, úřední registraci a udržení činnosti spolku, který by sdružoval homosexuální občany a zasazoval se o jejich práva. Tento model vyplýval jednak z kontextu občanské společnosti první republiky, založené na bohaté spolkové činnosti, a jednak z vlivného vzoru sousedního Německa, kde se homosexuální emancipace odehrávala právě na bázi spolků. (Seidl, 2012: 147).

V roce 1931 vznikl časopis s názvem Hlas sexuální menšiny, který měl emancipační charakter především v souvislosti se snahami o odtrestnění homosexuality a odstranění předsudků vůči homosexualitě. Spíše než o politický časopis, se jednalo o

časopis společenský s určitým politickým přesahem. Časopis otevřeně deklaroval, že uvítá jakékoliv zapojení svých čtenářů a předplatitelů byl časopis zasílán v neprůhledných obálkách. Časopis však již od počátku doprovázely značné finanční problémy a o rok později zanikl. Plynule na něj však navázal časopis Nový hlas. Tento časopis se již odchýlil od snah legislativních úprav a více cílil na osvětu a změny v rámci samotné homosexuální menšiny či snahy o asimilaci v rámci heterosexuální většiny. (Seidl 2012)

Do časopisů nepřispívali jen muži, ale například i již zmíněná Jana Mattuschová. Ta však do obou časopisů přispívala pod pseudonymem Eduard Weingart. Mattuschová byla kromě přispívání do časopisů činná i v rámci vznikajících spolků. Jedná se však o jedinou ženu, která je spojována jak s časopisy, tak s dalšími činnostmi v tomto období. Snahy o vydávání časopisu a založení homosexuální organizace lze vysledovat i v Brně. Poměrně brzy přestal být časopis Nový hlas vydáván z podobného důvodu jako jeho předchůdce, a to sice nedostatku předplatitelů/předplatitelek. Neúspěšné snahy o obnovení vydávání časopisu, lze vysledovat i v letech 1936 a 1937. (Seidl 2012)

V souvislosti s meziválečným obdobím zmiňuje Seidl (2012) i místa, kde se neheterosexuální lidé v Praze scházeli. Zaměřil se především na restaurační zařízení, zmiňuje však i parky či veřejné toalety. Zmíněná místa a podniky byly však zaměřeny především na muže, vzhledem k nedostatku archivních pramenů nelze téměř dohledat místa, kde se v tomto období scházely neheterosexuální ženy.

Československá liga pro sexuální menšinu (ČLSR), která vznikla v roce 1932, se však nezabývala výhradně problematikou homosexuality a jejího případného odtrestnění. Spolek, který se monotematicky problematice věnoval, vznikl v témže roce a nesl název Osvětové a společenské sdružení Přátelství. Spolek se zaměřoval na osvětovou činnost a komunitotvorné aktivity. Poměrně brzy však začala činnost spolku stagnovat. Seidl (2012) vidí příčiny neúspěchu především v povaze pořádaných akcí.

Po druhé světové válce se snahy o emancipaci homosexuality neobnovily ve své předválečné formě. Jan Seidl (2012) to zdůvodňuje hned několika faktory. Jedním z nich je fakt, že ti, kteří válku přežili, věřili, že nově ustanovený režim bude pokrokový a trestnost homosexuality bude z trestního zákona brzy odstraněna. Nový trestní zákoník přijatý v roce 1950 však odtrestnění homosexuality neobsahoval. Důležitým milníkem v poválečném období v Československu pak bylo odtrestnění homosexuality v roce 1961. Jan Seidl se ve své studii (2012) zaměřuje na nový kontext emancipačních snah po

osvobození Československa, přístupu státní moci a vlivu československé sexuologie na odrestnění homosexuality.

Období komunismu neznamenal výrazný skok v emancipačních snahách, nicméně je potřeba říci, že komunistická strana se nezaměřovala výhradně na potlačování emancipačních snah neheterosexuálních lidí, spíše obecně vystupovala proti veškerým snahám o narušování heteronormativního řádu společnosti. Jak již bylo zmíněno, komunistický režim nevystupoval jednotně, ale seskupoval hned několik mocenských diskurzů a aktérů, které různorodě utvářely a fungovaly v rámci systému. Často tyto diskurzy či aktéři však vystupovali proti oficiální ideologii, jak již bylo zmíněno výše. (Havelková, Oates-Indruchová, 2015) Jedním z těchto aktérů byly například sexuologické ordinace.

Odtrestnění homosexuality v roce 1961 znamenalo v právní rovině fakt, že vzájemné dobrovolné pohlavní styky mezi dospělými osobami téhož pohlaví již nebyly trestným činem. Trestní zákon č.140/1961 Sb. Tak obsahoval paragraf týkající se pohlavního styku s osobou téhož pohlaví, která je mladší osmnácti let, pohlavní styk s osobou téhož pohlaví za úplatu a nakonec pohlavní styk s osobou téhož pohlaví budící veřejné pohoršení. (Seidl 2012)

V období před rokem 1989, přesněji období komunistického režimu, byla homosexualita postavena do paradoxní situace. Na jedné straně byla poměrně brzy dekriminována, na straně druhé však čelila tlakům ze strany vládnoucího režimu, kdy neheterosexuálním lidem byla znemožňována vizibilita (Ciprová in Sokačová 2009).

Vyjmutí trestnosti homosexuálních pohlavních styků nicméně neznamenal výraznější posun v obecném vnímání homosexuality. Ve zprávě ministra spravedlnosti Aloise Neumanna směřovaná tajemníkovi ÚV KSČ Jiřímu Hendrychovi obsahující vysvětlení vyjmutí všeobecné trestnosti homosexuality, jsou homosexuální lidé stále nazýváni pachateli s pohlavní úchylkou, kterou však současná medicína nedokáže vyléčit. V této zprávě jsou za iniciátory snah o odrestnění homosexuality určeny dva subjekty – Ministerstvo zdravotnictví a Psychiatrická společnost J.E.Purkyně. (Seidl 2012)

Jak již bylo zmíněno, na odrestnění homosexuality měla poměrně silný vliv československá sexuologie. Podle dostupných pramenů se o téma homosexuality začali českoslovenští sexuologové zajímat v roce 1950. Konkrétně se jedná o sexuologa Josefa Hynieho, Kurta Freunda a Karla Nedomu. Právě Kurt Freund, který působil v rámci

Psychiatrické společnosti J.E.Purkyně, se pokoušel homosexualitu léčit prostřednictvím metody tzv. provokování sdružených libých a nelibých reakcí. Tato averzivní metoda, kterou se v průběhu padesátých let Freund pokoušel aplikovat výhradně pouze na muže, spočívala v podávání léků vyvolávajících zvracení a promítání obrazů a fotek homosexuálního charakteru. Averzivní léčba Freunda nicméně nepřinesla očekávané výsledky a sám Freund se nakonec v průběhu šedesátých let stal jejím odpůrcem a zapojil se do snah o dekriminální homosexualitu. (Seidl 2012; Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015)

Česká sexuologie naplňovala v období socialismu určitou duální roli, kdy sice podporovala ukotvení povinné heterosexuality, zároveň se však také zasloužila o postupný proces gay a lesbické emancipace. (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015)

Přes svůj emancipační potenciál česká sexuologie do značné míry reprodukovala a podporovala genderové stereotypy a předsudky. Ať už v souvislosti s propojováním mužské homosexuality s přehnanou zženštilostí a maskulinitou s homosexualitou ženskou či obecně se stereotypními genderovými projevy chování, což české sexuologii umožňovalo ve společnosti vytvářet a udržovat heteronormativní systém a binární rozdělení. (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015)

Zatímco v západním světě se v průběhu 70. let začala utvářet gay a lesbická hnutí společně s těmi feministickými, v tehdejší Československu již probíhala tzv. normalizace. Přesto, že díky změně trestního zákoníku došlo k odtrestnění homosexuality poměrně brzy, byla homosexualita i nadále stigmatizována. (Seidl 2012) V opozici proti české sexuologii stála Veřejná bezpečnost a Státní policie, které i přes odtrestnění mohly představovat nebezpečí a ohrožení. Sexuální orientace však nebyla prvotním zájmem policie, nicméně sloužila spíše jako prostředek, který jim umožňoval získat více potřebných informací. (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015)

Zároveň je potřeba upozornit na genderový rozměr. Policejní represe se totiž ve většině případů týkala výhradně mužů nikoliv žen. Sokolová (2015) vidí souvislost s argumenty o rozdílné historické konstrukci ženské a mužské sexuality. Zatímco ženy byly charakterizovány jako pasivní a privátní, muži jsou ti aktivní. (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015)

Místa, kde se neheterosexuální lidé mohli v poválečném období scházet, do značné míry kopírují období meziválečné. Anonymní kontakty bylo možné navázat v parcích, na veřejných toaletách či v lázních, stejně jako v předchozím období navštěvovali tato místa téměř výlučně muži. Důležitá byla také sféra privátní, tedy schůzky v domácnostech. Existovalo také několik málo barů či kaváren, které navštěvovaly jak muži, tak ženy. Tyto podniky však fungovaly pod dozorem Veřejné bezpečnosti. (Seidl 2012)

Specifické sociální praktiky neheterosexuálních žen však z důvodu absence literatury nelze vysledovat. Ženy se tedy ve většině případů scházely na místech, které byly určeny i pro muže. Narativní rozhovory však potvrzují, že i ženy se ve veřejném prostoru pohybovaly za účelem seznámení, a to i nezávazného, krátkodobého a anonymního, což „boří klasický mýtus o pasivní ženské sexualitě, o lesbické lásce (pouze) citové a soukromé či o sexu schovaném v dlouhodobých vztazích” (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015: 262).

Jedním ze způsobů, jak se mohli neheterosexuální lidé seznamovat, byly inzeráty v periodickém tisku. V období 60. a 70. let otiskovaly některé časopisy stejnopohlavní inzeráty v sekci různé. Věra Sokolová (2015) dohlédla několik důvodů benevolence stejnopohlavní inzerátů v období komunismu. Jak již bylo zmíněno, objevovaly se takové inzeráty jen v některých vybraných periodikách, inzeráty v těchto časopisech nevycházely celé komunistické období a umístění takových inzerátů bylo často rozhodováno na základě individuálního postoje jednotlivých redaktorů.

„Na rozdíl od meziválečného období (...) politická realita totalitního režimu po dlouhou dobu nedovolila, aby z tohoto prostředí vzešly případné snahy o cílenou emancipační práci” (Seidl, 2012: 305). Důležitou roli především v 80. letech hrály socioterapeutické skupiny, které byly vedeny psychology/psycholožkami a sexuology/sexuoložkami. Věra Sokolová (2015) hovoří například o tom, že „sexuologické ordinace se pod rouškou lékařského diskurzu v průběhu normalizace a v kontextu absolutní absence jakékoliv občanské společnosti postupně měnily v podstatě v první legální a oficiálně posvěcené gay kluby” (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015: 257).

V roce 1976 byla založena socioterapeutická skupina v Brně o šest let později také v Praze. Významný byl především Socioterapeutický klub, který vznikl v roce 1988 v Praze. Zajímavé je jeho propojení s tehdy neoficiálním uskupením Lambda, které dokládalo duální povahu aktivismu v Československu. Lidé se scházeli jako

aktivisté/aktivistky v rámci Lambdy a zároveň jako pacienti/pacientky v rámci klubu. Diskurz homosexuality byl tedy v té době ovlivněn medicínským paradigmatem. V rámci Socioterapeutického klubu byla pořádána klubová setkání, výlety a byl vydáván občasník Lambda. (Seidl 2012)

Ke konci 80. let začalo téma homosexuality pronikat i do oficiálních médií. Dělo se tak především v návaznosti na téma HIV/AIDS.

2.3.2 *Situace po roce 1989*

Komunistický režim homosexualitu rámoval nejprve jako zločin a perverzi a následně jako nemoc a úchylku, homosexualita byla systematicky vytlačována z veřejného prostoru, což způsobovalo dlouhodobé zneviditelnění neheterosexuálních lidí. Následky této politiky byly patrné i v 90. letech po pádu socialismu. Heterosexismus feministického a genderového diskurzu na jedné straně a patriarchální diskurz gay a lesbického emancipačního hnutí, které bylo prezentováno většinou muži, charakterizují emancipační snahy gayů a leseb v 90. letech. (Fojtová, Sokolová in Fejes, Balogh 2013; Sokolová in Hašková, Křížková, Linková 2006)

Události listopadu a prosince 1989, které způsobily proměnu politického uspořádání, ale i změny mentálního nastavení československé společnosti, zároveň umožnily, že „*různé složky společnosti začaly nově definovat a ve veřejné rozpravě otevřeně artikulovat své zájmy*” (Seidl 2012: 319). V témže roce vzniklo Hnutí tolerance (hnutí na podporu homosexuálů a boje proti AIDS) a v roce 1990 se ustanovilo hnutí Gay iniciativa - Hnutí za rovnoprávnost homosexuálních občanů, které se zúčastnilo parlamentních voleb v červnu 1990.

Důležitým milníkem po změně politického uspořádání v Československu byla novelizace trestního zákona v roce 1990.

Mezi změny zavedené touto novelou, která nabyla účinnosti dne 1. července 1990, patřilo i vypuštění § 244 trestního zákona, který stanovil věkovou hranici pro homosexuální styk na 18 let (v případě heterosexuálního styku platila hranice 15 let) a trestnost homosexuální prostituce a homosexuálního jednání budícího veřejné pohoršení. (Seidl 2012: 324).

Ve stejném roce se neformální uskupení Lambda stalo oficiálním Svazem Lambda a začal být vydáván měsíčník Lambda, téhož roku nahrazen novinami Lambda revue. Nejdůležitějším tištěným periodikem se však záhy stal měsíčník Soho revue. Soho revue po poměrně krátké době upustilo od vysokého nákladu a záměru oslovení i heterosexuálních čtenářů a čtenářek.

V roce 1993 bylo vydávání časopisu podpořeno dotací Národního centra podpory zdraví a šéfredaktorem se stal Jiří Hromada, nejznámější představitel homosexuální menšiny v 90. letech v Československu a ředitel Sdružení organizací homosexuálních občanů¹, který se později angažoval i v prosazování registrovaného partnerství. (Seidl 2012) Právě snahy o vznik institutu registrovaného partnerství byly jedním z hlavních témat gay a lesbického aktivismu v průběhu 90. let, až do jeho schválení v roce 2006 (Fojtová, Sokolová in Fejes, Balogh 2013).

Lesbické ženy a témata s nimi spojená se v homosexuálních periodických objevovaly v daleko menší míře, než gay muži. Například v bulletinu Lambda měly vyčleněnou jednu stranu, v časopise Soho revue několik let strany dvě (Seidl 2012), poslední dva ročníky již lesbickou dvoustranu neobsahovaly vůbec (Kotíšová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006). Patriarchální diskurz emancipačních snah leseb a gayů byl na jedné straně ukotvován uvnitř komunity samotné, kdy se veřejně vyjadřovali především muži, ale i samotnými médii, která mužům dávala větší prostor, což podporovalo genderově stereotypní nahlížení na muže jako politicky aktivní. Oslabování emancipačních snah lesbických žen v průběhu 90. let umlčovalo snahy lesbických žen například v souvislosti s nárokováním rodičovských práv. (Fojtová, Sokolová in Fejes, Balogh 2013)

V návaznosti na téma nárokování rodičovských práv je potřeba dodat, že v souvislosti s probíhajícími debatami týkajícími se registrovaného partnerství bylo toto téma důležité jak pro odpůrce registrovaného partnerství, tak i pro jeho zastánce. Zajímavé je, že zastánci registrovaného partnerství často argumentovali tím, že v rámci případného schválení registrovaného partnerství není jejich cílem povolení adopcí a osvojování dětí. Fakt, že i samotní představitelé a představitelky gay a lesbické komunity často odmítaly do diskuzí o homosexualitě a registrovaném partnerství promítnout téma rodičovství, dokládá, že v rámci prosazování registrovaného partnerství byla zvolena „neradikální“ umírněná strategie, která navýšila šance na jeho prosazení. Tyto postoje se však postupně ze strany jak leseb, tak i gayů proměňovaly. (Sokolová in Formánková, Rytířová 2004)

Právě v souvislosti s otázkou homosexuálního rodičovství si navíc lesbické ženy začaly zásadně uvědomovat, že veřejné postoje a názory gay mužů, kteří byli až donedávna téměř výhradními veřejnými mluvčími „homosexuálních“ zájmů, ne vždy nutně vyjadřují a odrážejí postoje a zájmy lesbických žen. (Sokolová in Formánková, Rytířová 2004: 82)

Sokolová (2004) tuto změnu vnímá jako důležitý milník v debatách o homosexualitě a registrovaném partnerství dokládající provázanost tématu homoparentality s homofobií a genderovými stereotypy.

Po pádu komunistického režimu hrála důležitou roli média. Vzhledem k tomu, že se veřejně k tématu (homo)sexuality vyjadřovali především lékaři, sexuologové a psychologové, byl skrze média udržován lékařský diskurz. Homosexualita byla v 90. letech legitimizována prostřednictvím jejího biologického podmínění - byl kladen důraz na její vrozenost a neměnnost. (Ciprová in Sokačová 2009) Udržování lékařského diskurzu i po roce 1989 lze přičítat tomu, že homosexualita byla sice odrestněna již v roce 1961, nicméně k jejímu odstranění ze seznamu nemocí došlo až o více než třicet let později. V době komunistického režimu byla tedy homosexualita legitimní součástí diskuze, právě v rámci lékařského diskurzu, a následky tohoto nastavení byly tedy patrné i v 90. letech. (Sokolová in Hašková, Křížková, Linková 2006)

Kristýna Ciprová (2009) ukotvování medicinského diskurzu, jak ze strany odborníků, tak i samotné komunity elaboruje na pořadu ČT “Žijeme mezi vámi, ale...”, který byl vysílán na počátku 90. let. Mediální diskurz nejen podporoval lékařský diskurz v tom, že o homosexualitě pojednával jako o neměnné a vrozené, ale zároveň, jak již bylo zmíněno, umocňoval i patriarchální diskurz gay a lesbického emancipačního hnutí tím, že gay mužům poskytoval daleko větší prostor než lesbickým ženám. Nízkou vizibilitu lesbických žen v rámci mediální reprezentace dokládá například studie Věry Sokolové (2005), která v letech 1991 – 2004 analyzovala texty věnující se homosexualitě.

Hlavním prostředníkem mez gay a lesbickou komunitou a veřejností byl skrze média v 90. letech Jiří Hromada. Hromada působil jako nejznámější představitel gay a lesbických emancipačních snah a zasloužil o značný posun v mediálním diskurzu o homosexualitě. Na druhou stranu mediální prezentování komplexního gay a lesbického hnutí pouze jedním gay mužem do značné míry znemožňovalo dohlédnout diverzitu a

pluralitu v rámci LGBT komunity. (Sokolová in Hašková, Křížková, Linková 2006; Sokolová 2005)

Obecně lze říci, že v průběhu 90. let plnila tištěná periodika důležitou úlohu, ať už v rovině informační či komunikační. Na přelomu tisíciletí pak byly tiskoviny do značné míry nahrazeny rozmachem internetu, který:

dokázal zmobilizovat, vytvořit pocit komunity a zároveň atomizovat gay a lesbické aktivity, propojit „centrum a regiony“, odizolovat osamělé jedince na malých vesnicích a zároveň podpořit pohodlnost anonymní kritiky a „zákopového“ alibismu, rozšířit znalosti a přístup k informacím a zároveň pasivní konzum. (Sokolová in Hašková, Křížková, Linková 2006: 254)

Podle Seidla (2012) byla česká gay a lesbická komunita byla v 90. letech definována především prostřednictvím časopisu Soho revue. Ten komunitu v Soho revue definuje prostřednictvím gay a lesbické minority, jejíž příslušníci a příslušnice se „jako gayové a lesbické ženy skutečně identifikují a mají nějakým způsobem navázány sociální vztahy s ostatními příslušníky minority“ (Seidl 2012: 339). Být součástí komunity, bylo tedy v rámci emancipačního diskurzu chápáno jako aktivní a veřejné deklarování vlastní sexuality a účast na aktivitách podporujících gay a lesbickou minoritu.

„Významným tématem v rané fázi porevoluční rozpravy homosexuálního společenství bylo hledání výrazu, kterým by se mohli homosexuální muži a ženy označovat a s kterým by se mohli sami ztotožnit“ (Seidl 2012: 334). Přesto, že se někteří a některé v předrevolučním období identifikovali jako lesba, gay, trans atd. (Sokolová 2012), často bylo v předrevolučním období užíváno označení „náš“, „našinec“ a „my“. To bylo způsobeno tím, že lidé „v období socialismu měli malé (často spíše žádné) terminologické a politické prostředky“ (Sokolová 2012: 29). Tato vytvářená dichotomie mohla napomáhat vytváření komunity, nebo alespoň pocitu sounáležitosti. Postupně však byly tyto výrazy nahrazeny slovem „homosexuál“, které však odpovídalo medicinskému paradigmatu. V letech 1989 až 1991 se začalo čím dál častěji v periodikách objevovat slovo gay. Takové označení však souviselo s muži. Co se týče neheterosexuálních žen, byly již před revolucí používány termíny lesbický a lesbička. „Na obecné přijatelnosti kořene lesb- (...) panovala v lesbickém prostředí shoda, vášnivě diskuze však začala vzbuzovat otázka přípony“ (Seidl 2012: 334). Tento rozpor byl v průběhu 90. let několikrát řešen v rámci lesbických periodik, především pak časopisu Promluv.

V průběhu 90. let se gay a lesbický aktivismus začal postupně prosazovat i mimo hlavní město, byly zakládány gay kluby a sdružení mimo Prahu.

V roce 1992 se celorepublikovou platformou, která sdružovala organizace po celé republice, stalo Sdružení organizací homosexuálních občanů v ČR (dále jako „SOHO“). SOHO volilo předsedu a zástupce a zástupkyně jednotlivých krajů. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006) Pražská organizace se ve stejném roce rozdělila na mužskou (M-klub) a ženskou (L-klub). SOHO, které vydávalo měsíčník, se zároveň stalo hlavní platformou snažící se o prosazení registrované partnerství u nás. Vzhledem k tomu, že SOHO sdružovalo především gay organizace, nikoliv organizace sdružující lesbické ženy (takové organizace byly pouze tři), byly ženy z těchto organizací s ohledem na omezený prostor při rozhodování spíše pasivními členkami. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006)

Přestože lesbické ženy byly na přelomu 80. a 90. let chápány jako součást gay minority a na komunitu bylo často nahlíženo jednotně, postupně se některé ženy začaly vyčleňovat. Zmíněná organizace L-klub, v rámci které byla volena předsedkyně a výbor, však sloužila především k seznamování a shromažďování, než aby působila jako politická organizace. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006)

V polovině 90. let se z L-klubu vyčlenilo samostatné lesbické sdružení Promluv. Toto sdružení vydávalo časopis Promluv a v roce 1995 také poprvé uspořádalo festival ženské lesbické kultury Apriles, který se stal každoročně pořádanou akcí. Kromě toho pořádalo Promluv také víkendy pro lesbické matky s dětmi a další akce. Po zániku sdružení Promluv jej v roce 1999 nahradila organizace A-klub.

2.3.3 *Časopis Promluv*

Výše zmíněný časopis Promluv vznikl v roce 1993 z popudu několika členek L-klubu jako občasník, jehož název byl totožný s názvem sbírky lesbické poezie vydané o rok dříve. Sbírkou poezie vznikla v návaznosti na inspiraci českých lesbických aktivistek západními aktivistkami-feministkami. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006) Jak značí samotný název, časopis měl především dát hlas ženám a to nejen lesbickým. Obdobně jako již zmíněný časopis Hlas sexuální menšiny, i Promluv, vydávaný o více než šedesát let později vítal aktivní zapojení svých čtenářek, ale zároveň dbal na anonymitu při rozesílání předplatitelkám či zveřejňování jejich příspěvků.

Časopis *Promluv* vycházel od roku 1993 do roku 1999. Již v roce 1993 se podařilo časopisu získat grant od Ministerstva zdravotnictví k prevenci závislostí uvnitř lesbické komunity. Jelikož publikování článků týkajících se dané problematiky bylo součástí grantu, časopis v tomto roce obsahoval poměrně velké množství článků týkajících se prevence související s požíváním alkoholu, kouřením cigaret a prevence proti drogové závislosti. Grant, který byl časopisu poskytnut pouze na rok a částečně hradil náklady na výrobu časopisu, byl jediným státním příspěvkem na chod časopisu. Kritická analýza grantu je blíže rozepsána v analytické části předkládané práce. Následně byl časopis financován především díky zahraničním nadacím, dárcovským příspěvkům a částečně také díky předplatitelkám a účastnickým prostředkům. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006)

Časopis nejprve vycházel jako xeroxovaný sešit, po získání grantu však začal vycházet s lakovanou obálkou. Oficiálně byl časopis registrován v roce 1994. Časopis byl ojedinělý především díky tomu, že obsahoval širokou škálu témat a jako takový na rozdíl od dvoustrany v *Soho revue* obsahoval i články k takovým tématům jako je náboženství či násilí na ženách. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006) Na rozdíl od ostatních časopisů zaměřených na gaye, časopis řešil i témata jako je rodičovství, a naopak se v něm téměř vůbec neobjevoval obsah erotický. Obrazový materiál lesbických časopisů obecně byl spíše zaměřen umělecky a kulturně. V daleko menší míře také časopis obsahoval seznamovací inzeráty. (Sloboda in Himl, Seidl, Schindler 2013)

Promluv se do značné míry snažil, přestože fungoval v rámci určitého systému, vystoupit ze zajetých struktur společnosti. Otevíral témata, která jiná periodika netematizovala, nesouhlasil s některými aktivitami *SOHO*, snažil se například o narušení hierarchické struktury chodu a rozhodování v rámci vnitřní struktury časopisu (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006) a vystupoval proti heteronormativě feministického diskurzu 90. let.

Právě díky propojení sdružení *Promluv*, které vzniklo v polovině 90. let a časopisu *Promluv*, lze v časopisu hledat snahy o vytváření lesbické komunity v České republice a důraz na lesbickou a ženskou identitu (Sloboda in Himl, Seidl, Schindler 2013). Akce pořádané sdružením byly navíc v rámci časopisu logicky propagovány.

Jednou z největších akcí takové typu byl již zmíněný festival lesbické a ženské kultury *Apriles*. V rámci tohoto festivalu byly pořádány debaty, autorská čtení, výstavy,

workshopy či sportovní aktivity. Prvního ročníku se zúčastnilo podle organizátorek 200 lidí. Festival byl podle sdružení určen pro lesbické a bisexuální ženy, ale zároveň byl otevřen veřejnosti. Cílem festivalu bylo působit jak vně komunity (započít dialog s orgány státní správy, odtabuizovat určitá témata), tak i v rámci komunity samotné (zvýšení informovanosti, ale i právního vědomí).

Časopis však v druhé polovině 90. let začalo sužovat hned několik problémů, ať už nejistota spojená s nedostatkem financí, tak i neustále se zmenšující jádro sdružení Promluv. Časopis, respektive sdružení Promluv, realizovalo v letech 1996-1997 dva velké projekty, týkající se sociologického průzkumu uvnitř lesbické komunity z genderového aspektu a vybudování ženského centra Nora, nicméně ani jeden projekt nebyl úspěšně dokončen. V roce 1998 pak došlo z finančních a personálních důvodů ke sloučení časopisu Promluv s časopisem Alia. O rok později časopis přestal vycházet úplně. (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 200; Seidl 2012)

3 EMPIRICKÁ ČÁST

3.1 Metodologie

V předkládané diplomové práci jsem zrealizovala feministický výzkum založený na kvalitativní obsahové analýze diskurzů. Jednotlivé aspekty mého výzkumu budou popsány níže.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části, práce se pohybuje v konstruktivistickém paradigmatu, které neumožňuje definovat jen jednu plně poznatelnou realitu na základě objektivního poznání. Zkoumání reality je ukotveno v perspektivě samotného výzkumníka/výzkumnice a cílem výzkumu vycházejícího s konstruktivismu je nahlédnutí do konstrukcí reality a problémů. Prostřednictvím konstruktivistického paradigmatu je tedy umožněno na pojmy gender, identita a sexualita nahlížet jako na vykonstruované kategorie.

Než přistoupím k samotnému definování mnou zvolené metody, představím ve stručnosti definici kvalitativního přístupu. Kvalitativní výzkum je výzkum, „*jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace*“ (Hendl 2012: 45) a nezkoumá tedy vztahy mezi jednotlivými proměnnými, jako je tomu u kvantitativního výzkumu, nýbrž se zaměřuje primárně na vztahy mezi subjekty a na sociálně konstruovanou podstatu reality, včetně vztahu výzkumníka/výzkumnice a zkoumaného subjektu (Denzin, Lincoln 2005). Croswell definuje kvalitativní výzkum jako „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích*“ (Hendl 2012: 46). Morrow (1994) vidí rozdíl mezi kvantitativním a kvalitativním přístupem v konstruování společnosti a teorie. Kvalitativní metody konstruují svět na základě reálně existujících vztahů mezi lidmi.

3.1.1 Výzkumná otázka a témata

V rámci provedené analýzy mě primárně zajímalo, zda a jak se časopis Promluv vymezoval k převládajícím diskurzům týkajících se politiky identit, sexuality a feminizmu. Analýza byla zaměřená na to, zda lze ve vybraném časopise vysledovat snahy a aktivity lesbických a bisexuálních žen, které mohly, přes patriarchální diskurz emancipačních snah neheterosexuálních žen a mužů, ovlivňovat utváření

neheterosexuálních identit v 90. letech. Celkem jsem se zaměřila na pět oblastí: využívaná terminologie, konstrukce vlastní identity, přístup k feminizmu, přístup k institutu registrovaného partnerství a mateřství, lesbická rodina a péče o děti. Jednotlivá témata jsou blíže popsána níže.

Analytická část se zabývá tím, zda a jak se chápání daných témat proměňovalo v čase, zda v rámci redakce a samotného časopisu převládal konsensuální náhled na dané kategorie a témata a jakým způsobem na články týkající se daných témat reagovaly jednotlivé čtenářky. Dále mě zajímalo, do jaké míry se v souvislosti s vybranými tématy jednalo o překládané zahraniční články, přeložené rozhovory či výzkumy a do jaké míry se jednalo o tvorbu samotných redaktorek či příspěvky čtenářek. Důležitou roli v prezentaci jednotlivých témat hrála také obrazová/umělecká tvorba.

3.1.1.1 Využívaná terminologie

V rámci teoretické části jsem krátce zmínila přetrvávající rozpor týkající se výrazu k označování neheterosexuálních žen a využívané terminologie. Tento rozpor v označování lesba/lesbička se opakovaně objevoval i ve zkoumaném časopise. V rámci analytické části jsem se zaměřila na to, jaký termín byl v rámci redakce a časopisu preferován, zda na něm panovala shoda či nikoliv a jakým způsobem byla využívaná terminologie argumentována, případně zda se k užívání terminologie vyjadřovaly i samotné čtenářky prostřednictvím dopisů redakci. Zároveň mě zajímalo, zda se v článcích objevovala i absence pojmenování, případně z jakého důvodu. Zda některé ženy záměrně výraz k označení nepoužívaly, případně zda byl v rámci komunity seskupené okolo časopisu nejvhodnější výraz stále hledán. Využívaná terminologie je úzce provázaná s další oblastí výzkumu, tedy konstrukcí vlastní identity, jelikož už jen to, jaké termíny pro vlastní identifikaci ženy používaly, do značné míry vypovídá o tom, jak k identitě jako takové přistupovaly. Vzhledem k tomu, že mediální diskurz v 90. letech působil v souladu s diskurzem medicínským, je tato oblast klíčová i s ohledem na to, zda se časopis vymezoval proti určitým termínům, které byly reprodukovány prostřednictvím médií.

3.1.1.2 Konstrukce vlastní identity

V rámci této oblasti mě zajímaly názory a vztah v rámci časopisu k původu a podstatě homosexuality, zda byly gay a lesbické identity chápány jako univerzální esencialistické

kategorie, nebo historicky kontextuální kategorie. Jak tedy členky redakce přistupovaly ke konceptu identity? Vycházely při definování identit či obecně identit neheterosexuálních žen z konstruktivistického či esencialistického přístupu? V rámci této oblasti jsem se dále zabývala tím, jak byly jednotlivé pojmy identity chápány obsahově, respektive jaký význam měl pojem lesbická žena, lesba či lesbička, a jak byly tyto významy a definice argumentovány. Oblast konstrukce vlastní identity byla pro analýzu naprosto klíčová, jelikož tvořila jedno z nosných témat časopisu, které ženy v jednotlivých letech intenzivně řešily. Samotná diskuse o definicích a pojmenování byla v 90. letech stěžejním, a často i kontroverzním a nepohodlným tématem, což svědčí o velkém tlaku společnosti na legitimizaci vlastní subjektivity. Zároveň je konstrukce vlastní identity nezbytnou součástí přístupu lesbické komunity i k dalším oblastem analýzy.

3.1.1.3 Feminismus

S ohledem na převládající heterosexistický diskurz o feminismu a genderu a převážně antifeministický diskurz o homosexualitě převládající v 90. letech na našem území, mě zajímalo, jak jednotlivé redaktorky/články přistupovaly k feminismu. Vymezovaly se proti převládajícím diskurzům? Kritizovaly striktní oddělování výše uvedených diskurzů? Objevovaly se v jednotlivých článcích feministické autorky/autoři? Jak byla feministická témata rámována a jak byla samotná kategorie feminismus v rámci časopisu definována, co vše do této definice zapadalo? Byly nositelkami feminismu samy redaktorky? Do jaké míry byl feminismus propojován s lesbičtívím? A do jaké míry byly feministicky laděné články směřovány ženám obecně a do jaké míry neheterosexuálním ženám?

3.1.1.4 Registrované partnerství

Jak vyplývá z teoretické části, prosazování registrovaného partnerství v České republice v 90. letech bylo tématem především mužských gay aktivistů. V rámci analýzy jsem zkoumala, zda se časopis tématu registrovanému partnerství věnoval, či zda bylo toto téma upozaděno právě z důvodu převládajícího patriarchálního diskurzu. Ve kterém roce se případně registrované partnerství stalo tématem časopisu, ve kterém roce byl tento institut zmíněn a v jaké fázi se snahy o prosazování v té době nacházely? Obecně mě zajímalo téma formalizovaného soužití a do jaké míry umožňoval převládající diskurz nad

formalizací partnerství neheterosexuálních lidí vůbec přemýšlet. Jak moc se se téma registrovaného partnerství prolínalo s tématem rodičovství a péče o děti?

3.1.1.5 Mateřství, lesbická rodina a péče o děti

V rámci této oblasti jsem se zabývala tím, jak bylo prostřednictvím jednotlivých článků přistupováno k otázce mateřství, adopcí, péči o děti a rodičovství obecně, v návaznosti na zažitý diskurz spojený s registrovaným partnerstvím, v rámci kterého zastánci a zastánkyně registrovaného partnerství do velké míry odmítali zahrnutí adopcí a péče o děti do debat o registrovaném partnerství. Jak byla prostřednictvím článků definována rodina tvořená neheterosexuálními ženami? Jak moc tato představa kopírovala představu o tradiční rodině a binárním rozdělením rodičovských rolí (muž/žena)? Pokud ano, bylo to spojené s touhou žen po institucionalizaci neheterosexuálního partnerství? Dále se analýza zaměřila na to, jak ženy přistupovaly k výchově dětí a k artikulaci vlastní identity směrem k dětem. Jak bylo rodičovství neheterosexuálních žen artikulováno směrem k institucím? Tato oblast, stejně jako oblast předchozí, tedy registrované partnerství, představuje příklad důležitého tématu, které lesby v 90. letech řešily, a jehož artikulace a argumentace do velké míry závisela právě na otázkách terminologie, konstrukce vlastní identity a toho, jakým způsobem ženy konstruovaly svůj feminismus.

3.1.2 Feministický výzkum

Přestože podle Letherby (2003) neexistuje přesný návod, jak „dělat“ feministický výzkum, lze definovat několik charakteristik, které dělají výzkum specificky feministickým. Ramazanoglu (2004) například v souvislosti s feministickým výzkumem zdůrazňuje teoretizování moci, schopnost reflexivity a feministické teorie. V rámci feministického výzkumu je podle ní potřeba reflektovat různé aspekty výzkumu, od mocenských vztahů až k etickým rozměrům.

Reinharz (1992) chápe feministickou metodologii jako soubor feministických výzkumných metod a v rámci feministického výzkumu definuje několik základních témat. Feministický výzkum jako takový nechápe jako metodu, ale perspektivu, v rámci které lze využívat různorodé metody. Feministické výzkumy zahrnují kritiku nefeministických vědeckých přístupů a vycházejí z feministické teorie. Dále Reinharz (1992) zdůrazňuje zahrnutí výzkumníka/výzkumnice jako součást výzkumu a často se snaží o navázání

specifického vztahu se zkoumanou skupinou. Mé vlastní zapojení do výzkumu a reflexi vlastní pozicionality jsem blíže rozvedla v podkapitole „Vlastní pozicionalita“.

Feministický výzkum je tedy rámován feministickou teorií, kritizuje přetrvávající mocenské struktury a umožňuje reflektovat lidskou diverzitu.

3.1.3 *Analýza existujících materiálů*

Feministická analýza materiálů se často zaměřuje na historii žen, které se v textech dříve objevovaly v omezené míře, a umožňuje srovnávat různé typy dokumentů. Zkoumání existujících materiálů spočívá v analýze kulturních produktů/artefaktů či událostí a jejich následné interpretace. Zkoumané artefakty se z hlediska genderů rozdělují na artefakty produkované ženami, o ženách, pro ženy, produkované muži, o mužích a pro muže. Jednotlivé kategorie se navzájem nevyklučují a některé artefakty lze zařadit do více kategorií. V případě předkládané práce se jedná o materiál produkovaný ženami určené převážně ženám. (Reinharz 1992)

Na rozdíl od jiných metod, jako jsou například rozhovory, je analýza existujících materiálů neinteraktivní metodou, v rámci které odpadá vztah zkoumajícího/zkoumající a zkoumaného/zkoumané. Získané informace jsou zprostředkované textem. Tato metoda umožňuje vhlédnout dál do historie, neboť nespolehá na paměť žijících lidí a dále umožňuje pochopení sociální změny prostřednictvím analýzy sociálních struktur.

V rámci vybrané metody je však potřeba reflektovat kontext a reprezentativnost zkoumaného materiálu. Zkoumané materiály nebyly vytvořeny pro účel studia či výzkumu, vznikaly v určitém historickém a kulturním kontextu a jsou ovlivněny převládajícími diskurzemi dané doby.

3.1.4 *Analýza diskurzu*

Diskurz představuje způsob našeho vyjadřování, argumentační řeč a určitý rámec přemýšlení o věcech. Navíc je časově a prostorově omezený a proměnlivý. Diskurzivní řád pak lze definovat jako systematické přemýšlení o věcech.

Diskurzivní analýza se zabývá mocenskými vztahy pomocí jazyka a zkoumá vztahy mezi sociálním řádem a řádem diskurzivním. Hendl (2012) chápe analýzu diskurzu

jako metodu věnující se tomu, „*jak text a promluvy produkují určitou pozici subjektu. V datech hledáme explicitní a implicitní projevy různých diskurzů*“ (Hendl 2012: 283). Analýza diskurzu nezkoumá samotný obsah textu, ale i jednotlivá témata, jejich organizaci, strukturaci textu a jazyk, který je spojen s mocenskými strukturami.

3.1.5 *Vlastní pozicionalita*

Vymezení pozicionality a obecně zahrnutí výzkumníka/výzkumnice jako součást feministického výzkumu je jeden z pilířů feministického bádání. Zatímco nefeministické bádání považuje osobní zkušenost výzkumníka/výzkumnice jako irelevantní a narušující objektivitu výzkumu, feministický výzkum ji vnímá jako legitimní přínos a výzkumný proces definuje jako žitou zkušenost. Vysvětlení vlastní pozicionality je tedy důležitou součástí každého feministického výzkumu, napomáhá lepšímu pochopení tématu a motivaci. (Reinharz 1992) Kultura, ze které vycházíme, ovlivňuje nástroje našeho poznání a to, jak pojmáme realitu. (Ramazanoglu a Holland 2004)

V návaznosti na výše uvedené, považuji za nezbytné představit vymezení mé vlastní pozicionality v souvislosti s předkládanou diplomovou prací. V průběhu psaní diplomové práce jsem již absolvovala státní závěrečné zkoušky, tedy i kurz týkající se politik identit a konstrukcí sexuality. Studium mi na dané oblasti výzkumu poskytlo rozšířený vhled.

S ohledem na to, že sexualita je nástroj a konstrukt, který prostupuje našimi životy a náhledy na ní se liší v souvislosti s paradigmatem a diskurzem, ve kterém pracujeme, na ní nelze nahlížet objektivně. Stejně tak nelze objektivně nahlížet na různorodé sexuální identity.

Já sama se identifikuji jako lesba a příslušnost k určité identitě ovlivňuje mé nazírání na svět. V návaznosti na studia na Katedře genderových studií jsem si dokázala osvojit kritické myšlení, což znamená, že na „homosexualitu“ nenahlížím jako na něco vrozeného, jako tomu bylo před studiem. Považuji za důležité převládající diskurzy podrobovat kritickému myšlení.

Osobně se o tematiku sexuálních identit a minorit zajímám a při psaní diplomové práce jsem se tedy snažila reflektovat fakt, že daná práce obsahuje i mé vlastní hodnoty a předpoklady.

3.1.6 Výběr vzorku

Záměrem práce bylo pracovat s co největším vzorkem, ideálně se všemi vydanými čísly tak, aby vznikl ucelený, vyčerpávající vzorek k analýze. Čerpala jsem celkem ze třech institucí, a to sice z Národní knihovny, knihovny Gender studies a Společnosti pro queer paměť. Nejprve jsem navštívila knihovnu Gender studies, která obsahovala nejvíce čísel a kde mi bylo umožněno všechna dostupná čísla oskenovat do pdf souborů. Některá čísla měla k dispozici Společnost pro queer paměť a Národní knihovna, kde jsem si jednotlivá čísla vyfotografovala. Žádná z uvedených institucí nevlastnila všechna čísla a neumožňovala jiné vypůjčení než prezenční.

Do analyzovaného souboru bylo zahrnuto celkem 29 čísel časopisu (blíže viz tabulka č.1). Nejedná se však o ucelený soubor všech vydání, která kdy vyšla, ale o soubor všech veřejně dostupných vydání, která byla dohledatelná ve výše zmíněných institucích. Odborné publikace věnující se alespoň částečně časopisu *Promluv* (Seidl 2012; Hašková, Křížková, Linková 2006) neobsahují informace o tom, kolik čísel bylo celkově vydáno, informaci o celkovém souboru všech vydání se mi nepodařilo získat ani od bývalých redaktorek. V rámci výběru vzorku tedy nelze s jistotou říci, kolik čísel bylo celkem v jednotlivých letech vydáno.¹

Tabulka č. 1

Rok vydání	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Počet čísel	1. - 6., nulté vydání	1. - 6.	1. - 6.	1. - 6.	1.	1. - 2.	1.

V rámci jednotlivých čísel jsem volila ty články a příspěvky, které se týkaly mnou vybraných oblastí (terminologie, konstrukce vlastní identity, feminismus, mateřství a péče

¹ Z komunikace s některými redaktorkami nicméně vyplynulo, že minimálně v letech 1993 až 1996 se jedná o ucelený soubor všech vydání.

o děti, registrované partnerství). Nejprve jsem si podle názvů jednotlivých článků vyčlenila ty příspěvky, u kterých již název indikoval souvislost s některou z oblastí výzkumu, následně jsem články přečetla a vyznačila si v nich klíčová slova související s oblastmi výzkumu. U tematických čísel, která většinu svého obsahu věnovala mnou zvolené oblasti (např. vydání 96/2-3 věnující se tématu feminismu) jsem analýze podrobila celé číslo.

S ohledem na neúplné a chybějící informace o časopisu v rámci odborné literatury jsem zkontaktovala několik redaktorek dlouhodobě působících v redakčním týmu. Doplňující informace týkající se administrativních a provozních záležitostí časopisu byly tedy získány prostřednictvím e-mailové komunikace s některými zakladatelkami a redaktorkami. Takto zjištěné informace jsou uvedené v poznámce pod čarou.

3.2 Analýza

Jak již bylo uvedeno v metodologické části, v rámci provedené analýzy mě primárně zajímalo, zda a jak se časopis *Promluv* vymezoval k převládajícím diskurzům týkajících se politiky identit, sexuality a feminismu. Celkem jsem se zaměřila na pět oblastí: využívaná terminologie, konstrukce vlastní identity, přístup k feminismu, přístup k institutu registrovaného partnerství, mateřství, lesbická rodina a péče o děti. V rámci každé oblasti jsem se snažila o chronologický postup podle jednotlivých ročníků.

U všech zkoumaných oblastí lze najít poměrně širokou škálu náhledů, chápání a pohledů. Na žádnou z daných oblastí nepřevládal v průběhu jednotlivých let konsensuální náhled, jednotlivé kategorie byly v různých letech definovány a popisovány v rámci různých paradigmat či diskurzů.

Před analýzou jednotlivých zvolených oblastí je však nezbytné nejprve přistoupit ke kritické analýze struktury a kontextu časopisu.

3.2.1 Struktura a kontext časopisu

Vzhledem k tomu, že samotná struktura a kontext redakce a časopisu, včetně financování jsou pro další analýzu naprosto zásadní, rozhodla jsem se je zařadit nikoliv do metodologické části, nýbrž do úvodní části analýzy. Ona zásadní povaha struktury a kontextu spočívala například ve směru a způsobu financování, které do velké míry

determinovalo, jakým způsobem byla v rámci časopisu artikulována kolektivní identita a její podstava, což je blíže popsáno níže.

Časopis *Promluva* vycházel od roku 1993 do roku 1999. Od roku 1994 do roku 1996 vycházelo šest čísel ročně. V roce 1998 se redakce časopisu spojila s časopisem *Allia* a v roce 1999 přestal být časopis vydáván úplně.

3.2.1.1 *Financování časopisu*

Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, časopis byl v roce 1993 podpořen grantem Ministerstva zdravotnictví, v návaznosti na který začal být vydáván v kvalitnějším formátu. Zároveň byl zvýšen náklad časopisu. Daný rok byl v souvislosti s grantem časopis zdarma distribuován na manželské a předmanželské poradny, sexuologická oddělení, střední a vysoké školy, kluby a veřejné knihovny. Zažádání o grant bylo v rámci časopisu argumentováno výzkumem Institutu pro výzkum veřejného mínění z roku 1992, ze kterého vyplynulo zastoupení lesbických žen mezi kuřáky/kuřačkami odhadem mezi 60 až 70 procenty.

Grant Ministerstva zdravotnictví byl však především nástrojem, který časopisu umožnil kvalitnější tisk, vyšší náklad, bezplatnou distribuci, a tím tedy lepší propagaci. Zjednodušeně řečeno, časopisu byla díky grantu umožněna existence, která nepodléhala neustálým tlakům souvisejícím s nedostatečným financováním. Z feministické perspektivy je přijetí takového grantu však hodné kritiky, vzhledem k tomu, že se redaktorky odklonily od primárního účelu časopisu a využitím grantu a začleněním článků tak podpořily a zjednodušily vlastní existenci. Přestože časopis při svém vzniku deklaroval, že umožní dát prostor ženám, v daném roce byl tento prostor značně omezený.

Tím, že časopis přijetí grantu dokládá výzkumem Institutu pro výzkum veřejného mínění, ze kterého vyplynulo, že mezi lesbickými ženami je poměrně vysoké procento kuřáček a poživatelék alkoholu, lze dohlédnout určitou paralelu s financováním aktivit gay mužů, které byly vázané na prevenci HIV a AIDS. Vzhledem k tomu, že pro ženy tato návaznost nebyla tak nosná, bylo potřeba určit specifické lesbické téma. Redaktorky dále uvedly, že:

naše komunita byla v ČR ještě donedávna považována téměř za neexistující a nebyla tedy vyvíjena žádná aktivita napomáhající řešení některých problémů s homosexuální orientací spojených (Promluv, 93/2: 1).

Zatímco, v prvním čísle (93/1) časopis deklaroval „prostor ženám“, ve druhém čísle (93/2) se gró časopisu razantně přeměnilo na snahu o řešení některých “problémů spojených s homosexuální orientací“ (Promluv, 93/2: 1). Přijetí a následné snahy o vyargumentování tohoto grantu, měly směrem ke komunitě normotvorné a disciplinární účinky. Kolektivní identita byla finančně podporována na základě toho, že je s ní něco v nepořádku a je třeba to „změnit“, čímž byla patologizována. Dvojí viktimizace žen na základě pohlaví a sexuality tak byla doplněna o další rozměr. Došlo tak k zásahu do budování subjektivity prostřednictvím instituce. V návaznosti na grant se logicky přizpůsobil i obsah časopisu a poměrně velká část každého čísla byla věnována prevenci a osvětě v souvislosti s tabákovými výrobky, alkoholem a dalších drog. Články se v rámci prevence věnovaly způsobům, jak odmítat alkohol a drogy (93/4-5), příznakům závislosti na alkoholu či tabáku (93/3) nebo řešením závislosti na alkoholu (93/2). Například článek „Proč a jak odmítat alkohol a drogy“ nabízí „deset osvědčených a vyzkoušených způsobů, jak odmítat“ (prim. MUDr. Karel Nešpor, CSc., 93/4-5: 12).

Po vypršení grantu se však témata spojená s prevencí závislostí v rámci obsahu časopisu poměrně rychle stala okrajovou záležitostí a přednost dostala témata jiná. Tento fakt tedy indikuje, že silným důrazem na téma prevence závislostí se redaktorky snažily především splnit grantové zadání tak, aby si následně „správně“ čerpání grantu obhájily primárně před Ministerstvem zdravotnictví. Nelze však říci, zda redaktorky dohlédly/mohly dohlédnout normotvorné a disciplinární účinky grantu směrem ke čtenářstvu.

3.2.1.2 Redakce časopisu

Považuji za nezbytné blíže osvětlit proměnlivou strukturu redakce, neboť tento fakt měl přímé důsledky i na mnou vypracovanou analýzu. První dva ročníky časopisu byly vydávány ženami působícími v L – klubu LAMBDA. Skupina žen sdružující se kolem časopisu Promluv se v roce 1994 od klubu oddělila a založila si vlastní sdružení. Od roku 1995 byl tak časopis oficiálně vydáván občanským sdružením Promluv.

Struktura redakce byla v průběhu let proměnlivá. Stálou redakci tvořilo jen několik žen, které často spolupracovaly s externími autorkami. Redakce zajišťovala celý chod časopisu včetně grafické úpravy a tisku jednotlivých čísel.² Finanční zajištění časopisu bylo zajišťováno především prostřednictvím grantů a dobrovolných příspěvků.³

Jak již bylo zmíněno v teoretické části, časopis se do určité míry snažil o narušení hierarchické struktury chodu a rozhodování v rámci vnitřní struktury časopisu (Kotišová, Vampolová in Hašková, Křížková, Linková 2006). Redakční tým byl v průběhu let nestálý, například zatímco v čísle 94/3-4 je jako šéfredaktorka uvedena Monika S. Benešová a členky redakce jsou Jana Štěpánová a Martina Kašparová, o rok později, tedy v čísle 95/3-4 již post šéfredaktorky uveden není a Monika S. Benešová je vedena jako součást redakce spolu s Janou Štěpánovou, Boženou Šimkovou, Annou Haasovou, Veronikou Tvrdkovou, Jarkou Potočnou a Renatou Poupětovou. Jedinou ženou, která byla jako součást redakce uvedena ve všech analyzovaných číslech, je právě Monika S. Benešová.

Podpisem redakce byl ve valné většině případů opatřen pouze úvodník čísla. Další články již byly podepisovány jednotlivě. Zatímco některé autorky uváděly celé své jméno, jiné používaly pouze jména křestní nebo přezdívky. Z toho důvodu pro mě bylo často složité až nemožné rozklíčovat, zda se jedná o článek z pera redakce, či zveřejnění příspěvku některé ze čtenářek. Právě tato nemožnost dohlédnutí zdrojů článků mi znemožnila komplexně zanalyzovat jednotný či nejednotný názor redakce a jejího vztahu vůči čtenářkám, jelikož vztah redakce a čtenářek je nejednoznačný.

Dalším důležitým faktem byla snaha redakce o vybudování určité ženské autority směrem ke čtenářkám, potažmo komunitě. Tyto snahy však sráží ona redakční nejednotnost, jak v jednotlivých ročnících, tak i do určité míry v názorech. Jak je blíže popsáno níže, například u oblasti terminologie, redakce nepreferovala užívání pouze určitého termínu a v názorech se rozcházela.

Redaktorky také často postrádaly argumentační aparát k podložení svých tvrzení, či k vyvrácení některého z tvrzení zaslané čtenářkou, což se v souvislosti s analýzou ukázalo jako velmi zásadní. Lze tedy dohlédnout zajímavý moment, kdy se redakce na

² Některé členky redakce byly zaměstnány v nakladatelských a vydavatelských oborech.

³ Žádná z redaktorek nebyla za práci na časopise finančně ohodnocována. Některé redaktorky naopak chod časopisu finančně podporovaly z vlastních zdrojů.

jedné straně snažila prostřednictvím tzv. ženské autority budovat komunitu, nabourávat dominantní diskurzy, fungovat jako poradní a terapeutické hlasy a posilovat sebevědomí neheterosexuálních žen, nicméně tak činila bez formálního vzdělání v oblasti genderu či sexuality. V některých člancích je tedy patrné, že autorka článku měla zájem o nabourávání zažitých stereotypů, kritiku sexismu či heteronormativního uspořádání společnosti, nicméně své tvrzení nedokáže více podložit. Redaktorky se tedy díky této kontradikci nacházely ve velmi složité situaci.

3.2.1.3 *Struktura, účel a obsah časopisu*

Struktura časopisu se v průběhu let měnila. Původně byl časopis vydáván jako občasník (konkrétně první dvě čísla), odpovídal tomu tedy i jeho obsah, v návaznosti na grant Ministerstva zdravotnictví se obsah časopisu přizpůsobil projektu a poměrně velká část každého čísla byla věnována prevenci a osvětě v souvislosti s tabákovými výrobky, alkoholem a dalších drog, jak je již doloženo výše. Zároveň se díky grantu stal oficiálně registrovaným časopisem. V letech 1995-1997 byla jednotlivá čísla tematická (blíže viz Tabulka č. 2). Časopis byl často vydáván v tzv. dvoučíslech, což redakce přičítala především časovým, finančním a lidským kapacitám a organizačním změnám.

V prvním čísle (93/duben) byl účel časopisu definován dvěma rovinami. Časopis oslovuje čtenářky „milé přítelkyně“ (93/duben: 1) a jeho účel je artikulován v první osobě:

rád bych se stal doplňkem ženské dvoustrany SOHO revue (ne její konkurentem)(...). Jsem prostorem pro ty, které píší, malují, věnují se zajímavým věcem a nechtějí si je nechávat pro jen pro sebe či blízké přátelé. Chcete-li mluvit, máte-li co říci, PROMLUVTE. Budu velmi rád. (93/duben: 1)

První rovina, týkající se deklarace „nekonkurečnosti“ vůči SOHO revue stojí za zamyšlení. Není jasné, z jakého důvodu se ujištění v závorce objevilo, nicméně lze v souvislosti s tím položit dvě zásadní otázky, na které se nabízí hned několik odpovědí. Co bylo dovětkem „ne jejím konkurentem“ myšleno, respektive jakou konkurenci má časopis na mysli? Jednak se může jednat o konkurenci ve smyslu přebírání čtenářek, které do té doby četly časopis SOHO revue. Vzhledem k tomu, že Promluv cílil na jiný typ čtenářstva, než SOHO, je to spíše nepravděpodobné. Dále se mohlo jednat o konkurenci finanční, neboť jak aktivity SOHO, tak i aktivity Promluby byly po určitý čas financované

z grantů Ministerstva zdravotnictví. Politická konkurence by mohla spočívat v tom, že aktivity Promluvu zasáhnou do hegemonního postavení SOHO v rámci gay a lesbických emancipačních aktivit u nás. Druhá otázka, která se v této souvislosti nabízí se týká toho, komu byl dovětek určen. Byly to čtenářky, nebo redakce SOHO revue? Ani jedna z těchto otázek není v rámci definice blíže objasněna, zároveň se podobná zmínka v souvislosti s účelem časopisu v žádném dalším čísle již neobjevuje.

Deklarovaný prostor „*k promluvení*“ žen byl pro časopis charakteristický, jelikož umožňoval nejen zveřejňování inzerátů, ale hlavně dopisů redakci a pobízel čtenářky k zasílání návrhů témat, kterými by se měl časopis zabývat. Fakt, že již zcela od začátku existence časopisu jsou si redaktorky vědomy toho, že jako lesbické ženy, postrádají „hlas“ z důvodu dvojité stigmatizace a diskriminace (jednak jako lesbické ženy v rámci heteronormativního řádu a zároveň jako ženy v rámci patriarchálního řádu), je naprosto zásadní pro navazující analýzu konstruování vlastní identity.

Ve vydání 93/3 byl časopis dále popsán jako šířitel informací. V návaznosti na získaný grant se záměr časopisu rozšířil o snahy snížení spotřeby cigaret, alkoholu a dalších drog mezi lesbickými ženami. V pátém vydání následujícího ročníku (94/5-6) je záměr definován jako:

činnosti související s podporou práv a kultury homo a bisexuálně orientovaných žen, prezentace pozitivního životního stylu, snaha o vytvoření komunikační sítě, snaha přispět ke snížení stresových a depresivních faktorů u žen trpících pocity osamělosti, dále se zabývá podporou zdraví žen (prevence AIDS, drogová a nikotinová závislost a nadměrná konzumace alkoholu), snaha o zvyšování úrovně vzdělanosti lesbicky a bisexuálně orientovaných žen (Monika S. Benešová, 94/5-6: 1).

Deklarace snah o „*zvyšování úrovně vzdělanosti lesbicky a bisexuálně orientovaných žen*“ (94/5-6: 1) je vzhledem k absenci formálního vzdělání redaktorek zajímavým momentem. Přestože redaktorky nedisponovaly argumentačním aparátem založeným na akademickém vzdělání, definovaly samy sebe jako autoritu, čímž nepřímo vytvářely dichotomní vztah mezi redakcí jako „studnicí vědění“ a čtenářstvem, které charakterizovaly skrze potřebu dovzdělání.

Náklad časopisu v jednotlivých vydáních uveden není, nicméně z dostupných informací vyplývá, že se v průběhu let lišil. Prvotní náklad dubnového čísla v roce 1993 byl 500 výtisků. V době čerpání grantu od Ministerstva zdravotnictví byl náklad až 5000 kusů, po vypršení grantu se náklad často odvíjel od finančních možností redakce, průměrně se počet výtisků pohyboval okolo 1000 až 2000. V době absence grantů náklad časopisu neklesl pod 600 výtisků.⁴

Distribuce časopisu byla směřována především k předplatnému, dále byl časopis distribuován na společenských akcích. Počet předplatitelek se pohyboval okolo 500 až 700.⁵

Cílovou skupinou byly podle redakce především lesbické a bisexuální ženy, zároveň však časopis cílil na ženy obecně a to nejen z Prahy, ale i z regionů. Tím, že byl časopis otevřený i příspěvkům čtenářek vytvářel určité symbolické kontaktní a komunikační místo pro ženy z celé České republiky. Propagací a organizací různých akcí zaměřených na neheterosexuální ženy pak zprostředkovával i osobní setkání čtenářek, přispěvatelek a členek redakce.

Tabulka č. 2

Číslo časopisu	95/3-4	95/5	95/6	96/1	96/2-3	96/4	96/5	96/6	97/1
Téma	Mateřství	Coming out	Spiritualita	Sexualita	Feminismus	Kultura	Transsexualita	Násilí na ženách	Náboženství a víra

Zpočátku vycházel časopis Promluv jako vícetematický a vybraná témata byla určována podle možností redaktorek a aktuálního dění. Jak již bylo zmíněno, následně se

⁴ S ohledem na to, že časopis výši nákladů jednotlivých čísel neudával, se jedná pouze o orientační odhad, který vyplývá z e-mailové komunikace s některými redaktorkami časopisu.

⁵ Oficiálně není možné počet předplatitelek dohledat, obdobně jako u nákladu časopisu, se jedná pouze o orientační odhad, který vyplývá z e-mailové komunikace s některými redaktorkami časopisu. Redaktorky časopisu balily do bílé papírové obálky tak, aby nebylo zjizitelné, co je jejím obsahem, čímž zajišťovaly anonymitu čtenářek.

časopis stal monotematickým.⁶ Obsah jednotlivých čísel byl většinou určován v rámci redakčních přípravných schůzek.⁷

Tematická čísla časopisu byla obsahově rozdělena na úvodník, domácí a zahraniční informační rubriku a tematické články. Rubrika týkající se domácích a zahraničních informací obsahovala pozvánky na připravované akce v České republice (nejen v Praze, ale i v dalších městech) i do zahraničí, dále obsahovala informace o sdruženích, spolcích a klubech, kalendář událostí, vzkazy a seznamovací inzeráty. Tematické články byly různorodé, od recenzí a portrétů významných osobností, přes rozhovory a reportáže, až k úvahám a názorovým článkům. Každé číslo bylo také proložené uměleckou tvorbou – básněmi, kresbami a povídkami redaktorek, ale i čtenářek časopisu. Výše zmíněné seznamovací inzeráty, zveřejněné v rámci informační rubriky tvořily pouze okrajovou část časopisu (polovina jedné strany), v každém čísle se objevovaly pouze v řádu jednotek, v roce 1994 byla tato podrubrika na nějaký čas dokonce pozastavena (94/2). Časopis již od začátku své existence deklaroval, že primárně nezprostředkovává seznamování pro ženy (93/duben).

Přestože autorky důvod tohoto prohlášení nijak blíže neosvětlily, lze za ním vidět regulaci prezentace leseb a umravňování jejich vlastních zájmů, což zároveň odráží nastavení ženské (homo)sexuality vůči mužské. Přestože stejnopohlavní seznamovací inzeráty byly běžnou součástí deníků, jako je například Mladá fronta již v za komunistického režimu (Sokolová in Havelková, Oates-Indruchová 2015) a byly i v 90. letech běžnou součástí SOHO revue, v časopise určeném jen pro ženy byly inzeráty regulovány. Deklarace „nezprostředkování“ seznamování tak z genderového hlediska vytváří stigma související s konstrukcí vlastní identity a především konstrukcí lesbické ženy ve veřejném prostoru.

Netematická čísla časopisu byla strukturována obdobně jako čísla tematická, nicméně témata v nich uvedená měla rozličný charakter. I v netematických číslech tvořila do značné míry umělecká tvorba a informativní články z České republiky i zahraničí.

⁶ Dle slov jedné z redaktorek, začala monotematická čísla vznikat především z potřeby věnovat se určitým tématům podrobněji.

⁷ Vzhledem k absenci hierarchického uspořádání a vedení redakce byla témata navrhována a schvalována v rámci celé redakce v konsensuální shodě.

3.2.2 *Využívaná terminologie*

První zkoumanou oblastí analýzy bylo užívání terminologie. Užívaná terminologie zároveň přímo souvisí s druhou oblastí analytické části předkládané práce, tedy konstrukcí vlastní identity. Termíny, které ženy pro vlastní označování a sebeidentifikaci používaly, byly přímo závislé na tom, jak byly chápány jednotlivé identity obsahově.

Využívanou terminologii lze rozdělit do několika kategorií. První kategorií je užívání termínu akceptovaného v rámci převládajícího medicinského diskurzu (homosexuál či homosexuálka), tedy termín užívaný především lékaři/lékařkami či sexuology/sexuoložkami. Druhou kategorií je pak absence jakéhokoliv označování, či absence označování přímého, které dominovalo především předrevolučnímu období v Československu (Seidl 2012, Sokolová 2012). Třetí kategorií je označování podporující binární rozdělení společnosti vytvářející dichotomii mezi homosexualitou a heterosexuální, tedy my vs. oni a heterosexuální většina vs. homosexuální menšina. Poslední a nejméně ujasněnou užívanou kategorií, která je, jako jediná, určena specificky pro lesbické ženy, zahrnuje pojmy lesba a lesbička.

3.2.2.1 *Homosexuálové a homosexuálky*

V souvislosti s první kategorií, tedy homosexuál a homosexuálka, se časopis v průběhu let snažil o vytvoření odmítavého stanoviska. V návaznosti na odmítání zjednodušeného pojmání identity vycházející pouze ze sexuálních preferencí a sexuálních aktivit se poměrně výrazně vymezoval proti používání terminologie homosexuálka a homosexuální, neboť daný pojem sám o sobě obsahuje slovo sex, čímž evokuje provázanost identity primárně se sexuálními aktivitami. Časopis se tak vymezuje proti převládajícímu medicinskému paradigmatu a daný pojem se pro označení neheterosexuálních žen v časopise téměř vůbec nevyskytuje.

Poprvé se jedna z redaktorek proti dané terminologii vymezuje v roce 1994.

Slova homosexuální žena nás jednoznačně sexuálně definují a jednou provždy nám strkají do postele osoby stejného pohlaví. (Věra Vampolová, 94/5-6: 20)

Výše uvedený argument (Věra Vampolová, 94/5-6: 20) je třeba analyticky číst nejen jako vymezení se vůči určité terminologii, ale zároveň je nutné dohlédnout i jeho další intence. Takto artikulované vymezení vůči určitému termínu odkrývá i přístup

k vlastní identitě. Jednak její redukci na sexualitu a sexuální aktivity, zároveň zde lze také v pasáži „a jednou provždy“ (Věra Vampolová, 94/5-6: 20) dohlédnout případnou kritiku trvalosti a neměnnosti lesbické identity.

O dva roky později se celé jedno číslo věnovalo tématu sexuality. V daném čísle (96/1) redakce časopisu v úvodníku uvádí:

Společensky je sexualita tabu, intimní téma, přísně důvěrné, a proto když s ním vyrukujeme veřejně, jako bychom se automaticky posouvaly do roviny důvěrností a vyzývaly. Muže většinou popadne uslintaná zvědavost a nechají se slyšet, že by si to s námi ve trojce rádi rozdali, tj. pozitivně reagují na náš „návrh“. Jiní pochopí, že o muže nejde, a dostanou vztek. Ženy zpravidla „návrh“ taktně přejdou mlčením, nebo jej přímo odmítnou slovy: „Ta TO mě tedy opravdu nezajímá.“ Není pak vůbec zvláštní, že lesby si nechtějí říkat lesby ani lesbičky, natož homoSEXuálky. Také mě nepřekvapuje, že ženy, které toto označení přijaly, se o sexu nemají zájem vůbec zmiňovat. Oba postoje jsou extrémní a založené na strachu z nedorozumění a zesměšnění. (redakce, 96/1: 1)

Redakce tak kritizuje sexismus patriarchálního nastavení společnosti, která podle nich prostřednictvím mužů redukuje lesbickou identitu pouze na „sexuálně“, ale i obecně naglížení na ženu jako na sexuální objekt. Zde je tedy zřetelná dvojitá stigmatizace ponížení nejen žen, ale i leseb, které jsou objektivizovány v daleko větší míře, než heterosexuální ženy. Sexismus, objektivizace žen, redukce identity – to vše tedy v ženách vyvolává pocity stigmatizace. Jenda z mála výjimek využívání termínu homosexuální, je obsažena v rozhovoru z roku 1997, zpovídané ženy se v něm nejprve vymezily proti termínu homosexuál:

Proč se nejmenuji třeba jen „homo“ nebo třeba „krabice“? Proč je tam koncovka – „sexuál“? Co to má se mnou společného? Sexu se přece věnuje každý člověk. Já sama se tak označuji proto, že je to nějaký domluvený slovo, na kterým se třeba shodneme. (Jana, 97/1: 23)

Následně však uvedly, že daný termín homosexuál(ní) pro sebeidentifikaci používají a na otázku redaktorky, zda mají problém s označením lesba nebo lesbička, odpověděly:

Já raději používám slovo homosexuální, ale nevím z jakého důvodu. Ty ostatní slova mě neurážejí. (...) Heterosexuál je taky ošklivé slovo, co si budeme namlouvat. (Jana, 97/1: 24)

V obou citacích (*Jana, 97/1: 23 a Jana, 97/1: 24*) je tedy patrná určitá kontradikce – Jana s termínem „homosexuální“ nesouhlasí, protože redukuje její identitu, ale používá ho, protože se jedná o „domluvené slovo“. Termín homosexuální však nebyl termínem „domluveným“ v rámci komunity jako takové, ale v rámci medicínského a mediálního diskurzu. Zároveň zde vidíme určitou absenci argumentačního aparátu, která je zmíněná již v úvodní části analýzy. Zpovídané ženy očividně neměly dostatečný argumentář k tomu, aby nejen směrem ven, ale i samy pro sebe obhájily preferenci určitého termínu k sebeoznačování. Zároveň to dokládá nejednotnost preferované terminologie i v samotné lesbické a gay komunitě. Zpovídané ženy tak zvolily cestu akceptace termínu, který byl nejužívanější v rámci převládajícího diskurzu, přestože s ním nesouhlasily.

3.2.2.2 Absence sebepojmenování

Zajímavou část této analýzy tvoří také absence pojmenování, která se nejčastěji objevovala v dopisech jednotlivých čtenářek. Absence pojmenování byla již blíže osvětlena v teoretické části, v kapitole věnující se historickému kontextu (2.3.2 Situace po roce 1989), kdy vzhledem k absenci politických a terminologických prostředků (Sokolová 2012), neheterosexuální lidé nevyužívaly terminologii, která je dnes součástí převládajícího diskurzu LGBT+ komunity. Vzhledem k historickému vývoji na našem území se ustálenější terminologie začala utvářet až v 90. letech po pádu komunistického režimu a především u neheterosexuálních žen debaty o preferovaném termínu probíhaly ve větší míře a déle, než u neheterosexuálních mužů, což však neznamená, že muži preferovaný termín nediskutovali (Seidl 2012). Není překvapivé, že se některé ženy v průběhu 90. let stále vyhýbaly pojmenování vlastní identity, protože jednoduše neměly zažitou jinou konkrétní terminologii.

Z analytického hlediska však nelze přehlédnout výše zmíněný fakt týkající se toho, že absence pojmenování se objevovala nejčastěji u čtenářek, respektive dopisů čtenářek, které časopis zveřejňoval (např. 94/2: 2) a v článcích externích příspěvatelek (např. Hana Požárská, 95/3-4: 12 - 14). To, že redakce, přestože nebyla plně jednotná v užívání terminologie, alespoň nějaký termín ve valné většině případů, na rozdíl od čtenářek,

využívala (nejčastěji redaktorky svou identitu pojmenovávaly v návaznosti na dichotomní rozdělení *my* vs. *oni* nebo termíny *lesba* vs. *lesbička*), vytváří určitou dichotomii mezi redaktorkami a čtenářkami. Zároveň mohla mít absence pojmenování také souvislost se sebedpřijetím vlastní identity, respektive absencí sebedpřijetí. Zatímco redaktorky se ke své identitě „hrdě hlásily“ a dokázaly ji pojmenovat, čtenářky se mohly nacházet v naprosto odlišné situaci. Redaktorky tak prostřednictvím využívaných termínů a snahami o doložení zdůvodnění, proč k sebeidentifikaci daný termín využívají, vůči čtenářkám působily jako autorita poskytující možnost se s vybranými termíny ztotožnit či se vůči nim vymezit.

3.2.2.3 *My vs oni*

V souvislosti s třetí kategorií lze v některých článcích nalézt užívání termínů, které byly typické spíše pro předrevoluční období jako například „náš“, „našinec“, „naše“ a „my“. Pojem „my“ je v časopise často nahrazován pojmem „našinci“ (redakce, 95/5: 23) Opoziční kategorie heterosexuality je definována nejen jako *oni*, ale i „normálové“ (čtenářka Hana, 95/5: 22). Jak již bylo zmíněno v předchozí oblasti analýzy, toto dichotomní pojetí identity často napomáhalo vytváření komunity či pocitu sounáležitosti v rámci heteronormativní společnosti, která automaticky předpokládala heterosexuality a neheterosexuální osoby ze společnosti vyčleňovala. Lesbické ženy tak své opětovné začlenění nacházely ve skupinové pojetí své identity (Taylor 2001).

3.2.2.4 *Lesby a lesbičky*

Největší diskuze však vzbuzovala poslední kategorie, tedy užívání pojmů *lesba/lesbička*, přesněji tedy přípony *-a* či *-ička*. Jak již bylo zmíněno v teoretické části (Seidl 2012), na kořenu slova (*lesb-*) panovala v lesbickém prostředí shoda. V časopise se v rámci jednotlivých čísel užívání pojmů *lesba* a *lesbička* neustále proměňuje. Preference termínu je vždy ponechána na autorce daného příspěvku, časopis jako takový v žádném čísle výrazněji nevymezuje proti užívání jednoho z předložených termínů, spíše jen poskytuje prostor k diskusi.

V rámci proměňujícího se používání obou termínů, nedochází k zaměňování pouze v rámci časopisu, ale i v rámci jednotlivých článků či dokonce vět. Zatímco některé čtenářky se proti jednomu ze dvou výrazů vymezují alespoň tím, že jej nepoužívají, jiné

na první pohled kontradikční termíny používají téměř nahodile: „*Jednou z radostí, kterou si lesba může dopřát mezi lidmi, je hra na rozpoznávání jiných lesbiček v kolemjdoucím davu*” (Jolana Novotná, 94/2: 13).

Větší diskuze se v Promluvu v návaznosti na užívání termínu lesba/lesbička objevilo v posledním čísle roku 1994. Čtenářka zaslala redakci dopis, ve kterém kritizuje termín lesba:

Nevím proč, ale mne a nejen mne tohle oslovení uráží [oslovení lesba – pozn. autorky]. Není lesbička mnohem lepší a přijatelnější oslovení? Představte si, že jste matky a vaše děti vám říkají “mámo”. Ne mami, maminko, mamko, ale tvrdě “mámo”. Stejně tvrdě mi zní v uších i lesba. Vám Pražandám se toto oslovení líbí, ale měly byste si uvědomit, že nejste v republice samy. Jsou tu i jiná města a jiné názory. (čtenářka Zuza, 94/5-6: 22)

Tento dopis vykresluje užívání jednotlivých termínů v rámci časopisu na obecnější rovině. Zatímco redaktorky časopisu v jednotlivých článcích častěji užívaly termín “lesba”, „lesbí“ či “lesbický”, čtenářky v dopisech samy sebe označovaly ve většině případů jako “lesbičky”.

Čtenářka tak termín lesbička obhájila větší přijatelností. Přijatelnost termínu lesbička na jedné straně a tvrdost termínu lesba na straně druhé lze obecně dále interpretovat skrze patriarchální jazykovou dominanci, protože forma, kterou artikulujeme, nepřímou ovlivňuje i významy slov. Kategorie a vlastnosti, které jsou stereotypně připisovány ženám prostřednictvím zdvořilosti, indikují jemnost a něžnost. Užívání termínu lesbička, lze tedy číst jako předpoklad „jemnosti a něžnosti“ při pojmenovávání těchto identit, což ostatně na obecné rovině souvisí s konstruováním ženské sexuality jako pasivní, jemné a emocionální (Rupp 1999). Věta: „*představte si, že jste matky a vaše děti vám říkají mámo*“ (čtenářka Zuza, 94/5-6: 22) dokládá okamžitou asociaci a analogii s mateřstvím a péčí o děti.

Zajímavý je také další rozměr argumentace, a to sice náznak toho, že terminologie je mimo jiné propojena i s regionální preferencí. Osočení z pragocentrismu redakce ve větě „*Vám Pražandám se toto oslovení líbí, ale měly byste si uvědomit, že nejste v republice samy. Jsou tu i jiná města a jiné názory*“ (čtenářka Zuza, 94/5-6: 22) tak dokládá, že spory týkající se terminologie evidentně odrážely i spory regionálního rázu,

čímž na obecnější rovině oslabovaly možnosti budování kolektivní identity a komunity. Redakce tak ztrácela komunitotvornou autoritu. Terminologické spory tak poskytovaly prostor k vyjádření pocitů marginalizace, které však se sexualitou nemusely nijak souviset.

V odpovědi na výše uvedený dopis redakce napsala:

(...) Jsem lesba. Proč lesba? Proč nejsem lesbička? Protože jsem holka, žena a ne holčička, ženička. (Monika, 94/5-6: 22)

Redaktorka v odpovědi čtenářce využila obdobnou argumentaci. Využití daného termínu tedy obě ženy argumentovaly asociací k termínu jinému, čímž tedy stejným typem argumentace vystupují navzájem proti sobě. Zatímco čtenářka vytváří analogii s mateřstvím, redaktorka se opírá o kategorii ženy.

V návaznosti na oba argumenty, další redaktorka reflektovala možnosti českého jazyka, který prostřednictvím využívání zdvojnásobení některých pojmů umožňuje pluralitní označování jedné a té samé věci. Nejprve terminologii lesbických žen srovnala s terminologií gay mužů: *“Oč jednodušší to mají pánové. GAY je slovo mezinárodní, nemá žádné “hezké” nebo “nehezké” přípony a jeho podoba se nemění”* (beš, 94/5-6: 22).

To, jak redaktorka zjednodušila situaci týkající se terminologie neheterosexuálních mužů, svědčí minimálně o vzájemné neinformovanosti a nezájmu týkajícího se toho, co řešili jiní, jelikož i pro muže bylo v 90. letech hledání vhodného terminologického označování a legitimizace využívání například termínu gay nebo homosexuál tématem. (Seidl 2012)

Následně redaktorka popsala konzultaci s Ústavem pro český jazyk Akademie věd:

„Lesbička“, říká dr. Svozilová: „Je slovo vytvořené podle jazykové normy. Na rozdíl od hypotetického slova LESBANKA, (které by znamenalo obyvatelka ostrova Lesbos) vyjadřuje vlastnost nebo stav, což má přípona - IČKA v popisu práce. LESBA je slovo slangové a v češtině se objevilo a rozšířilo poměrně pozdě především díky překladům z moderní, převážně angloamerické literatury. (beš, 94/5-6: 22)

Redaktorka tedy poskytla prostor tehdejšímu akademickému odbornému diskurzu. Již samotným poskytnutím prostoru, je tak Ústav pro jazyk český, institucionálně

lingvistická autorita, postaven do role autority pro utváření sebeidentifikace, na kterou se ženy obracejí za účelem vyřešení terminologických neshod, i přesto, že je homofobní a sexistickou institucí fungující v souladu s dominantními diskurzy, Je zde tedy opět poměrně jasně vidět absence argumentačního aparátu redaktorek.

Redakce neměla prostředky k tomu, aby vyargumentovala/ospravedlnila preferenci jednoho ze dvou termínů „vlastními silami“. Nejprve se tedy obrátila na onu odbornou autoritativní instituci, která však problematiku terminologie nahlédla pouze čistě z pohledu lingvistiky, Nakonec se redakce uchýlila k tomu, že ignorovala důležitost toho, jaké termíny ženy budou používat, čímž tedy odmítla možnost „posledního slova“ a vzdala se tak v rámci diskuze vlastní autority, kterou vůči čtenářkám teoreticky mohla uplatňovat:

“Smiřme se tedy s tím, že máme svaté právo volit podle svého gusta, proti němuž nebudiž žádný dišputát. Lesba i lesbička, žádné buď-anebo. Podstatné je, aby za obojím názvem byl vždycky prima člověk.” (beš, 94/5-6: 23)

Přetrvávající spory i v letech následujících ohledně termínů lesba/lesbička dokládá stručná zmínka jedné z redaktorek ve druhém vydání roku 1998:

(...) U nás zatím ještě převládají skupinky, které se více či méně překrývají. Dalo by se říci, že co skupinka, to jiný “mýtus lesby”. Vlastně je to znát i na postoji k samotnému označení homosexuální ženy - ony neustávající spory o lesbu a lesbičku (...). (Monika S. Benešová, 98/2: 6)

Nerozhodnost ohledně preferovaného výrazu dále dokládá i rubrika týkající se výčtu doporučených periodik pro ženy, která nesla název „Časopisy pro lesby a lesbičky“ (např. 96/5: 14).

Některé ženy dokonce odmítaly oba výrazy, nicméně za využití obdobné argumentace, jako v případě čtenářčina dopisu (94/5-6: 22):

„Slovo lesba, tím jak je krátké, vypadá jako velmi tvrdé vyjádření. Lesbička zas není příliš hezké slovo stejně jako třeba grafička. Ta koncovka –čka mi nějak nesedí.“ (Hanka, 97/1: 24)

V návaznosti na přetrvávající rozpor týkající se výrazu k označování neheterosexuálních žen a využívané terminologie v průběhu 90. let, nelze říci, že by ve

zkoumaném časopise byl některý z termínů dominantnějším a byl výrazněji preferován. Nejčastěji se v rámci jednotlivých článků užívaly termíny „lesba“ nebo „lesbička“. Přestože v časopise několikrát došlo k diskusi na téma preference jednoho z využívaných termínů, časopis, respektive redakce časopisu, nedeklarovala veřejně preferenci ani jednoho z nich a názory jednotlivých redaktorek se rozcházely.

Zajímavým momentem je také skutečnost, že redakce ani čtenářky se přes vzájemné neshody nikdy nezamyslely nad etymologií obou termínů a tím, kdy a proč se začaly v České republice užívat. Žádná žena tak nerefletovala historický a společenský kontext, kdy v československém odborném ale i veřejném diskurzu se do roku 1989 termíny lesba nebo lesbička nevyskytovaly.

Při zkoumání časopisu nelze v souvislosti s využívanou terminologií dojít k jasnému závěru, neboť v rámci komunity seskupené okolo časopisu byl v daném období nejhodnější výraz stále hledán. Nicméně se ukázalo, že diskuse o terminologii probíhaly, lesbickým ženám záleželo na tom, jak jsou označovány zvenčí a jaké terminologické možnosti k vyjadřování vlastní identity mají. Diskuze v časopise tak minimálně odrážejí a dokládají, jak zásadní vliv a destruktivní dopady na budování pozitivní lesbické identity měla absence možnosti jejího otevřeného žití a občanské diskuse o identitách v době komunistického režimu.

3.2.3 Konstrukce vlastní identity

Druhou a zároveň nejobsáhlejší oblastí analytické části předkládané práce je v návaznosti na užívanou terminologii konstrukce vlastní identity. V rámci této oblasti mě zajímalo několik témat souvisejících s původem a podstatou homosexuality, chápání gay a lesbických identit jako esencialistických či historicky kontextuálních kategorií a způsob, jakým se chápání daných konceptů proměňovalo v čase trvání časopisu.

Přestože problematika chápání vlastní identity často vystupovala proti převládajícímu medicinskému a esencialistickému diskurzu, pohybovaly se jednotlivé autorky často i nadále v předdefinovaných rámcích, které v souvislosti s identitou souvisely především s binárním pojetím ženské a mužské role a stereotypním přiřkládáním určitých charakteristik či vlastností mužům a ženám na základě jejich pohlavní identity.

Tuto oblast jsem pro větší přehlednost dále rozčlenila do tří podkapitol: podstata ženství, genderové role a podstata a původ homosexuality.

V rámci analýzy je zároveň potřeba rozlišovat identitu individuální, která pracuje s konstrukcí subjektu jako takového a identitu kolektivní, která souvisí s konstrukcí a možnostmi komunity a společné agentnosti.

Před přistoupením k jednotlivým podkapitolám považuji za důležité poukázat na to, že už samotná diskuze o definicích a pojmenovávání vlastní identity byla stěžejním tématem, které bylo doprovázeno tlak na legitimizaci vlastní subjektivity. Tyto skutečnosti lze vysledovat již v první části analýzy. Vyplývá to i z některých proklamací samotných redaktorek:

Je vůbec třeba na tuto otázku odpovídat? [Kdo je to lesba? - pozn. autorky] Proč máme potřebu se neustále definovat? Snad proto, že nedefinovat nás činí nervózní?“ (Věra Vampolová, 94/5-6: 20), “Nebudu se také detailně zabývat definicí lesby. Pro mě je to každý, kdo se tak cítí” (Monika S. Benešová, 95/5: 18).

3.2.3.1 Podstata ženství

První snahy o nadefinování kategorie lesbické ženy lze vysledovat ve druhém čísle roku 1993. Jedna z redaktorek definuje kategorii lesba následovně: *“Lesba je člověk. To především. Pak taky žena”* (Jana, 93/2: 11). Autorka tak činí v návaznosti na účast na demonstraci v německém městě Freiburg, týkající se protestu proti násilí na ženách, kterého se podle ní zúčastnilo několik stovek leseb. Autorka se tak setkává s poměrně širokou škálou identit, popisuje jejich různorodé vzezření a obecnou pluralitu jednotlivých identit.

V provázanosti s předchozí analytickou oblastí, tedy využíváním terminologie, se tak potvrzuje fakt, že redakce se při artikulování vlastní identity přikláněla spíše k užívání výrazu lesba. Mimo to, že redaktorka definici lesby definuje primárně tím, že je člověkem, což generuje neargumentované zařazení do společensky stanovené normality, zdůrazňuje její neodlučitelnou propojenost s kategorií žena.

V následujících dvou letech (1994-1995) se v Promluvu objevilo hned několik článků, které definovaly pojmy lesba a homosexualita skrze kategorii ženy, což svědčí o

tom, že právě v tomto období propojení kategorií lesba a žena časopisem rezonovalo. Jedna z redaktorek definuje pojem lesba následovně jako:

termín, kterým se označují jednak ženy uskutečňující svou sexualitu s člověkem ženského pohlaví, jednak ženy, které se samy jako lesby identifikují. (...) Fenomén lesbiectví patrně nevypovídá jen o sexualitě, ačkoliv základ slova homosexuální by tomu napovídal. (Jana Štěpánová, 94/3-4: 4)

„Fenomén lesbiectví“ (Jana Štěpánová, 94/3-4: 4) tak očividně představuje koncept, u kterého redakce usoudila, že je potřeba jej blíže nadefinovat a propojit s dalšími koncepty a tím se zároveň vymezit proti zúženému nazírání tohoto konceptu. Výše uvedená citace navíc kategorii žena hierarchicky staví nad kategorií lesba.

Lesba je tedy v časopise v daném období několikrát definována nikoliv na základě sexuality, ale na základě sounáležitosti s pohlavní kategorií ženy a ženskou zkušeností obecně: *“Mluví-li o lesbách, mluvím tedy především o ženách”* (Věra Vampolová, 94/5-6: 20).

Žena je prezentována jako jasně daná nezpochybnitelná kategorie, shodnou se na tom jak redaktorky, tak čtenářky. Není zde tedy žádný prostor pro polemiku či zpochybňování pohlavní kategorie. Všechny ženy s touto kategorií pracují jako všeobecně uznávanou. Kategorie žena je biologicky podmíněná a materiálně daná danost.

Výše zmíněné upřednostňování kategorie ženy před kategorií lesby lze doložit z následující citace:

Pokud se vy sama na sebe nedíváte jako na především lesbu, ale jako na ženu s určitými schopnostmi a přednostmi, bude se tak na vás dívat (po určitém čase) i vaše okolí a nebudete se muset jakkoli bránit, neboť nebude proti čemu. A to je asi to, co si přejeme všechny opravdu všechny. (Monika S. Benešová, 95/5: 20)

Upřednostňování jedné kategorie před druhou je zde akcentováno především z důvodu jednodušší asimilace do heteronormativní společnosti, čímž je podporována záměrná nereflexe neheterosexuální identity a normalizační systém společnosti (Kollárik 2007).

3.2.3.2 Podstata a původ (homo)sexuality

V souvislosti se vztahováním se k původu a podstatě homosexuality je celkem překvapivé, že obecnější zarámování homosexuality jako esencialistické nebo vykonstruované kategorie se v časopise neobjevuje tak často, jako konkrétní koncipování lesbické identity. Zatímco některé ženy na homosexualitu nahlížely v souladu s převládajícím veřejno-společenským diskurzem, tedy tak, že homosexualita je vrozená a neměnná, jiné připouštěly její proměnlivost a konstruovanost.

Co však nelze přehlédnout je definice konceptu homosexuality v historicky prvním vydaném čísle časopisu. Definice plně odpovídající převládajícímu esencialistickému a medicínskému diskurzu je v kontextu dalších let, kdy časopis, v souvislosti se vztahováním se k původu a podstatě homosexuality, dával prostor pluralitním názorům, překvapující:

Homosexualita není něčím, co bychom si mohly vybrat (s výjimkou bisexuálních žen a politických lesbians). I mistr tesař se utne, jak praví přísloví. Ani Matka Příroda na tom není o nic lépe. Zkrátka se narodí jedinec, jehož sexuální orientace se vymyká klasickému reprodukčnímu systému. (Šárka, 93/1: 1)

Teze v závorce: „s výjimkou bisexuálních žen“ (Šárka, 93/1: 1) vypovídá o odlišné konceptualizaci bisexuality a homosexuality. Zatímco bisexualita je otázkou volby a pouhou výjimkou, homosexualita nikoliv. Pokud jsou heterosexuality i homosexualita legitimizovány jako esenciální, neměnné a neprůchodné kategorie, stigmatizují tím identity a sexuality, které do takto vykonstruovaných kategorií nezapadají, čímž podporují dualitu identit a sexuality (např. Kollárik 2007, Christina 1995).

V roce 1995 lze v časopisu vysledovat protichůdné tendence při snahách o nadefinování vlastní sexuality a identity. Jedna z redaktorek reflektovala v daném roce vlastní utváření pohledu na sexualitu v souladu s konstruktivistickým paradigmatem, což je vzhledem k dominantnímu medicínskému diskurzu, v rámci kterého v 90. letech argumentovalo svou identitu i gay a lesbické hnutí překvapivé a radikální: „*Asi před rokem jsem si uvědomila, že sexualita není věc daná, ale že je to vývoj*“ (Jana, 95/2: 11).

V opozici k tomuto pohledu stojí jedna z neredktorek časopisu, které byl v témže roce uveřejněn článek týkající se primárně otázky lesbických matek a mateřství, v

rámci které však jako lesba reflektovala i vlastní vztah se svou matkou a vliv sexuální orientace na něj:

Mohu potvrdit, že lesbická orientace skutečně není otázkou volby. Připravila mne ve vztahu matka-dcera o tolik, že bych si ji nikdy nemohla dobrovolně zvolit, kdybych měla možnost, se rozhodnout. Připravila mne o pocit jistoty a bezpečí, nebojím se říci, že o mateřskou lásku.“ (Hana Požárská, 95/3-4: 12)

Nedostatečná mateřská láska je ve vybrané citaci zdůvodňována lesbickou orientací. Autorka článku z nepřijetí z důvodu sexuality neviní svou matku či homofobii ve společnosti, ale samotnou lesbickou orientaci. Svou vlastní situaci tak generalizuje a uplatňuje na všechny ženy. Osobní zkušenost dané ženy však nelze brát za nezpochybnitelnou a obecnou pravdu, protože názor jedné ženy nevytváří obecně platný argument o vrozenosti sexuální orientace.

V daném roce (1995) vyšel v Promluvu rozhovor s britskou novinářkou Kate Griffin a americkou socioložkou Lisou A. Mulholland, které realizovaly projekt týkající se lesbického mateřství v Evropě. Redaktorka se v rámci rozhovoru zeptala, co si obě ženy představují pod termínem lesba, lesbická. Lisa A. Mulholland poukázala na různorodost daných pojmů:

Jsem lesba, může být například hrdým politickým prohlášením, které naznačuje: jsem feministka, politicky aktivní a miluji ženy. (Lisa A. Mulholland, 95/3-4: 9)

Mulholland tedy lesbické identitě poskytuje i politický přesah. Hovoří o ženách, které si lesbickou identitu volí a nesouhlasí s tak se společenským patriarchálním uspořádáním, v rámci kterého mají muži moc. V souladu s Rich (2011) nazírá na lesbickou identitu jako na prostředek emancipace.

V roce 1997 je v monotematickém čísle věnovaném tématu víry popsána podstata a přístup k homosexualitě z pohledu tří náboženství. Každé náboženství je nejprve stručně představeno a následně je zarámován jeho vztah k homosexualitě. Jedná se o náboženské hnutí Haré Kršna, křesťanství a židovství. (97/1)

Propojování pojetí konceptu homosexuality s náboženstvím se v časopise objevilo hned několikrát, mimo jiné právě i z toho důvodu, že dvě čísla Promluvu byla monotematicky zaměřená na náboženství, víru a spiritualitu. Například v rozhovoru se

dvěma lesbickými ženami žijícími v partnerství je homosexualita a její původ v návaznosti na víru vnímána z konstruktivistického hlediska jako volba:

Strašně důležité pro soužití s homosexualitou je vědomí, že jsme si ji vlastně všichni vybrali. (...) musíš jinak konstruovat svůj život (97/1: 22).

Velmi výrazný názorový posun redakce v přístupu k podstatě a původu homosexuality, lze najít v roce 1998, kdy byl v časopise přeložen zahraniční článek, který o homosexualitě pojednává jako o konstruktu novodobých dějin tak, jak jej definuje například Katz (2012) nebo Rupp (1999):

Ženská a mužská homosexualita je, podobně jako její protějšek heterosexualita, do určité míry vynález Evropy druhé poloviny 19. století. Láska jedince k osobě stejného pohlaví „existovala“ nepochybně i předtím (...). Ovšem teprve v 60. letech 19. století se vynalezením pojmu homosexualita prosazuje myšlenka, která charakterizuje mnohá následující desetiletí (...). (98/1: 12)

Tato definice je tak v přímém rozporu s esencialistickou definicí v historicky prvním vydaném čísle v roce 1993, která byla ocitována v úvodu této podkapitoly (Šárka, 93/1: 1)

3.2.3.3 Genderové role

Zatímco v souvislosti s kategorií ženy panovala mezi ženami v Promluvu shoda, v momentě, kdy se snažily vyargumentovat svou „jinakost“ se přesunuly se k chování a rolím, které na biologické tělo ženy nasedají. V rámci tohoto tématu mezi redaktorkami a čtenářkami již lze vysledovat podstatné rozdíly plynoucí z absence argumentačního aparátu v návaznosti na kategorizaci genderových rolí. Autorky jednotlivých článků se tak mnohdy snažily vymanit z esencialistického diskurzu, chyběly jim k tomu však potřebné prostředky.

V prvním čísle roku 1994 (94/1) byl otisknut rozhovor se dvěma lesbickými ženami, které žily v partnerském svazku a vychovávaly ve společné domácnosti syna. Přestože redaktorka nepoložila otázku přímo mířenou na definici identit jednotlivých žen, celý rozhovor v podstatě kopíroval binární pojetí pohlavních a genderových identit. Jedna žena byla již v úvodu popsána jako více femininní, zatímco druhá stereotypně jako maskulinnější:

Na jedné židli uprostřed sedí Gábina – obarvené vlasy, dlouhé perleťově namalované nehty, nohu přes nohu. Vedle na kbelíku Iva ve starých pracovních džínsch. (94/1: 7)

Zatímco obě ženy na jedné straně kritizují heteronormativní nastavení společnosti a sexistické chování mužů, na straně druhé při otázce týkající se identifikace jejich syna uvažují ve stereotypním diskurzu souvisejícím se stereotypním hraním genderových rolí. *“Já si myslím, že v tomhle je naprosto v pořádku [syn - pozn. autorky]. Myslím si, že preferuje “klučíci” hry a hračky”* (Iva, 94/1: 9). Při otázce na vlastní identitu se obě ženy nadále pohybují s binárním pojetím mužské a ženské role, nicméně v návaznosti na vlastní sexualitu umožňují jejich prostupnost a zaměňování:

Lidé nedovedou pochopit, že role Ivy není jasně daná a vytyčená. Oni jsou schopni pochopit, že já miluji ženu, jsou schopni tolerovat náš svazek, ale automaticky já jsem žena a Iva je také žena, ale v roli muže. (Gábina, 94/1: 9)

Předpoklad společnosti spočívající v tom, že v lesbické rodině ženy kopírují naprosto totožné role, rodiny tvořené mužem a ženou, svědčí o heterosexualizaci homosexuality tak, jak ji popisuje Stedfeldt (1998).

Ve stejném roce (1994) časopis reflektoval diskurz hraní rolí neheterosexuálních žen v návaznosti na genderově pohlavní binární systém obecným generalizováním na všechny české lesby: *“Česká lesba po revoluci měla sklony napodobovat českého muže, jak ho ona sama vidí”* (Jana Štěpánová, 94/3-4: 5).

V souvislosti s ženskými a mužskými rolemi redakce v daném roce mimo jiné reagovala na jeden z dopisů čtenářek, kde je uvedeno:

Když jsem žena, proč bych se tedy měla chovat a vystupovat jako pán? Žena by měla zůstat ženou a ne se chovat jako muž „hlava všeho“. (čtenářka Dana, 94/5-6: 24)

Čtenářka tak předpokládá existenci určitých vlastností a rysů chování charakteristických jen pro ženy, nebo jen pro muže, čímž se dopouští esencialistické argumentace. Jedna z redaktorek v odpovědi na dopis, pokládá otázku, co lze vlastně považovat za ženské chování:

(...) když jsem se narodila jako žena, musím se oblékat a chovat jako žena. Proč a co to vlastně znamená? Oblékat se jako žena je, myslím, jednodušeji popsitelné – sukni a šaty, halenky, šminky, parfémy. Mnoho heterosexuálních žen však dává přednost džínám a pánským flanelovým košilím s vysvětlení: „V sukni si nepřipadám přirozeně.“ Na druhou stranu ženy tzv. „žensky“ oblečené žijí lesbicky. S ženským chováním je to mnohem složitější. Co je typicky ženské chování? Jak se projevuje? To jste bohužel nenapsala, proto nevím, co máte na mysli. Jakákoli žena (...) se přece chová jako žena. Není možné, že existují varianty chování? (Monika S. Benešová, 94/5-6: 25)

Obě uvedené citace tak reprezentují důležitý moment komunitní diskuze a snah o utřídění jednotného názoru a definice. Redaktorka se usilovala o dekonstrukci čtenářčiny esencialistické argumentace, která však narazila na biologické pojetí podstaty ženy. Zde lze tedy opět vysledovat zmíněnou absenci argumentačních nástrojů plynoucí z absence formálního vzdělání redaktorek, které se tak nacházely ve složité situaci.

I v následující citaci z roku 1995 je patrná snaha o dekonstrukci esencialistické argumentace, zároveň je v ní přítomna i snaha o redefinici a subversivní vymezení se proti normativnímu diskurzu genderových rolí. Je však evidentní, že autorka citace nenachází artikulační a koncepční aparát k vyjádření své kritiky:

Nikdy jsem nechtěla být mužem (výjimku tvoří snad jediné dětské hry) a ani jsem nehledala muže v ženě. Jsem prostě ráda, že jsem žena a že mohu mít ženu. Nikdy jsem nepřisuzovala sobě ani ženě tu či onu roli (...). (Hana Požárská, 95/1: 3)

Jedna z redaktorek argumentuje tzv. stylizováním leseb do stereotypně “mužské” role, tedy role sexuálně i sociálně aktivní, výchovou a společenskými předpoklady. Jelikož společnost nabízí pouze dvě role zarámované v heteronormativním uspořádání, tedy roli mužskou a ženskou, čelily neheterosexuální ženy problémům se ztotožněním se s rolemi a přijímaly automaticky roli mužskou, jelikož nenacházely jiné možné alternativy. (Monika S. Benešová, 96/1: 13)

Přijímání mužské role pak bylo podle autorky přímo závislé na pohlaví, ke kterému byly ženy přitahovány. “Zavrhlly jsme ženu v nás pro naši náklonost k ženám a to mnohdy jen z nedostatku informací a vzorů” (Monika S. Benešová, 96/1: 13). Autorka sice reflektuje postupné uvolňování poměrů, kdy díky větší vizibilitě homosexuality

mohlo docházet k narušování binárního pojetí ženských a mužských rolí a nabízely se i další alternativy mimo dominantní diskurz. Onou alternativou je však pokračování v binárním pojetí rolí, kdy je lesbám umožněno reprodukovat i roli ženskou a opět je tak kladen důraz na kategorii ženy:

Všimněme si, že dnes kdy se o homosexualitě začíná mluvit a psát, se lesby poněkud mění - vypadají více "žensky". (Monika S. Benešová, 96/1: 13)

Silnější kritika dichotomního rozdělení mužské a ženské role v rámci lesbického vztahu kopírující heteronormativní nastavení společnosti genderové stereotypy mužství a ženství se objevuje až v roce 1998:

Podívejme se ale spíše k nám. Dost často je vidět pár tvořený mužnou lesbou (pokud možno hornicí) a atraktivní dlouhovlasou blondatou sekretářkou. Tato definice, vlastně jakýsi mýtus, je kapitola sama pro sebe. Je jakýmsi vyjádřením pohledu heterosexuální většiny nejen na lesby, ale na homosexuály obecně. (Monika S. Benešová, 98/2: 6)

V souvislosti s mužskou a ženskou genderovou rolí tak není věnována přílišná pozornost samotné kritice nemožnostem identifikovat se mimo převládající diskurz femininní pasivní ženy a maskulinního aktivního muže. Při popisu leseb přejímajících stereotypní mužské role z důvodu neexistence alternativ popisují jako jeden z následků této neexistence snahy lesbických žen o operativní změny pohlaví tak, aby do binárního pojetí společnosti jejich identita zapadala. (Jana Štěpánová, 94/3-4: 4-5)

3.2.3.4 *Téma transsexuality*

Téma trans problematiky v časopise objevovalo velice zřídka, často v souvislosti právě se „zmateným hledáním vlastní lesbické identity“. Za zvláštní pozornost však stojí speciální číslo Promluvu, věnované tématu "transsexuality". Tematické číslo (96/5) představuje výrazný významový posun oproti zmínkám tématu, které by dnes byly interpretovány jako implicitně/explicitně transfobní. Autorky se pokusily téma přiblížit prostřednictvím různých aktérů - sexuologa Jaroslava Zvěřiny, překladem zahraničního článku a rozhovorem s trans mužem.

Z editoriale číslo je zřejmé, že způsob uvažování autorek kopíruje medicínský diskurz, respektive si s tématem autorky/čtenářky "neví rady", což je s ohledem na

kontext doby, tedy podoby politiky identit v 90. letech pochopitelné. Rovněž emancipační politika trans lidí se u nás formovala později. Neukotvenost tématu je patrná z ankety zmíněné v úvodu článku, kde se autorky pohybují striktně v binárním rozložení na ženy a muže, případně trans-ženy a trans-muže. Hlavními nositeli vědění byli podle redaktorek sexuologové a sexuoložky. Je tedy symbolické, že "vstupní informace" čísla věnovanému transsexuální obdržel čtenářstvo skrze rozhovor se sexuologem Zvěřinou. Otázka, jací sexuologové a sexuoložky byly k dispozici...

Přesah mimo binarity neprojevuje ani samotný rozhovor s trans mužem Kamilem, který naopak svými tvrzeními trvá na mužsko-ženském dělení rolí (byť se autorka rozhovoru snaží tvrzení o genderových rolích nabourávat svými dotazy). Především tak číslo dokládá, že stejně jako gay a lesbická, také transsexuální komunita působila "odděleně" a nezávisle a případný tematický průnik představoval třetí plochy.

V souvislosti s konstrukcí vlastní identity v rámci časopisu lze tedy vysledovat několik myšlenkových proudů, které časopisu v průběhu jednotlivých let převládaly. Nejvýrazněji s touto oblastí vystupuje silná kritika zjednodušování a redukování identity na sexuální orientaci a sex jako takový.

Obsahové chápání jednotlivých identit tedy překračovalo dominantní esencialistický diskurz a v rámci časopisu byl utvořen diskurz nový, který byl charakterizován důrazem na komplexnost a provázanost s pohlavní kategorií ženy. Právě provázaností s kategorií ženy, byly lesbické identity časopisem často argumentovány. Časopis se však i nadále pohyboval v převládajícím esencialistickém diskurzu v souvislosti s rozdělením mužských a ženských rolí a nenabízel dostatečnou kritiku dichotomního rozdělování do dvou protichůdných kategorií, podporoval binaritu a nenabízel případné alternativy.

Podstatě a původu homosexuality na rozdíl od lesbické identity nebyl poskytován stejný prostor. Nicméně lze vysledovat značný posun mezi definicí v prvním čísle a lety následujícími, kdy redaktorky ve většině případů vystupovaly proti esencialistickému pojetí homosexuality jako vrozené a neměnné a obecně připouštěly vývoj a proměnlivost sexuality.

3.2.4 *Feminismus*

Další oblast výzkumu je zaměřená na feminismus, jelikož přístup k feminismu přímo ovlivňoval to, jak ženy konstruovaly vlastní identity. Přestože v České republice v 90. letech převládal heterosexistický diskurz o feminismu a genderu a převážně antifeministický diskurz o homosexualitě, Promluv se proti oběma těmto diskurzům poměrně rázně vymezuje a kritizoval striktní oddělování konceptu feminismu a homosexuality.

V návaznosti na konstruování identity a jejího propojování s biologickou podstatou ženství však časopis koncept feminismu definuje na obdobné bázi – feminismus se podle redaktorek dotýká všech žen a je zároveň pro všechny ženy určený. Toto nadefinování tak feminismus redukuje pouze na ženskou otázku a vyčleňuje tím tak identity, které do kategorie „biologické ženy“ nezapadají.

Ženy seskupené okolo časopisu Promluv tak koncept feminismu definovaly skrze dvě roviny. Za první, kladly důraz na jeho propojení s lesbictvím a za druhé, zdůrazňovaly jeho univerzální roli a prospěšnost v životě všech (i heterosexuálních) žen.

Promluv zároveň v průběhu 90. let spolupracoval s pražskou obecně prospěšnou společností Gender studies, v časopise bylo otištěno několik rozhovorů se zahraničními lesbickými a feministickými aktivistkami či umělkyněmi, překládaly se zahraniční odborné feministické články. Důkazem toho, že téma feminismu pro redakci časopisu nebylo pouze tématem okrajovým, je fakt, že v roce 1996 bylo vydáno monotematické číslo na něj zaměřené (96/2-3).

Téma feminismu se v časopise však objevilo i před rokem 1996. Autorka článku s názvem „Nejsem feministka“ (94/5-6) se nejprve vymezuje proti radikálním definicím feminismu, následně však dochází k definici vlastní, se kterou souhlasí a přijímá jí za svou:

Feminismus proto už dnes nevidím jako potrhle směšnou agresivitu vůči mužům – naopak. Vidím jej jako možnost hledání vyšších, věčných a věcností prostupujících hodnot ve světě, který ovládl konzum, omezenost a hrubost. Vidím jej jako možnost nahradit soupeření mezi mužem a ženou vzájemnou spoluprací (...). (Doris, 94/5-6: 14)

Autorka sice feminismus vztahuje ke spolupráci žen a mužů, následně však muže z konceptu feminismu vyčleňuje, když tvrdí, že feminismus je „o docenění ušlechtilé

citovosti, schopné i velkých obětí – vlastností, které jsou se ženstvím neodlučitelně spjaty“ (Doris, 94/5-6: 14) a dále dodává, že „*kámen úrazu je ovšem v tom, že by to napřed všechny ženy musely chtít“* (Doris, 94/5-6: 14). Feminismus je tak prostřednictvím článků konstruován jako téma zahrnující ženy a určené pro ženy. Tato regulace má také další rozměr, ve chvíli kdy autorka volá po „docenění žen“ a zároveň pouze je samotné viní z toho, že doposud nebyly doceněné, pohybuje se v bludném kruhu patriarchálního uspořádání společnosti.

V čísle 94/5-6 se téma feminismu okrajově objevuje i v dalším článku s názvem „Lesba. Kdo to je?“, ve kterém Věra Vampolová popisuje nevráživost vůči feminismu:

Slovo feminismus zní české ženě jako zákeřná infekční choroba, proti které je třeba bojovat společně s muži a tiskem. (Věra Vampolová, 94/5-6: 21)

Redaktorka se zde snaží poukázat na převládající heterosexistický diskurz o feminismu a na mediální diskurz, který antifeministický a heterosexistický diskurz umocňoval a podporoval (Sokolová 2005). Opět tak však činí pouze prostřednictvím „české ženy“, antifeministické naladění mužů a médií nijak neproblematizuje.

V roce 1995 byl v Promluvu (95/3-4) otištěn rozhovor s britskou novinářkou Kate Griffin a americkou socioložkou Lisou A. Mulholland, ve kterém při pokládání jedné z otázek sama redaktorka oba dominantní diskurzy shrnuje:

V Čechách je typické spíše to, že lesbické ženy se rozhodně nenechají ovlivňovat feministickými názory, o podpoře ženských osobností neuvažují, čekají, až se prosadí na poli konkurence samy a stejně pochybují o jejich schopnostech. Naopak u žen-feministek je populární panická hrůza před jakýmikoliv tendencemi spojovat feminismus s lesbismem. (Jana Š, 95/3-4: 9)

Výše zmíněné feministické monotematické číslo z roku 1996 (96/2-3), bylo poměrně obsáhlé (celkem 40 stran) a obsahovalo nemalé množství názorových článků a úvah k danému tématu. V rámci tohoto čísla však redakce, prostřednictvím Jany Štěpánové, která je pod úvodním editorialem podepsaná, konkrétní definici čtenářkám neposkytla. Čtenářkám je skrze několik otázek souvisejících s ženstvím, ženskou identitou, kontroverzí feministického konceptu otevřen prostor pro vytvoření vlastního názoru na základě jednotlivých článků, ve kterých již jejich autorky konkrétní definice nabízejí.

Co je to FEMINISMUS? a Proč o něm slýcháme? (...) Je to to, o čem píše Judith Butler, Monique Wittig, Adrienne Rich, nebo Eva Hauserová, Carola Biedermannová, Hana Havelková, Libora Indruchová a hlavně Jiřina Šiklová? A co vlastní názor a pohled, existuje „vlastní feminismus“? No, milé čtenářky, já vám v tom jasno neudělám! Ale mohu vás pozvat do hloubání o om nezákladnějším, co v nás vězí, a jak jsme byly vypuzeny na svět: ženství, chcete-li ženskost, žena v nás. Co je jí (a nám) přirozené, jestli vůbec něco, a dá-li se zobecnit a definovat (naše) ženské pohlaví, co to tedy (pro nás) znamená. (Jana Štěpánová, 96/2-3: 1)

Monotematické číslo hned v úvodu obsahovalo článek „Potřebují lesby feminismus?“, který se snažil o propojení konceptu feminismu a lesbismu:

Co tedy může feminismus lesbám poskytnout? Metody a inspiraci, jak se bránit heterosexistickým tlakům okolí. Lesbické ženy – stejně tak jako nekonformní heterosexuální ženy – mohou narážet na napětí, překážky a rozpaky i ve svobodomyšlně se tvářící společnosti, při těch nejbanálnějších každodenních příležitostech. (převzato z knihy „Sex, Power and Pleasure“ od Mariany Valverde, 96/2-3: 7)

Článek koncept feminismu představil jako nástroj pro lesbické ženy k boji proti heterosexismu a dále propojuje lesby a heterosexuální ženy: „útoky na lesby jsou zároveň útoky na všechny ženy, které přesně neodpovídají tradičnímu schématu“ (převzato z knihy „Sex, Power and Pleasure“ od Mariany Valverde, 96/2-3: 7), čímž volá po spojení obou „znenárodněných táborů“. Jsou zde tedy evidentní snahy o přiblížení feminismu jako spojovacího prvku všech žen žijících v patriarchální společnosti nezávisle na jejich sexualitě.

I některé další feministicky laděné články v monotematickém čísle směřovaly k ženám obecně, nikoliv pouze k ženám neheterosexuálním:

(...) všechny ženy – lesbické i heterosexuální – žijí ve světě zřízeném muži, ve světě, kde ženy patří mužům. Sdílíme tedy stejný společenský kontext, včetně problémů z něj vycházejících i potřeby radikální změny. (překlad úryvku ze slovinského časopisu „Kruh i ruža“, 96/2-3: 27)

V dalších člancích vybraného čísla je v souvislosti s feminismem kladen důraz na roli žen a jejich podřadnou roli ve společnosti prostřednictvím akceptace druhořadosti vůči

mužům, či diskriminace na trhu práce, stereotypní role ženy v domácnosti, předpokládaná pasivita žen a podobně (např. 96/2-3: 8-9).

V monotematickém čísle byla také věnována dvoustrana vyjádření vlastního názoru na feminismus čtyř žen (redaktorky, dramaturgyně dětských pořadů, spisovatelky a novinářky), z nichž každá s některými myšlenkami feministických hnutí souhlasila: „*s feminismem sympatizuji v některých ohledech*“ (spisovatelka Jindřiška Ptáčnicková, 96/2-3: 13) a „*v určité době měl feminismus, pokud jej chápeme jako boj žen o rovná občanská práva, svůj význam*“ (dramaturgyně dětských pořadů Štěpánka Haničincová, 96/2-3: 12), zároveň však současnou podobu feminismu kritizovaly: „*Feminizace je tedy dneska hnutí s velkým H, které se, jako ostatně všechna monstra, vymykají někdy zdravému rozumu*“ (novinářka Marta Bednářová, 96/2-3: 13).

I v monotematickém čísle bylo problematizováno odmítnutí identifikace s feministickými hodnotami ze strany českých žen, která časopisem rezonovala již v letech předchozím. Zajímavým momentem pak je především přeložený článek Američanky, která navštívila Prahu. Ta porovnává pohled českých a amerických žen na feminismus a popisuje, s jakými reakce se u některých českých žen během svého pobytu setkala: „*Feminismus nemám ráda, protože se mi zdá, že ženy nepodporuje v mateřství ani v ženskosti vůbec*“ (96/2-3: 17).

Časopis se tímto článkem dopustil generalizace jednoho případu na celou českou a americkou populaci. Názor jedné české ženy tak reprezentuje názor všech českých žen. Porovnání se Spojenými státy americkými mohlo také sloužit k představení „ideálu“ ze západního světa, u kterého měly české ženy čerpat inspiraci.

Z analýzy článků věnujících se feminismu vyplývá, že redaktorky si byly dobře vědomy převládajících diskurzů, kritizovaly je a usilovaly o napodobení západních zemí, ve kterých se diskurzy o feminismu a (homo)sexualitě vyvíjely a fungovaly souběžně a propojeně. Aspirovaly tak k vytvoření diskurzu nového, který sice redukoval koncept feminismu pouze na ženy a nepromýšlel nijak koncept genderu, ale v rámci kterého existoval feminismus a lesbická identita jako vzájemně propojené nádoby. V časopise se tak několikrát objevilo otevřená deklaráce ztotožnění s konceptem feminismu: „*Jsem feministka a lesbička*“ (Hana Rajprichová, 96/2-3: 10).

Lesbická identita tak byla s feminismem neoddělitelně spjata především prostřednictvím vytváření lesbické komunity, která přímo souvisí s kulturou:

Kultura dává národu identitu. Žijeme svět mužské kultury, která ženám přisoudila na této planetě vedlejší roli a povýšil ženskou reprodukční schopnost nade všechny ženské přednosti a dovednosti. (...) Lesbické aktivistky ze zámoří a západní Evropy se úspěšně snaží vypátrat historii světového ženského gay hnutí. Píše se lesbická literatura, točí se lesbické filmy, vydávají lesbické noviny a časopisy. Pořádají lesbické hudební festivaly. (...) Myslím tedy, že se dá říci, že ve světě se postupně vytváří moderní lesbický světový názor. Ovšem neodmyslitelně spojený s feminismem. (Věra Vampolová, 96/4: 1)

3.2.5 Registrované partnerství

V souvislosti s institutem registrovaného partnerství mě primárně zajímalo, zda se časopis tomuto tématu věnoval s ohledem na převládající dominantní společenský diskurz a jeho případné prolínání s tématem péče o děti.

První zmínku o institutu registrovaného partnerství lze dohledat již v dubnovém vydání roku 1993, konkrétně v rubrice pojednávající o zasedání Parlamentu SOHO:

Zákon o registrovaném partnerství je připraven v paragrafovaném znění včetně návaznosti na Zákon o rodině a Občanský zákoník. V nejbližších dnech bude předán k připomínkám tak, aby ještě v tomto roce dostal konečnou podobu a mohl být předložen Parlamentu ČR. NETĚŠMĚ SE, JEŠTĚ JSME NEPŘESKOČILY (I), ALE NADĚJE UŽ SVÍTÁ! Chystejte si závoje a fraky. (Marcela, 93/duben: 2)

Největší prostor je registrovanému partnerství paradoxně věnován v témže roce i přesto, že byl tento institut schválen až o 13 let později. V úvodu předposledního čísla roku 1993 informuje Marcela Šulcová, viceprezidentka SOHO, čtenářky o aktuální situaci, v rámci které upustilo SOHO od původního záměru prosazení zvláštního zákona o uzavření manželství mezi osobami stejného pohlaví a zpracování doplňků Zákona o rodině a občanského zákoníku. Časopis dále obsahuje výčet stávajících paragrafů obsažených ve výše uvedených zákonech, včetně návrhů úprav.

Další zmínka týkající se tématu formalizovaného soužití se v časopise objevila o dva roky později a poměrně jasně odpovídá na otázku týkající se toho, do jaké míry umožňoval převládající diskurz nad formalizací partnerství neheterosexuálních lidí vůbec přemýšlet. Článek informuje o dvou oddaných lesbických párech na Staroměstské radnici

a příspěvek, v rámci kterého je zveřejněn projev, který byl během oddání přednesen, obsahuje i fotografie obou párů (95/1: 14).

Během festivalu lesbické kultury Apriles 95 proběhla debata na téma registrovaného partnerství, která se podle organizátorek těšila především zájmu novinářů a novinářek. Redaktorky však v rámci informování o proběhlé diskuzi odkazují čtenářky na časopis SOHO revue v souvislosti s informacemi týkajícími se přesného znění jednotlivých paragrafů a pouze na ně apelují, aby podepsaly petici k podpoře návrhů na registrované partnerství. (95/2: 3)

Na konci roku 1995 poté, co zákon o registrovaném partnerství nebyl schválen, byl v úvodu časopisu otištěn článek s názvem „Vláda neschválila registrované partnerství...no a co?“ (beš, 95/6: úvodní strana). V článku je ironicky kritizováno začlenění tématu adopcí do zákona o registrovaném partnerství, protože právě to způsobilo jeho nepřijetí. Zde je tedy třeba dohlédnout obecnou rovinu argumentace registrovaného partnerství ze strany aktivistů a aktivistek, více přiblíženou v kapitole věnující se historickému kontextu (2.3.2 Situace po roce 1989), jelikož aktivisté/aktivistky usilující o uzákonění registrovaného partnerství téma rodičovství do debat o formalizovaných sňatcích záměrně vynechávali (Sokolová in Formánková, Rytířová 2004).

Jen největší optimista mohl věřit, že bude schváleno, tím spíš, že do předloženého návrhu kdosi chytře smíchal nejen registrované partnerství, ale i zákon na právo vychovávat děti včetně adopce. (...) Za nedlouho budou volby, bude snad o něco lepší parlament (...) a půjdeme do toho znovu. První bitvu jsme prohráli, boj pokračuje. (beš, 95/6: úvodní strana)

Při uveřejnění části jedné z kapitol knihy „Na koštěti se dá i lítat“ od Evy Hauserové v roce 1996 (96/1: 8-11), je úryvek z knihy doplněn úvodem, ve kterém jedna z redaktorek uvádí:

Nejen u odpůrců a příznivců feministické teorie vzbudila tato kniha oprávněný zájem. Vloni na jaře se těsně po svém vydání stala známou i v homosexuálních kruzích. Bohužel díky skandálu spojeného se záměrem redakce našeho časopisu uveřejnit část jedné kapitoly věnující se lesbickým ženám ze sexuálního aspektu. Redakce byla nařčena z maření úsilí homosexuální komunity o zlegalizování

registrovaného partnerství vytvářením negativního image o lesbických ženách. Bylo nám důrazně doporučeno výňatek z této oficiálně velmi pozitivně přijímané publikace neotiskovat. (96/1: 8)

Úryvek z knihy byl tedy v Promluvu uveřejněn o více než rok později, poté, co zákon o registrovaném partnerství nebyl schválen. Redaktorka otevřeně přiznala existenci třecích ploch mezi oběma organizacemi a Promluv neotisknutím článku v daném termínu nepřímo upřednostnil zájmy SOHO, které provázel převládající patriarchální a antifeministický diskurz, v rámci kterých se gay a lesbické hnutí nevytvářelo společně s hnutím feministickým, nýbrž se proti němu jasně vymezovalo.

Výše zmíněný spor se SOHO také svědčí o pocitu nutnosti disciplinace gay a lesbického hnutí při schvalování registrovaného partnerství (Sokolová 2004). Disciplinace lesbických žen tak zahrnovala nejen vytváření obrazu vzorných a mravných lesbických žen, ale i tabuizování tužeb po rodičovství.

Téměř v žádném článku se neřešilo propojování rodičovských práv a povinností s formalizovaným soužitím, většina článků byla pouze informativního charakteru převzatá ze SOHO revue, nebo psána přímo členy/členkami SOHO. Výjimku tvoří krátký článek vydaný ve druhém čísle roku 1996 s názvem „Registrované partnerství nebo manželství? ve změní paragrafů“, v rámci kterého autorka volá po zrovnoprávnění heterosexuálních i neheterosexuálních občanů a občanek na všech úrovních včetně adopce a výchovy dětí:

Dnes už se nikdo nepozastavuje nad tím, že jsou si ženy a muži rovni, ale zdá se mi, že někteří jsou si rovnější. Jak je možné, že homosexuální muž není roven heterosexuální ženě a homosexuální žena heterosexuálnímu muži? Už vůbec nechci polemizovat o větě, že hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí (...). (96/2-3: 39)

Autorka tak nejprve výrokem „někteří jsou si rovnější“ (96/2-3: 39) poukazuje na podřadné postavení neheterosexuálních identit v rámci heteronormativní nastavení společnosti, kterou tak nepřímo obviňuje z homofobie. Kritiku „společenského účelu manželství“ pak lze navázat na obecnější rovině historického nahlížení na sexualitu a diskurzu o moderní represi sexuality (Foucault 1999).

Přesto, že Poslanecká sněmovna v roce 1998 zamítla poslanecký návrh zákona o registrovaném partnerství, v Promluvu je v daném roce tento fakt zmíněn pouze okrajově v rámci článku věnujícímu se (ne)existenci gay a lesbického hnutí v České republice.

Vystupování proti dominantnímu společenskému paradigmatu se v souvislosti s registrovaným partnerstvím dařilo časopisu daleko v menší míře, než například v souvislosti s konceptem identity, sexuality či feminismu. Zatímco v rámci konstruování vlastní identity redaktory často otevřeně vystupovaly proti medicínskému a esencialistickému diskurzu, patriarchální diskurz lesbického a gay hnutí sice narušily založením vlastního ženského sdružení, pořádáním akcí pro neheterosexuální ženy a vydáváním časopisu, nicméně tento diskurz nikdy přímo neproblematizovaly v rámci jednotlivých článků. Zatímco téma mateřství a péče o děti v časopise rezonovalo a bylo mu věnováno i jedno monotematické číslo (95/3-4), registrované partnerství, potažmo možnosti formalizovaného soužití, alespoň tak, jak bylo směrem k veřejnosti artikulováno, tak nosným tématem nebylo.

Absence článků souvisejících s nesouhlasným postojem k přehlížení tématu rodičovství v rámci emancipačních snah o prosazení registrovaného partnerství, může jednoduše vypovídat o tom, že lesbické ženy toto téma, respektive téma emancipačních snah k podpoře prosazení zákona o registrovaném partnerství v daném diskurzu, jednoduše nepovažovaly za své v takové míře jako časopis SOHO revue a věnovaly se proto tématům jiným.

3.2.6 *Mateřství, lesbická rodina a péče o děti*

Časopis Promluv rozšířil „tradiční“ definici rodiny: „*Rodina jsou lidé navzájem příbuzní na základě pokrevních svazků a společných genetických kódů*“ (95/3-4: 18) o několik aspektů: příbuzenství na základě zákona, společnou domácnost a nakonec doplňuje, že „*rodina zahrnuje ty, o které se oddaně staráme a kteří se oddaně starají o nás*“ (95/3-4: 18). Promluv tak koncept rodiny doplnil o aspekty funkčnosti, které nejsou vázané na konkrétní identity a těla.

Právo na mateřství a péči o děti u neheterosexuálních žen nebylo v rámci časopisu nijak výrazněji zpochybnováno. Naopak se jednalo o téma, které lesbickou komunitou očividně rezonovalo. Jednotlivé články se věnovaly konkrétním tématům s mateřstvím a

péči spojenou, v roce 1995 bylo dokonce jedno číslo monotematicky zaměřeno právě na mateřství. Dané číslo obsahovalo překlady zahraniční článků či konkrétní zkušenosti lesbických matek. Fakt, že se jedná o důležité téma, dokládá i to, že monotematické číslo bylo prvním monotematickým číslem vůbec. Poté co se redaktorky rozhodly určitým tématům a konceptům věnovat podrobněji, pro ně mateřství očividně představovalo prioritní problematiku.

Téma mateřství a lesbických rodin se však v časopise objevovalo již v roce 1994. Způsob, jakým byla definována rodina tvořená neheterosexuálními ženami a do jaké míry byla kopírována představa o tradiční rodině s binárním rozdělením rodičovských rolí, lze vysledovat v rámci rozhovoru uveřejněného v Promluvu začátkem roku 1994, ve kterém jsou zpovídaný dvě lesbické ženy vychovávající ve společné domácnosti syna z předchozího vztahu jedné z nich. Co se týče rodičovských rolí, tak poměrně zajímavé zarámování poskytuje „nevlastní“ matka, jejíž role v rodině není jasně definovaná - nedokáže ji definovat ona sama, její partnerka, ani syn:

V jaké roli jsem vlastně vůči Péťovi. Necítím se být žádnou z klasických rolí - myslím tím starší brácha, ségra, otec, matka, kámoš. Zatím jsem od každého trochu a nevím, jestli mám mít nějakou pevnou roli, nebo jestli tomu nechám volný průběh. (94/1: 8)

Přestože žena následně popisuje naplňování většiny rodičovských povinností úplně stejně jako Petrova biologická matka, nevnímá svou roli jako roli „druhé matky“. „Klasické role“ jak je nadefinovala respondentka, v rámci rodiny, ale i obecně heteronormativního nastavení společnosti, však nenabízejí kategorii „druhé matky“. Respondentka tedy vynakládá snahy o to, ztotožnit se alespoň z některé z ustálené a společností uznávané kategorie.

Zajímavá je také reflexe změn v životě lesby souvisejících s tím, že její partnerka má dítě. Na jedné straně mluví respondentka o určitém omezení ve srovnání s tzv. „bezdětným“ životem, na straně druhé vyzdvihuje fakt, že v zaměstnání došlo díky společnému tématu ke sblížení s kolegy a kolegyněmi, kteří a které mají také děti (94/1: 8). Výchova dětí jako by pro respondentku fungovala jako legitimizační faktor pro sblížení a asimilaci se spolupracovníky a spolupracovnicemi.

V otázce přístupu k výchově dětí, lze vysledovat důraz na poskytování obdobných výchovných vzorců. Pro obě respondentky je důležité setkávání s dalšími lesbickými rodinami:

Programově jsem chtěla, aby měl Péťa společnost (je jedináček) a také aby viděl, že i jiné dvojice žen vychovávají dítě. Aby to bylo pro něj od malička přirozený, aby viděl, že to tak je, že není sám, aby to měl v podvědomí dřív než předsudky. (94/1: 7)

Důraz na důležitou roli pozitivních vzorů chování je patrný také v dalším článku (přeloženém z angličtiny) s názvem “Radosti a potěšení lesbického mateřství”, který vyšel téhož roku v dalším čísle a jehož autorka vychovává pětiletou dceru:

Během posledních dvou let jsem si vytvořila malý okruh přátel, kteří mi pravidelně pomáhají se o Albu starat. (...) Hrají v jejím životě důležitou roli a představují pro ni širokou škálu pozitivních vzorů chování - ženských i mužských, homosexuálních i heterosexuálních, ženských nebo vdaných a svobodných. Bohužel má ale málo kontaktů s ostatními lesbickými rodinami. Ráda bych se zapojila do nějaké skupiny na pomoc lesbickým matkám - já bych tam našla spřízněné duše a Alba by mohla potkat děti, které jsou v podobné situaci jako ona. (Kate Griffin, 94/2: 13)

Autorka tedy na rozdíl od prvního úryvku při potřebě styku s jinými lesbickými rodinami zdůrazňuje nejen potřebu dětí samotných, ale i svou vlastní potřebu.

V rámci vybraného článku (Kate Griffin, 94/2: 12-13) je dále řešena problematika tzv. nečitelné identity. Vzhledem k tomu, že v rámci společnosti je ženě s dítětem automaticky přikládána heterosexuality, popisuje autorka článku pocit izolace a ztráty identity navázané na mateřské povinnosti. Autorka dále striktně separuje partnerský vztah a výchovu dítěte:

Základním pravidlem, kterého se držím, je, že moje partnerka má vztah se mnou a moje dítě s tím nemá co dělat. (...) Nepotřebuji pomoci s výchovou svého dítěte (...). (Kate Griffin, 94/2: 13)

Jak již bylo uvedeno, nejvíce se časopis tematice mateřství a lesbických rodin věnoval v roce 1995 v rámci monotematického čísla (95/3-4).

Ve vybraném čísle je velmi zajímavé to, že poskytlo náhled k tématu péči o děti i skrze gay otce, se kterým jedna z redaktorek uskutečnila rozhovor. Jedná se o jediný rozhovor s gay mužem, který byl v časopise k tématu otcovství, ale i jakéhokoliv jiného tématu, otištěn. Zatímco v souvislosti s jinými tématy lze v časopise vysledovat separatistické tendence a mužská jména se u článků objevovala pouze, pokud vybraný muž představoval, alespoň pro redakci, uznávanou autoritu v nějakém oboru. Gay otec tedy tvořil výjimku. Do konstrukce rodičovství tak na rozdíl od konstrukce identity či konceptu feminismu ženy měly zájem zakomponovat i názor gayů.

Přes původní autorčinu myšlenku o poskytnutí doplňkového náhledu gay mužů na téma rodičovství v kontrastu s lesbickými ženami, rozhovor s gay otcem dokládá patriarchální diskurz emancipačních snah leseb a gayů, který souvisel například s umlčováním snah lesbických žen v souvislosti s nárokováním rodičovských práv v průběhu 90. let (Fojtová, Sokolová in Fejes, Balogh 2013).

Zpovídaný muž žije v partnerství s mužem, nicméně z předchozího manželství se spolupodílí na péči o dvě děti. Jeho partner se do určité míry na výchově obou dětí podílí. Na otázku týkající se možnosti výhradní péče o obě děti však v rozporu s vlastní životní situací muž odpovídá: „*Ať se na mě gayové a lesbičky nezlobí, ale já nejsem pro adopce ani pro výchovu stejnopohlavní dvojici*“ (95/3-4: 21). Svou odpověď dále doplňuje esencialistickým diskurzem o pohlaví a genderu, v rámci kterého nahlíží určité objektivní podstaty mužství a ženství v binární a dichotomním pojetí (Knotková-Čapková 2010):

Dítě potřebuje pro svůj zdravý životní vývoj oba principy, mužský i ženský. Ne, že by to ovlivnilo jeho sexualitu. Naučí se z toho správně reagovat, pociťuje rozdíly, vybere si. Ten opačný pól se mimo rodinu nedá nahradit. Žena je jin. muž jang. (95/3-4 – 21)

Zde je tedy patrná kontradikce. Přestože se on i jeho partner na péči o děti podílí, tak gaye a lesby v roli rodičů zpochybňuje a staví je do podružné pozice v rámci heteronormativního uspořádání společnosti. Redaktorka se snažila muže s tvrzením dvakrát konfrontovat právě v souvislosti s onou kontradikcí, nicméně muž jí opět odpověděl, že „*Rodina zkrátka musí být úplná*“ (95/3-4 – 21)

V monotematickém čísle (95/3-4) časopis dále vyvrací „tradiční“ argumenty skrze které je výchova dětí neheterosexuálním lidem znemožňována (J. Talandová, 95/3-4: 23-

25). Prvním z nich je nestabilita homosexuálních vztahů, druhým je narušení vývoje dětí v přítomnosti gay nebo lesbického páru. V rámci „rad a tipů“ ženám vychovávajícím děti Promluv akcentuje například důraz na mužské příbuzné a otevřenost ohledně vlastní sexuality směrem k dětem, což jsou témata, která se v souvislosti s tématem mateřství v časopise objevují několikrát.

V rámci článku „Otázka lesbických matek a mateřství, problematika dětí, které vyrůstají v homosexuální rodině“ se autorka, lesbická matka dvou dětí, dotýká hned několikrát témat spojených s lesbickým mateřstvím a poskytuje tak poměrně zajímavý náhled do života jedné z lesbických matek v 90. letech v České republice. Nejprve autorka upozorňuje na to, že v návaznosti na její sexualitu na ní společnost často klade větší nároky, než na matky heterosexuální:

Mně neprojde nic, kdo „to“ o mně ví, posuzuje mne jako matku velmi kriticky, aspoň já to tak cítím. Tímto faktem jsem neustále stresována. (Hana Požárská, 95/3-4: 13)

Žena tak deklaruje dvojitou stigmatizaci a marginalizaci - jednak jako lesbické ženy v rámci heteronormativního řádu a zároveň jako ženy v rámci patriarchálního řádu.

Při samotné výchově dětí žena problematizuje několik faktorů, například svůj záporný vztah k mužům:

(...) nemiluji muže a nedokážu o nich před dětmi mluvit v superlativech. Mluvím ironicky, přehlíživě a nedokážu se ovládnout. Když se nad tím zamýšlím, mám obavu, abych svých dcerám nedeformovala názor na muže. (Hana Požárská, 95/3-4: 13)

Fakt, že zpovídaná žena mluví o mužích „ironicky, přehlíživě“ (Hana Požárská, 95/3-4: 13), je skutečně problematický, nicméně toto vyjádření nelze generalizovat na lesbické ženy obecně, naopak je potřeba je nahlížet pouze jako individuální poměrně otevřeně sebekriticky sdílený postoj a o lesbách obecně nevypovídající. Tento osobní postoj si autorka legitimizuje prostřednictvím své vlastní identity jako lesbické ženy.

Autorka textu se tedy do určité míry podobně jako gay otec pohybuje v esencialistickém diskurzu v rámci obav z neposkytnutí mužského a ženského vzoru při výchově. Což ostatně podtrhává i další faktor a to sice fakt, že neovládá tzv. „ženské

práce“ (*Hana Požárská, 95/3-4: 13*), pod kterými chápe například šití a pletení, čímž chce pravděpodobně naznačit, že svým dcerám nedokáže předat „tradiční“ ženský vzor chování.

Zajímavý je také přístup autorky k artikulaci vlastní identity směrem k dětem:

*Starší dcera se mne jednou přímo zeptala, zda jsem L. Nastala hrozná chvíle pravdy, kdy jsem se chvěla o její lásku. Riskla jsem to a přiznala se. Ne že by zrovna skákala blahem, vypadala vlastně velmi nešťastně. Když jsem se jí zeptala, jestli mne bude mít ještě ráda, odpověděla: „Ale to víš, že jo, vždyť jsi přece moje mamka.“ A pak už jsme se o tom nikdy nebavily., vše u nás probíhá jako dřív. (*Hana Požárská, 95/3-4: 14*)*

Žena se na jedné straně obává toho, že její identita může zásadně ovlivnit vztah k vlastním dětem, na straně druhé však uvádí: „*Myslím si, že není třeba tyto věci zbytečně zdůrazňovat, protože děti se sexualitou svých rodičů asi příliš nezabývají (...)*“ (*Hana Požárská, 95/3-4: 14*).

Zatímco absenci mužského vzoru a negativní artikulování mužského pohlaví jako takového vnímala žena v rámci výchovy jako potenciálně problematické, v souvislosti s artikulací vlastní identity zdůrazňovala pouze strach z nepřijetí a nepovažuje za důležité se tématu podrobněji věnovat, přitom pro ni samotnou vlastní sexualita a identita očividně byly velmi problematické a neuchopitelné. Autorka nedokázala vlastní identitu v rámci celého rozhovoru ani jednou pojmenovat, místo toho použila výraz „to“ (*Hana Požárská, 95/3-4: 13*) a „L“ (*Hana Požárská, 95/3-4: 14*). Neheterosexuální identita je prostřednictvím ženy popisována jako určité břímě, které zapříčiňuje dvojitou stigmatizaci žen (95/3-4: 13) a potenciálně může rozvrátit vztahy s vlastními dětmi (95/3-4: 14). Ukazuje se zde tedy koncept sexuálního studu, v rámci kterého se u autorky projevují pocity provinění, které tak dále regulují její chování (Warner 1999).

Promluv na obavy obou rodičů z neposkytnutí mužského či ženského vzoru, reaguje popisem jiných „neúplných“ rodinných modelů, a zároveň dohlíží i další příčiny obecných obav z výchovy dětí neheterosexuálními páry:

Běžný názor je, že dítě potřebuje oba vzory – mužský i ženský. Pokud ale nastane situace, kdy dítě vychovává sama žena (...), je všechno v nejlepším pořádku. Dokonce i když dítě vychovává osamělý muž, také je to přijatelné. Ale

homosexuálové? Zjevně v tom je ještě něco jiného: hrůza z toho, že by se alternativní životní způsob šířil dál, že by dítě mělo „zdeformovaný“ pohled na svět. (95/2: 11)

Právě strach ze „zdeformovaného“ pohledu na svět lze v internalizované podobě vidět i u obou rodičů. Důraz na poskytnutí mužského i ženského vzoru chování je patrný i v rozhovoru lesbické dcery s matkou, ve kterém matka na otázku týkající se výchovy dětí v neheterosexuálních párech reaguje slovy:

Jestliže člověk velmi touží po dítěti, tak si myslím, že by ho mít měl. A pokud dvě ženy, které spolu žijí, umožní tzv. širší rodinu – to znamená pro chlapce vzor chování dospělého muže, s kým by se mohl identifikovat, nevidím v tom problém. (95/3-4: 7)

Obavy o „zdravý“ vývoj dítěte v důsledku výchovy Promluv vyvrací skrze studie amerických psychologů/psycholožek a sociologů/socioložek již dva roky před vydání tematického čísla věnujícího se mateřství. V posledním čísle roku 1993 vyšel v časopise článek s názvem „Lesbické matky a jejich děti: Srovnání s heterosexuálními matkami, žijícími bez partnerů a jejich dětmi“, který přímo reaguje na otázku: „*jestli z dětí, které byly vychovány lesbickými matkami, vyrostou homosexuálové*“ (93/6: 10).

Promluv tedy k otázce mateřství, adopcí, péči o děti a rodičovství obecně přistupoval nejčastěji skrze konkrétní příběhy žen, které vychovávají děti. Tyto příběhy často neakcentovaly touhy žen po institucionalizaci neheterosexuálního partnerství, ale zaměřovaly se často na konkrétní situace v praktické rovině, kterým neheterosexuální rodiny čelí, jako byla například artikulace vlastní identity směrem k dětem či obavy z nedostatečného poskytnutí mužských vzorů. Do určité míry se časopis snažil také o naplnění funkce určité poradny, která nejen nabízela příběhy různých lesbických matek a rodin, ale zároveň také vyvracela stereotypy s nimi spojené.

Všechny příběhy mají společný základ v tom, že lesbické ženy vychovávající děti v partnerství s další ženou, měly děti často z předchozích heterosexuálních vztahů, nejčastěji z manželství, což mělo přímý vliv na přístup k artikulaci jednotlivých identit a rolí v rámci lesbických rodin. Žádný článek se podrobněji nevěnoval artikulaci rodičovství neheterosexuálních žen směrem k institucím. Časopis však otiskl i ženy, která v rámci rozvodového řízení čelila odebrání dítěte z vlastní péče s odůvodněním poskytnutí

„kvalitnější“ výchovy ze strany heterosexuálního páru, tedy otce dítěte s novou partnerkou (95/3-4: 22). Zároveň však také poskytl případ opačného rázu, kdy dítě do péče získala žena se svou partnerkou a nikoliv bývalý manžel (95/3-4: 32). V prvním čísle roku 1998 je krátce zmíněn rozhovor v Českém rozhlase, v rámci kterého senátorka (KDU-ČSL) vyjadřuje názor, že po rozvodu z důvodu lesbické orientace ženy, by dítě mělo připadnout do výhradní péče otce (98/1). I toto téma, prisvojení dítěte po rozvodu, tedy časopisem očividně rezonovalo.

4 ZÁVĚR

Cílem předkládaného výzkumu bylo odpovědět na otázku, zda a jak se časopis *Promluva* vymezoval k převládajícím diskurzům týkajících se politiky identit, (homo)sexuality a feminismu, přičemž zrealizovaný výzkum byl založený na kvalitativní obsahové analýze diskurzů. Analytická část práce byla zaměřená na celkem pět oblastí: využívanou terminologii, konstrukci vlastní identity, přístup k feminizmu, přístup k institutu registrovaného partnerství a mateřství, lesbickou rodinu a péči o děti.

Během pročitání jednotlivých čísel *Promluvu* se poměrně brzy ukázalo, že vedle vybraných výzkumných oblastí, je pro analýzu naprosto klíčové se analyticky zaměřit také na samotnou strukturu časopisu a redakce. Struktura redakce měla v průběhu let proměnlivý charakter a stálou redakci tvořilo jen několik málo žen, které se prostřednictvím časopisu a pořádaných kulturních akcí snažily podporovat pocity sounáležitosti lesbických žen a jejich sebevědomí, budovat lesbickou komunitu a zároveň fungovat jako poradní a terapeutický hlas. Fakt, že tyto snahy redaktorky vynakládaly bez formálního vzdělání v oblasti genderu či sexuality a bez potřebného argumentačního aparátu, se však promítnul do všech zkoumaných oblastí.

Důležitým momentem v souvislosti se strukturou a kontextem časopisu byl například finanční grant ze strany Ministerstva zdravotnictví, který v roce 1993 časopis získal k podpoře prevence závislostí uvnitř lesbické komunity. Vzhledem k tomu, že grantu byl do značné míry přizpůsoben obsah časopisu, lze vysledovat normotvorné a disciplinární účinky grantu směrem ke čtenářstvu.

Jednotlivé oblasti výzkumu nebyly v časopise pojímány konzistentně a autorky se poměrně často ve svých názorech rozcházely.

V souvislosti s terminologií byly v časopise využívány celkem čtyři různé způsoby pojmenovávání – homosexuálka, my vs oni, lesba vs lesbička a absence sebepojmenování. Z analýzy nevyplývala preference jen jednoho z nabízených termínů, naopak se ukázalo, že v rámci komunity seskupené okolo časopisu byl v průběhu 90. let nejhodnější výraz stále hledán. Diskuze, které k terminologii probíhaly, však doložily zásadní vliv a destruktivní dopady na budování pozitivní lesbické identity vlivem absence možnosti otevřeného žití a občanské diskuse o identitách v době komunistického režimu.

Oblast konstrukce vlastní identity se ukázala jako nejobsáhlejší, neboť zahrnovala hned několik konceptů od genderových rolí až k nahlížení podstaty a původu (homo)sexuality. Přestože autorky jednotlivých článků často usilovaly o vymezení se proti převládajícímu medicinskému a esencialistickému diskurzu, pohybovaly i nadále v předdefinovaných rámcích. Snahy o dekonstrukci či redefinici stereotypního pojetí mužských a ženských rolí, tak často narážely na esencialistické pojetí kategorie žena jako biologicky a materiálně podmíněné.

V souvislosti s konceptem feminismu pro mě bylo překvapivé zjištění, že se časopis poměrně silně vymezoval proti dominantnímu heterosexistickému diskurzu o feminismu a zároveň také proti antifeministickému diskurzu o homosexualitě. Koncept feminismu byl v časopise definován skrze dvě roviny. Za první, byl kladen důraz na jeho propojení s lesbictvím a za druhé, byla zdůrazňována jeho univerzální role a prospěšnost v životě všech (i heterosexuálních) žen.

Přestože jsem při výběru výzkumných témat předpokládala, že téma registrovaného partnerství, respektive formalizovaného soužití, bude pro časopis představovat jedno ze stěžejních témat, má domněnka se nepotvrdila. Většina článků zveřejněná v souvislosti s institutem registrovaného partnerství měla pouze informativní charakter. Absenci článků lze však vysvětlit nesouhlasným postojem k přehlížení tématu rodičovství v rámci emancipačních snah o prosazení registrovaného partnerství.

Časopis *Promluv* k otázce mateřství, adopcí, péči o děti a rodičovství obecně přistupoval nejčastěji skrze konkrétní příběhy žen. Jednotlivé články se tedy spíše než na propojení péče o děti s institucionalizací neheterosexuálního partnerství zaměřovaly na konkrétní situace v praktické rovině. V návaznosti na tyto situace časopis nabízel

Fakt, že se redaktorkám z důvodu absence formálního vzdělání a z něj plynoucího nedostatečného argumentačního aparátu v mnoha případech nedařilo na jednotlivé koncepty nahlížet genderovou a feministickou optikou, jim však vzhledem ke kontextu, ve kterém s jednotlivými koncepty pracovaly, nelze vyčítat. Redakce *Promluvu*, v rozporu s převládajícími diskurzy, často nabízela názory a myšlenky, prostřednictvím kterých, více či méně úspěšně aspirovala k vytvoření diskurzu nového, který sice redukoval koncept feminismu pouze na ženy a nerefletoval dostatečně koncept genderu, nabízel však přinejmenším k propojení feminismus a lesbické identity.

Tento výzkum pro mě byl velmi hodnotnou zkušeností, protože mi umožnil, alespoň částečně odkrýt aktivity neheterosexuálních žen v průběhu 90. let v České republice, které alespoň pro mě osobně, v důsledku patriarchální diskurz emancipačních snah neheterosexuálních žen a mužů, dříve zůstávaly do značné míry zahaleny tajemstvím.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Barker, C. 2001. Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity. Dostupné online: https://www.researchgate.net/publication/281036161_Cultural_Studies_and_Discourse_Analysis_A_Dialogue_On_Language_and_Identity

Ciprová, K. 2009. In L. Sokačová, M. Appeltoová. Gender a demokracie 1989-2009. Praha: Gender Studies.

Fanel, J. 2000. Gay historie. Praha: Dauphin.

Fausto-Sterling, A. 1995. How To Build a Man In Gender Race. New York: Routledge.

Fojtová S. 2016. „Contested Feminism: The East/West Feminist Encounters in the 1990s“. In I. Jusová, J. Šiklová (eds.). Czech Feminisms Perspectives on Gender in East Central Europe. Bloomington: Indiana University Press, s. 111-125.

Fojtová S., V. Sokolová. 2013. „Strategies of Inclusion and Shifting Attitudes towards Visibility in the Gay, Lesbian, and Queer Discourse in the Czech Republic after 1989“. In N. Fejes, A. P. Balogh (eds.). Queer Visibility in Post-socialist Cultures. Bristol, Chicago: Intellect, 105-130.

Foucault, M. 1999. Dějiny sexuality I. Praha: Herrmann & synové.

Fraser, N. 2004. "Sociální spravedlnost ve věku politiky identity: přerozdělování, uznání a participace". In N. Fraser, A. Honneth (eds.). Přerozdělování nebo uznání. Praha: Filosofia, s. 19-142.

Giddens, A., P. W. Sutton (eds.). 2013. Sociologie. Praha: Argo.

Goffman, E. 2003. Stigma: poznámky o způsobech zvládnání narušené identity. Praha: SoÚ.

Guba, E. G., Y. S. Lincoln. 1994. „Competing Paradigms in Qualitative Research“. In N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). Handbook of Qualitative Research. London: SAGE Publications, s. 105-116.

- Habermas, J. 2001. „Boje o uznání v demokratickém právním státě“. In Taylor, C. (ed.). Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání. Praha: Filosofický ústav AV ČR, s. 123-162.
- Halperin, D. M. 1993. „Is There a History of Sexuality?“. In H. Abelove (ed.). The Lesbian and Gay Studies Reader. London, New York: Routledge, s. 416-431.
- Havelková, H., L. Oates-Indruchová. 2015. Vyvlastněný hlas. Praha: SLON.
- Hendl, J. 2012. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vyd. Praha: Portál.
- Himl, P., J. Seidl, F. Schindler (eds.). 2013. Miluji tvory svého pohlaví: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. 1. vyd. Praha: Argo.
- Christina, G. 1995. "Bisexuality". In N. Tucker (ed.). Bisexual Politics: Theories, Queries and Visions. Harrington Park Press.
- Jagose, A. 2004. „Limity identity“. In J. Cviková, J. Juráňová (eds.). Lesby-by-by. Aspekty politiky identit. Bratislava: Aspekt, s. 353-366.
- Katz, Jonathan Ned. 2013. „Vynález heterosexuality (komentář Věra Sokolová)“. Gender, rovné příležitosti, výzkum 14 (2): 4-13
- Knotková-Čapková, B. a kol. 2010. Tváří v tvář. Gender jako metodologická kategorie literárních analýz. Praha: Gender Studies o.p.s.
- Knotková-Čapková, B. a kol. 2011. Mezi obzory. Gender v interdisciplinární perspektivě. Praha: Gender Studies o.p.s.
- Kolářová, M., A. Oravcová. 2011. Revolta stylem: hudební subkultury mládeže v České republice. 1. vyd. Praha: SLON.
- Kollárik, R., 2007. "Výkrik." In Triangel: homosexualita - společnost - politika, Hana Fabry, ed. (Bratislava: Museion: 52-64.
- Kotišová, M., V. Vampolová. 2006. „České lesby: daleko k hnutí, daleko k feminismu“. In H. Hašková, A. Křížková, M. Linková (eds.). Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, s. 267-276.

- Morrow, R. A. 1994. *Critical Theory and Methodology*. London: SAGE Publications.
- Ondrisová, S. 2002. *Neviditeľná menšina. Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava: Nadácia Občan a demokracia.
- Pullmann, M. 2011. *Konec experimentu: prestavba a pád komunizmu v Československu*. 1. vyd. Praha: Scriptorium.
- Putna, M. C. a kol. 2011. *Homosexualita v dějinách české kultury*. 1. vyd. Praha: Academia.
- Ramazanoglu, C., J. Holland. 2002. *Feminist Methodology: Challenges and Choices*. London: SAGE Publications.
- Reinharz, S. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
- Renzetti, C. M., D. J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Rich, A., 2011. „Nucená heterosexualita a lesbická existence“. *PLAV* 2011:05, GOD SAVE THE QUEER.
- Rupp, L. J. 2001. *Vytoužená minulost: Dějiny lásky a sexuality mezi osobami stejného pohlaví v Americe od příchodu Evropanů po současnost*. Praha: One Woman Press.
- Seidl, J. a kol. 2012. *Od žaláře k oltáři: Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host.
- Sloboda, Z. 2013. „Gay a lesbická média po roce 1989“. In P. Himl, J. Seidl, F. Schindler (eds.). *Milují tvory svého pohlaví: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. 1. vyd. Praha: Argo, s. 479-526.
- Sokolová, V. 2004. „Současné trendy feministického myšlení“. In L. Formánková, K. Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, s. 199-212.
- Sokolová, V. 2005. „Identity Politics and the (B)Orders of Heterosexism: Lesbians, Gays and Feminists in the Czech Media after 1989“. In J. van Leeuwen-Turnovcová, N. Richter (eds.). *Mediale Welten in Tschechien nach 1989: Genderprojektionen und Codes des Plebejismus*. München: Sagner, s. 29-44.

- Sokolová, V. 2012. „Skládání duhové mozaiky: Česká sexuologie a „gay“ a „lesbická“ orální historie v komunistickém Československu“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 13, 2/2012, s. 28-39.
- Sokolová, V. 2015. „Duhový život pod rudou hvězdou: Státní přístup k homosexualitě a neheterosexuální životy v normalizačním Československu“. In H. Havelková, L. Oates-Indruchová. *Vyvlastněný hlas*. Praha: SLON, 243-284.
- Stedfeldt, E. 1998. „Zrušte gaye!“ *Lambda –Nachrichten*. Berlin.
- Stehlíková, D., I. Procházka, J. Hromada. 1995. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*. Praha: Orbis.
- Šmausová, G. 2002. „Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví“. In *Sociální studia* 7: 15–27.
- Taylor, C., A. Gutmann (eds.). 2001. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. 1. vyd. Praha: Filosofia.
- Warner, M. 1999. “Politics of Sexual Shame”. In M. Warner (ed.). *The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, s. 1-40.
- West, C., D. H. Zimmerman. 2008. „Dělat gender“. *Sociální studia*, 1: 99-120.